

Новото начало.
Година
шестдесет
и шеста
брой 3
2023 г.

ПЛАМЪК

Списание-алманах за литература,
изкуство и публицистика
Издание на Съюза на българските писатели
Основано от Гео Милев

СЪДЪРЖАНИЕ

100 ГОДИНИ „ПЛАМЪК“

5		МИСЛИ И СТРАСТИ ЗА ЖИВОТА И ТВОРЧЕСТВОТО НА ГЕО МИЛЕВ (Интервюира Невена Борисова)
10	Гео Милев	СЕПТЕМВРИ. Поема
25	Вугка Николова	ВАРИАЦИИ ЗА „ИКОНИТЕ СПЯТ“ НА ГЕО МИЛЕВ
33	Лъчезар Г. Георгиев	ГЕО МИЛЕВ КАТО ИЗДАТЕЛ И РЕДАКТОР

НОВА ПРОЗА

49	Владимир Ганев	ИЗ „ЗАПИСКИТЕ НА ЕДИН НЕСРЕТНИК“. Откъс от роман
----	----------------	--

НОВА КНИГА

73	Бойко Беленски	ВЪЗМЕЗДИЕТО. Откъс от роман
79	Бисер Тошев	ЗВЕРОВЕ. ХИМНЪТ. Разкази
85	Петър-Емил Митев	ВОЙНАТА: ПОКОЛЕНСКИТЕ ЩЕТИ

НОВА ПОЕЗИЯ

90	Валентина Михайлова	СТИХОТВОРЕНИЯ (По случай 70-годишнината ѝ)
93	Петя Йотова	СТИХОТВОРЕНИЯ
96	Васко Попов	СТИХОТВОРЕНИЯ

99 Джина Дунгова-Панчева СТИХОТВОРЕНИЯ

103 Дебора Дикова СТИХОТВОРЕНИЯ

НОВА ПРОЗА

106 Огнян Панов КОЛКОТО ТОЛКОВА – 10 май 2021.
Разказ

109 Михаил Михайлов ВОДОПАДЪТ ВИКТОРИЯ.
РОМЕО И ЖУЛИЕТА. Разкази

112 Мария Филипова-Хаджу НЕДЕЛНА РАЗХОДКА КРАЙ РЕЙН.
Разказ

114 Величка Драганова РАЗДЯЛАТА. СЪНЯТ НА ГОСПОЖА
ДРАГА. Разкази

ПРЕВОДНА ПОЕЗИЯ

117 Ан Секстън Стихове из книгата ù
„LOVE POEMS“, (1969)
(Превод Илеана Стоянова)

ПРЕВОДНА ДРАМАТУРГИЯ

126 Матей Вишнечек ПОСЛЕДНИЯТ ГОДО. Едноактна
пиеса (Превод Огнян Стамболиев)

ПАМЕТ

133 Лалка Павлова АНТИНОМИЯТА ХУМАНОИД –
ЧОВЕК В ПОЕМАТА „ЖЕЛЯЗНАТА
РЪКАВИЦА“ ОТ ЛЮБОМИР ЛЕВЧЕВ

138 Любомир Левчев ЖЕЛЯЗНАТА РЪКАВИЦА

КРИТИЧЕСКИ ОТЗВИВИ

144 Проф. Татяна Батулева КРАЧКА ОТВЪД „СТЕНАТА“
(За романа на Румен Шомов)

149 Георги Н. Николов ЗА ДВЕ СТИХОСБИРКИ

155 Прогрум Димов ПОЛЪХ ОТ ЛАВАНДУЛА.
НЕУТОЛИМА ЖАЖДА. Отзиви

ХОРИЗОНТИ

164 Крум Гергицов ОКТАВИАН ПАЛЕР. Защитата на
Галилей. (Съргечни полемички.
Митологични клевети. Есеи.)

***ТОЗИ БРОЙ ИЗЛИЗА С ПОДКРЕПАТА
НА НАЦИОНАЛЕН ФОНД „КУЛТУРА“
КЪМ МИНИСТЕРСТВОТО НА КУЛТУРАТА***

Броят е илюстриран с творби на художника-дърворезбар Христо Бараковски.

Горький

МИСЛИ И СТРАСТИ ЗА ЖИВОТА И ТВОРЧЕСТВОТО НА ГЕО МИЛЕВ (Интервюира Невена Борисова)

Това интервю с писателите Христо Карастоянов и Георги Янев е по повод годишнина от рождението на Гео Милев (15 януари, 1895 – 15 май, 1925). Карастоянов и Янев, които поддържат сърдечно приятелство през годините, са сред най-добрите съвременни познавачи на личността и творчеството на поета.

Георги Янев, роден 1950 г., е още журналист, литературен критик и литературен историк. В продължение на много години е бил уредник в къща музей „Гео Милев“. Попада под обаянието на личността на Гео Милев отрано. Дядо му, Георги Янев-старши, е бил по едно и също време на фронта при Дойран с поета, макар че не го е познавал лично. Янев поддържа дълги години близки отношения със семейството на Гео Милев. Автор е на книгата-изследване „Баща и син“ (2005), посветена на поета и на баща му Мильо Касабов, удостоена с наградата „Дъбът на Пенчо“. Съставител на пети том от събрани съчинения на Гео Милев (изд. „Захарий Стоянов“, 2007) с писма и документи, за което е удостоен с награда „Стара Загора“ (преди това е получавал наградата за журналистическа дейност). Консултант е на документалния филм „Гео Милев в лабиринта на времето“ (2022).

Христо Карастоянов е роден 1950 г. Работил е като драматург, директор на кукления театър в Ямбол, и като журналист. Автор на редица романи и сборници с разкази, оценени силно от публиката и от критиката през годините. Интересува се и от документалната страна на живота на български творци като Гео Милев, Матвей Вълев. Книгите му „Една и съща нощ“ (2014) и „Животът няма втора половина“ (2018) са посветени на живота и творчеството на Гео Милев. „Една и съща нощ“ е наградена с „Елиас Канети“, „Дъбът на Пенчо“, „Хеликон“ (от едноименното издателство). По „Една и съща нощ“ Иван Добчев поставя „Гео“ на сцената на Народния театър (с премиера през 2015 г.). Пиесата е посветена на последните години от живота на поета.

На 15 май 1925 Гео Милев е извикан на фаталната „справка“ в полицията, заплащайки с живота си за творческото си и обществено безстрашие. Ден преди това, заради поемата „Септември“, е осъден на година затвор, глоба 20 000 лв., отнемане на граждански и политически права за две години. Искал е да обжалва присъдата, след като по-рано сам е водил защитата си в съда, но съдбата му вече е била решена.

– Какво въздействие лично върху всеки от вас е оказала личността на Гео Милев?

Христо Карастоянов: Въпросът Ви е хем ужасно труден, хем е съвсем-съвсем простицък. Винаги съм смятал, че занимаването с това нещо, дето му викаме писане на художествена литература, е чиста проба шизофрения. Честно. Шизофрения си е. Особено пък ако се занимаваш с по-отдалечено от тебе историческо време. Искам да кажа, че не е въпросът да накараш героя си да говори и действа като теб – това е лесно! – а напротив: ти да започнеш да говориш и да действаш като него. В това се уверих, докато работех „Една и съща нощ“. И още нещо. Все през тия няколко месеца взех, че най-нахално си изработих правило: „Може да не е верно, но задължително трябва да е достоверно!“.

Вероятно е помогнало. Появиха се ревята и отзиви, в които тази достоверност се изтъкваше като положително качество. Дори в единствения за 2014 г. тотално отрицателен отзив се посочваха госта точно намеренията ми.

На мен обаче повече ми харесваха коментарите на читателите. В един форум анонимен читател каза: „Това е все едно да седнеш на една маса с Историята и тя лично да ти разкаже това-онова. Пък ти – ако щеш вярвай.“ – а груг отсече: „В училище не разбирах защо Гео Милев трябва да е в учебниците. Тази книга ми даде пределно ясен отговор.“.

Не съм сигурен, че отговорих точно, но Ви уверявам, че точно така стояха нещата.

Георги Янев: При мен въздействието на личността и творчеството му е почти случайно, но и не съвсем. Дядо ми – Георги Янев-старши, е бил младо момче по време на Световната война, по-млад е от Гео Милев с година. Заедно са били на Дойранския фронт, но не са се познавали. Познавал е Гео най-близкият дядов приятел – Запрян от Огняново, Благоевградско. Той спасява дядо, когото изнася тежко ранен на гръб по време на свирепите френско-английско-италиански бомбардировки през април 1917 г., когато е ранен и Гео Милев. Запрян и дядо си гостуваха почти до смъртта си през осемдесетте години. Слушах ги в захлас да говорят за войната и за кумира им Гео... Запрян бил близък с него и често командирът им го пращал до пещерата, където Гео и немските войничета са подслушвали противниковите телефонни разговори. Понякога хващали „език“ и Запрян ходел да охранява Гео до окопите, за да превежда при разпита на пленен френски или английски войник. Дядо Запрян разказваше, че Гео се държал много строго с началниците си и им правел остри бележки, че пленник не трябва да се унижава и обижда... Тези разговори на двамата продължаваха цяла седмица, нагвечер дядо вагеше една тъничка жълтеникава книжка с две червени петна и рецитираше със стиснати очи: „Нощта ражда из мъртва утроба...“. Не поглеждаше в книжката, но беше разперена пред очите му! Накрая двамата тежко въздишаха и надигаха павурчето! Бил съм 8–9-годишен, но завинаги запазих потресаващото впечатление от разказа и рецитацията.

– И как продължава историята за притегателната сила на Гео по-нататък?

Г.Я.: Като студент имахме упражнение по съвременна българска литература и имах задача да докладвам защо Пеньо Пенев, Усин Керим и Коста Павлов не приемат доклада на Георги Джагаров за т.н. „априлско поколение“ през 1957 г. при обсъждането на младата поезия. Почти цяла книга на сп. „Септември“ от 1957 г. бе посветена на тази дискусия. Не помня какво докладвах, но запомних дискусията. Пеньо, Усин и Коста не се съгласяват с тези партийни повели!... Е, сетне си платиха...

През 2000 г. в Димитровград бях помолен от домакините да взема участие в научна конференция за Пеньо Пенев, по време на Пеньопеневни дни. Бях вече уредник на музея.

Зачетох се в списанието, което нашироко отразяваше дискусията и отново изтръпнах на изказването на Пеньо. Нямаше нужда да правя справка – скандалният поет възпроизвеждаше едно към едно не по-малко скандалната статия на Гео Милев от 1924 г. „Поезията на младите!“ Със същите гуми, плам и категоричност на Гео. Даже повтаряше негови характерни изрази няколкократно. Накрая прави и мистификацията, подобно на Гео, с четирима свои съвременници, създавайки „единно“ стихотворение, за да подчертае унификацията на поетите от своето поколение, което им се посочва като правилна посока.

Нека призная пак – наистина изтръпвах! Първата ми мисъл, прости ми, Боже, беше, че Пеньо е постъпил неразумно – да окраде големия поет и естет! Но веднага отхвърлих тази порочна мисъл – явно младият поет е търсил сериозния естетически скандал, но... И досега не мога да си обясня как още на събранието не се е сетил никои – че там са били всички масти професори, литкритици и пр.

– Как бихте обобщили начина, по който Гео Милев преформатира и въздейства на българската култура?

Х.К.: Може би с една дума: със самочувствието на призван...

Г.Я.: Той е уникално явление в културата ни. Казвам култура, а не литература, защото той е поет, литературен критик, литературен историк, художник, художествен критик, философ, публицист, преводач, режисьор, пише статии дори за зараждащото се кино. Познат и уважаван творец от видните си европейски съвременници. И най-важното според мен – той твори едновременно и заедно с тенденциите в европейския и световен модернизъм, което до този момент не се е случвало. Нещо повече – вкарва нашия български принос в това направление теоретически и практически...

Убийството му е „загърляне“ (б.р. Г. Янев реферира към израз, който предполагаемите убийци на поета ползват в свидетелските си показания) не толкова на българската култура, защото музиката и изобразителното изкуство продължават с известни препятствия напред. Но смъртта му опошли литературата и театъра, остави ги да летят с едно крило – крилото на реализма и битовизма. Защото модернистичното крило беше изтръгнато насила... Затова днес пак догонваме!

– Добре ли го познаваме, като общество? Има ли измерения, свързани с личността му, които има нужда да си припомним, неща, които не са достатъчно добре известни, а е нужно да бъдат дадени?

Х.К.: Вероятно, вероятно... Може би ще стане дума в разговора ни, че от всичките многобройни срещи най ми беше хубаво при срещите с ученици. Там, като им разказвах за Гео очичките им ставаха ей такива!... Защото, така да се каже, свалях портрета от стената и им говорех за обикновен човек. Обикновен човек, който обаче се е посветил на нещо, което е смятал за своя мисия, и който е преодолявал какви ли не болки, ама е работел по двайсет и четири часа пак в името на мисията си.

Г. Я.: Аз работих в близост със семейството му. Бях близък със сестрата на Гео – Пенка Касабова. Много неща за него научих от нея. Така работих и с Леда Милева. Аз считах, че идеологемите около Гео омаловажават приноса му в българската култура, но невинаги намирах разбиране. Леда мислеше и споделяше, че е наясно, но че без тази идеологема името на баща ѝ нямаше да знае кой кой днес! Тук бе права!

През 1999 г. в Стара Загора проведохме международна конференция по повод 105 години от рождението на Гео Милев, с ръководител проф. Светлозар Игов. Там Христо Карастоянов остро постави въпроса за сътрудничеството между Георги Шейтанов и Гео Милев, и за списание „Пламък“ със спонсор Шейтанов, а аз документирах спора на А. Иванов с Гео Милев за комунизма в първата литературна анкета, която прави Милев във „Везни“. А. Иванов упреква Милев, че дели литературата на сити и на гладни, че е дребнобуржоазен мислител и прочее. Заявява, че е комунист и че е много естествено Гео Милев да не го публикува. Гео му отговаря подобаващо във „Везни“. Част от отговора гласи: „Историята не е социална борба и политически живот, а – ДУХ. Това дели изкуството от комунизма. И напразни са апелите за „пролетарско изкуство“. Такова НЕ МОЖЕ да съществува!“.

А. Иванов всъщност е младият и пишец вече Ангел Каралийчев. С убийствена самоирония той на стари години разказва за резула си да спори с Гео Милев.

– Дръзко ли е да се теоретизира какво би било творческото и обществено битие на поета, ако не бе фаталната „справка“ в Дирекцията на Обществена безопасност?

Х.К.: А! По този въпрос питайте Георги Янев. Първо, защото той е посветил повече години на човека Гео Милев, отколкото го бях направил аз, и второ, защото като е пишел „Баща и син“ със сигурност ще да е усетил нещо в кореспонденцията на Гео с Мильо Касабов, което евентуално да послужи поне като податка за отговор. Аз помня как много време същият въпрос се задаваше и за Ботев. Някои дори смятаха, че ако е бил доживял до свободата, Ботев би станал по-ужасен сатрап от Стамболов...

Г.Я.: Да, не искам да теоретизирам! Имам и историческо образование, освен филологическото, та съм наясно за „ако“ в този план. Иначе споделям искрено мнението на Леда на споменатата конференция за евенту-

алното бъдеще на баща ù в онова жестоко и мерзко време! Там тя казва следното: „Поставя се и винаги се поставя въпросът за рано загинали творци. И нашата конференция не направи изключение. В случая с баща ми ще призная, че ние в нашето семейство, човешко е, сме си поставяли този въпрос даже доста по-емоционално. За неговата гибел той до голяма степен си е „виновен“... Не само за срещата си с лейбъристите, не само с поемата „Септември“ и статиите си... Бил е безразсъдно откровен и граждански нападателен и в онова време на жестоки нрави и жестока схватка не е можело да му се прости... И други творци е имало, които са споделяли гражданските му позиции, вълнували са се от онова, което е ставало в България, но са били все пак малко по-разумни... Гео Милев е бил безкрайно неразумен и безкрайно наивен. [...] близките и приятелите му за неговата неразумност са му казвали „Ама поне сега се крий! Напусни София!...“, а други са му предлагали за имигрира в Съветския съюз, той се смеел: „Глупости! За какво ще ме съдят, за какво ще ме преследват? Аз само пиша... Пък и сега ако не бъда с народа си, кога!“ Ето какви наивност и идеализъм! Може би затова майка ми, която го е познавала най-добре, казваше: „Ако се беше скрил, ако беше избягал от този голям вихър, той в никакъв случай не можеше да остане жив до Девети септември! И след Девети!...“. Такъв му е бил характерът – той не е могъл да мълчи. Ако беше емигрирал в Съветския съюз, сигурно нямаше да се върне, каторгата му е била сигурна... Ако се беше скрил през 1925 г., щеше да пострада по-късно, най-малкото между 1942–1944 г.! А след Девети само един бог знае какви неприятности щеше да има, но нямаше да са малки... Така че всеки сам трябва да си отговори на този реторичен въпрос, но преди това трябва да познава Гео Милев като морал, етика и гражданско поведение. Със своята чиста душевна наивност – все пак той е и европейски възпитаник! – Гео Милев просто не би могъл да оцелее при тези наши балкански катаклизми...“.

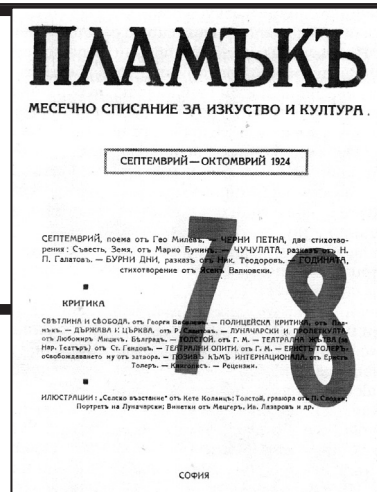
Гео Милев
СЕПТЕМВРИ
Поема

1
 Ноцта ражда из мъртва утроба
 вековната злоба на роба:
 своя пурпурен гняв –
 величав.

Дълбоко сред мрак и мъгла.

Из тъмни долини
 – преди да се съмне
 из всички балкани
 из дебри пустинни
 из гладни поля
 из кални паланки
 села
 градове
 дворове
 из хижи, колиби
 из фабрики, складове, гару
 хамбари
 чифлици
 воденици
 работилници
 юзини
 заводи:

по пътища и по завои
 високо
 по сипеи, урви, чукари, бърда
 през слог
 и рид

през глухи усои
през есенни жълти гори
през камънаци
вода
мътни вади
ливади
нивя
лозя
овчарски пладнища
глогини
изгорели стърнища
трънаци
блата:
изпокъсани
кални
гладни
навъсени
измършавели от труг
загрубели от жега и стуг
уродливи
сакати
космати
черни
боси
изпограни
прости
диви
гневни
бесни
– без рози
и песни
без музика и барабани
без кларинети, тимпани, латерни,
флигорни, тромбони, тръби:
на гърба с парцаливи торби
в ръцете – не с бляскави шпаги,
а с прости тояги,
шопи със сопи
с пръсти
с копрала
с търнокопи
с вили
с брагви
с топори

с коси
и слънчогледи
– стари и млади –
се спуснаха всички отвред
– като отприщено стаго
от слепи животни,
безброй
яростни бикове –
с виковете
с вой
(заг тях – на нощта вкаменения свог)
полетяха напред
без рег
неудържими
страхотни
велики:
НАРОД!

2
Нощта се разсипва във блясъци
по върховете.
Слънчогледите
погледнаха слънцето!
Зората от сън се
пробуди
сред гръм от картечници:
От галечните
склонове
– удар след удар –
заплющяха
луди
куршуми – олово.
Топове
като зинали слонове
зареваха...
Трепет и страх.
Слънчогледите паднаха в прах.

3
Глас народен:
Глас божи
С хиляди ножа
прободен
народ –

затънен
 унижен
 по-нищ и от просяк,
 останал
 без мозък
 без нерви –
 възстана
 из мрака тревожен
 на своя живот
 – и писа със своите кърви:
 СВОБОДЕН!

Глава първа:

Септември.

– Глас народен –
 – Глас божи –
 О боже!
 подкрепяй свещеното дело
 на грубите черни ръце:
 влей смелост
 в нашето гърмящо сърце:
 Не искаш ти никого роб –
 и ето – кълнеме се в нашия гроб –
 ще възкресим ний човека
 свободен в света.
 Пред нас е смъртта –
 о нека!
 но отвъд:
 там цъфти Ханаан
 от Правдата обетован
 нам –
 вечна пролет на живия блян...
 Вярваме! Знаем! Желееме го!
 С нами бог!

4
 Септември! Септември!
 О месец на кръв!
 на подем
 и погром!
 Мъглиж беше пръв
 Стара и
 Нова Загора
 Чирпан

Лом
Фердинанд
Берковица
Сарамбей
Медковец
(с поп Андрей)
– градове и села.

5
Народа въстана
– с чук
в ръката,
обсипан със сажди, искри и сгурия,
– със сърп сред полята,
просмукан от влага и стуг:
хора на черния труд
с безглаголно търпение –
(не гении
таланти
протестанти
оратори
агитатори
фабриканти
въздухоплаватели
педанти
писатели
генерали
съдържатели
на локали
музиканти
и черносотници)

А
селяци
работници
груби простаци
безимотни
неграмотни
профани
хулигани
глигани
– скот като скот:
хиляди
маса
народ;

хиляди вери
 – вяра в народний възход,
 хиляди воли
 – воля за светъл живот,
 хиляди диви сърца
 – и огън във всяко сърце,
 хиляди черни ръце
 – в червения кръг на простора
 издигнали с устрем нагоре
 червени
 знамена
 развени
 високо
 широко
 над цялата в трепет и смут разлюляна страна
 на бурята яростен плод:

Хиляди –
 маса –
 народ.

6
 Блесна
 над родни Балкани,
 издигнали пъп
 срещу небето
 и вечното слънце
 светкавица
 – гръм
 хрясна
 право в сърцето
 на гигантския
 столетен
 дъб.
 Хълм подир хълм
 ек бързолетен
 отпради далек
 през чуки
 грамади
 към стръмни долини
 в каменни дупки
 – пламтящо легло –
 дето спят на витло
 пепелянки и смолици,

в пещери
на змеици и змейове,
в глухи хралупи на вещици

– и екота сля се
с галечно ехо:
екот и ропот
на водопади
 потоци
 порои –
 бесни
 рукнали в бездната
 с гръм.

7
Започва трагедията! –

8
Първите
паднаха в кърви.
Метежният устрем
бе посрещнат с куршуми.
Знамената изтръпнаха
пронизани.
Планината гърми...
Там горе
галечни и близки хълми
потъмняха обнизани
с хора
– плъпнаха
черни редици:
редовни платени войници
и разлютена милиция.
Всички те знаят:
„Отечеството
е в опасност!“
 Прекрасно:
 но – що е отечество? –
И яростно лаят
картечници...
Първите
паднаха в кърви.
Зад галечните
върхове

забумтя артилерия.
 Затрепераха
 градове
 и села.
 Мъртви тела
 – окървавени трупове –
 застлаха
 склонове
 валози
 пътища...
 С извадени саби
 кавалерийски отряди погониха
 разбитите селяни
 – доубивани, стреляни
 с шрапнели, фугаси
 – бягащи в ужас на всички страни,
 догонвани в къщите
 и съсичани там
 с кървави саби
 под нисък сайвант
 сред нисък
 на изплашени баби,
 деца и жени...

9
 Войските настъпваха.
 Под грозния звук на шрапнелите
 изтръгнаха
 и най-смелите:
 в отчаяние
 към небето издигнати голи ръце.
 Ужас без слава
 замръзна на всяко лице –
 очи без страдание.
 „Всеки
 да си спасява
 живота!“

По всички пътеки
 ето спущат се рота след рота
 – пехота
 кавалерия
 артилерия.

Бият атака
барабаните.
Паника
– високо
над изпограните
червени знамена –
бич от пурпурни пламъци вей.

Там
посред общия смут
сам,
като луг
епически смелия
поп
Андрей
с легендарния топ
стреля
снаряд след снаряд...
В последния миг:
„Смърт на Сатаната!“
извика
побеснял и велик –
и обърна назад
своя топ:
последната
граната
изпрати
право там
– в божия храм
дето бе пъл литургия, ектеници...

И се прегаде.
„Да се обеси червения поп!
Без кръст – без гроб!“

До телеграфния стълб бе изправен.
До него палача.
Капитана.
Въжето
бе готово.
Балкана
тъмнееше мрачен.
Небето –
сурово.

Попа стоеше огромен,
 изправен в целий си ръст,
 цял
 спокоен като гранит –
 без жал
 без спомен
 – на гърдите Христовия кръст
 и с поглед в балканите впит –
 далеко
 сякаш в грядущето...
 – Страхливо вий поглед отпущате
 пред близката смърт на човека,
 палачи!
 Що значи
 смъртта на един?
 Амин!
 Захрачи
 и плю.
 Бързо нахлу
 сам на врата си въжето
 и
 без да погледне небето
 – увисна –
 език
 между зъбите стиснал:

велик
 сублимен
 непостижим!

10
 Есента
 полетя
 диво разкъсана
 в писъци, вихър и нощ.
 Буря изви се
 над тъмни балкани

– мрак и блясък
 и гракаци гарвани ято –

Кървава пот
 изби по гърба на земята.

В ужас и трепет снижи се
всяка хижа и дом.

Погром!

Трясък
прогъни небесния свог.

11

Тогава настана

най-ужасното:

Бясно захласната

заудря в душите тревожна камбана

– удря, бие, звъни...

Нощта падна тъй ниско –

глухо и страшно заключена

от всички страни.

Смъртта

– кървава вещица сгушена

във всичките ъгли на мрака

изпуска,

и ето посяга

галеч и навред из нощта:

със своите сухи ръце

– дълги, безкрайни –

улавя и стиска

заг всяка стена

по едно ужасено сърце.

О, нощ на безименни тайни!

– и тайни, и явни:

Мегдани отново с кармин окървавени.

Смъртни писъци в прерязано гърло загабени.

На вериги зловещия звек.

Затворите пълни с хора.

В двора

на казарми, затвори

от командвани залпове ек.

Вратите залостени.

Чукат отвън тъмни гости.

Сина със револвер в ръката

мъртъв на прага прострян.

Бащата обесен.

Обезчестена сестрата.

От селата задигнати селяни

след тях – войници:

мрачен конвой.
За да бъдат разстреляни:
Команда: стой!
„Огън“ –
изтракаха пушки:
Ку
Клъкс
Клян –
„бий!“
– залп.
Десет трупа
от брега
плъснаха тежко
в мъртвите мътни води на Марица.
Окървавена повлече
ги скръбната родна река.
Военна музика нейде далече
през обезлюдени улици
гърмеше
„Шуми Марица...“
Окървавена...
В изпотъпкани ниви
трънливи
между бодил и високи треви
се валят червени глави
с накълцано обезобразено лице.
Бесилки разпериха черни ръце
(привидения в мъртва мъгла).
Непрестанно се носи страхотния марш на топора
ударил о кокал. Горящи села
озаряват далеч кръгозора.
Потекоха кървави вади.
Пламнали кладу
лизнаха със светотатствен език
светото подножие
на божия
престол.
Замириса на живо месо.
Ужасени отвис небесата
нададоха вик
блажените жители на светлия рай
– на бога свирепо Осанна –
Край.
Урагана престана,

халата
спря най-подир:
мир
и тишина
настана
по цялата
страна.
Кървав на боговете курбан.

12
Музо, възпей оня пагубен гняв на Ахила...

Ахил беше грубата сила.
Военния демон.

Ахил беше стар генерал
на Н. Ц. В. цар Агамемнон.
Ахил бе герой.
С безброй
кръстове, оргени, ленти...
Пиедестал
на реда и тишината
в страната...

Но днес ний
не вярваме вече в герои
– ни чужди, ни свои.

Троя бе опожарена и срината.
Приам и Хекуба загинаха.
Ахил тържествува...
– Какво е за него Хекуба? –
Душата му дива и груба
не чува
плача на свещената майка, разкъсана
над безименни гробища с кърви оръсени
израснали в миг
– толкоз много –
безброй.
– Какво е за него Хекуба? –
Ахил бе герой.
Ахил бе велик.

Бич божий изпратен от бога.

Но Ахил ще загине под гняв и проклятия.

– И загина

падна в позорно падение:
на убиеца вярна отплата.

Агамемнон уби Ифигения

– и загина:

Клитемнестра уби Агамемнона

– и загина:

Орест със Електра уби Клитемнестра

– и загина...

Едничка остава

– стои и пребъдва

през вековете –

Касандра-пророчица:

тя вещае възмездие

– и всичко се сбъдва.

Безсменна прищявка, игра и забава
на боговете.

Вековечен разцвет на божествена стръв.

Всяка смърт е за тях развлечение,
всеки вопъл – шега.

Смърт, убийство и кръв!

Докога, докога?

Всегържителю Зевс

Юпитере

Ахурамазда

Ингра

Том

Ра

Йехова

Саваот:

– отговаряй!

Кръз дима на пожарите
се издига и бие ушите ти

вика на убитите,

рева

на мъченици безброй

върху клади горящи гърва:

– Кой

излъга нашата вяра? –

Отговаряй!

Ти мълчиш?

Не знаеш?

– Ний знаем!

Ето виж:

с един скок

ний скачаме право в небето:

ДОЛУ БОГ!

**– хвърляме бомба в сърцето ти,
превземаме с щурм небето:**

ДОЛУ БОГ!

**и от твоя престол
те запращаеме мъртъв наголу
вдън вселенските бездни
беззвездни,
железни –**

ДОЛУ БОГ!

**По небесните мостове
високи без край
с въжета и лостове
ще снемем блажения рай
голу
върху печалния
в кърви обляния
земен шар.
Всичко писано от философи, поети –
ще се сбъдне!
– Без бог! без господар!
Септември ще бъде май.
Човешкия живот
ще бъде един безконечен възход
– нагоре! нагоре!
Земята ще бъде рай –
ще бъде!**

Видка Николова

д-р на философските науки

**ВАРИАЦИИ ЗА „ИКОНИТЕ СПЯТ“
НА ГЕО МИЛЕВ**

Гео Милев публикува в отделна книжка „Иконите спят“, пет вариации върху български народни песни – „Змей“, „Стон“, „Кръст“, „Гроб“, „Край“, в края на 1922 г. с „Посвещение на Теодор Траянов, автор на „Български балади“. Около година преди това, 1921 в сп. „Везни“ той вече е написал статията си „Български балади“ от Теодор Траянов“ за новоизлязлата тогава Т. Траянова стихосбирка. В нея Гео Милев говори за липсващ „вътрешен ритъм“, за „овладян вътрешен напор“, за „интензивност“, за символизъм, за естетически направления, за „нужното прояснение“ у Т. Траянов и опровергава „позрението, че Траянов е само един заблуден в западната култура поет“...

Така Гео Милев всъщност се разминава с Т. Траянови съдържания и ракурси като „земя и дух“, „изживяване на историческата съгба“ на българския народ в пророчество-водачество-историческа предопределеност и значимост на магическия човек, който е противовес на западно-европейския фаустов тип и затова в родоначалие носец „расовата орфичност и необятност“ на славянския гений... Така Гео Милев всъщност изразява и утвърждава собствената си естетическа и поетическа понятийна система за изкуството и за света. Написвайки и публикувайки „Иконите спят“ именно през 1921–1922 г., той прави същото, за първи път избирайки за поетическото си въображение българска народно-песенна материя. В бележките и спомените си Николай Лилев неслучайно записва: „Гео Милев лесно минава дългия път, който бележи неговото творческо развитие от „Жестокият пръстен“ – „жесток без изходи пръстен“ – през „Иконите спят“ до поемата „Септември“... В „Иконите спят“ Гео Милевата поетическа изповед, въпреки че е предизвикана от фолклорно типичното-митологичното-мистичното, в което неизменно присъства знанието за Вишния Бог, не допуска Бога – в нея Бога отсъства дори като предположение или помисъл. А пък позицията „иконите спят“ Гео Милев неслучайно избира именно за заглавие на стихосбирката си. В „Септември“ това отсъствие прераства в пряко отрицание – без Бог, без господар. В Гео Милевия човешки свят (включително и писмата на поета до баща му по взаимните им спорове относно идеята за Исус Христос предвид семейното протестантско възпитание) всичко е „очовечено“ и е без „божественото“. Те изначално са „едното“ без „другото“: „Нищо вън от човека!“ В Гео Милевия едва 30-годишен човешки свят са невъзможни

Т. Траяновите баладични, православно сложени стихове, например от „Сърцето на един народ“:

Ти, Отче наш вземи ни
пог своята закрила,
прости на бранни братя,
прости и на врага...

Или обръщението от „Балага на майката“ към Богородица:

Ти жива излизаш
из Свойта икона,
текам Твойте сълзи
по мойте коси...

В „Иконите спят“ фолклорно типичното само гоня свежест на фантазията и таланта му, става само повод за изява на лично-творчески тълкувания и философия, различна от народната философия за света. Фолклорното типично не става типично за творбите му и практически те се оказват далеч от творбите на народния певец, осъществява се едно лирично-изповедно начало и във вътрешната същност, и в художествено-формалното създаване на творбата. Понятийната система на Гео Милев и понятийната система на българското народно творчество са „други“ помежду си – това особено изпъква и ако сравним „Иконите спят“ с творби по български народни идеи, мотиви, образи от други автори като П.Р. Славейков, П. Славейков, Ив. Вазов, Хр. Ботев, П. Тодоров, Й. Йовков...

* * *

Надарен с красив глас и богати интерпретаторски способности, Гео Милев пее народни песни често, от малък, има подчертан интерес и към руското и немското народно творчество. Така появата на „Иконите спят“ е напълно оправдана от целия разностранен духовен живот, който той води до този момент. Първата „вариация“ е върху народната песен „Мене ме, мамо, змей люби“. Накратко съдържанието на тази народна песен: Рада изповядва пред майка си, че нея змей я люби и змей ще я вземе и затова тя не може да се ожени за никой от селските момци. И разказва за змея, който „ката ми вечер дохожда“. Още не свършила, „чемшир порта се отвори“ и уговорът се изпълва „с змейове, още змеици“. Следва придумването на Рада да тръгне с тях, разговорът между нея и змея, това че тя научава тайната на неговата сила, погубва го и се разделя с него. Всичко това е предадено в подчертан епичен тон, в разговорна форма. Гео Милевата вариация започва направо – с едно отривисто:

Остави ме!
– Змей огнен е моят любовник!

„Остави ме!“ звучи като молба, като решение, стига почти до запоев и подготвя напрежението по-нататък. Мечтата по необикновеното, получовешкото, полубожественото тук е изявено още с началните думи. Тя е толкова силна, че ни подчинява и уверява, че евентуалната раздяла със змея (както е в народно-песенния материал) е психологически изключена. Гео Милев се откъсва от сюжетността и основното морално-етично тълкуване в народната песен. Тук откриваме творчески осъществено и разгърнато отразяването на „Аз през Света в изкуството“ – естетическа платформа на Гео Милев, позната ни от теоретическите му статии. В „Иконите спят“ чрез „Света“ – който в този случай е пряко дадените проблеми и материал от народните песни – Гео Милев показва себе си, имащ определени обществени и естетически позиции по отношение на този материал, тълкувайки го по свой неповторим начин. Тук именно се заключава лично неговото творческо „аз“, стига се до пълното поетическо откровение, което не увисва във въздуха (5-та и 6-та строфи на „Край“, „Змей“, „Стон“). Той построява „Змей“ във вид на напрегната изповед от страна на девойката. Липсва всякаква повествователност. Силните преживявания, любовта към змея, страстният копнеж по него водят до накъсаност в композицията. И напълно оправдано.

Змей огнен е моят любовник!
 Посред пламък и вихри гръмовни
 – змейове с бели жребци,
 в златни каляски змеици –
 с развени
 галече
 крила
 всяка вечер
 той идва при мене.

По-добре „заг гори, планини, стръмни бездни и гробища“, гето няма ни ден, ни година, ни утро, ни вечер: „Там!“ Това „Там“, носещо цял стих, се налага, сякаш заковава третата строфа на „Змей“. И после почти като стон, като последна молба, прозвучава:

О знам
 Ти си Той!
 Не отхвърляй едничката моя молба
 изпълни ми едничкото искане –

Това е основното, което носи цялата творба. Тя напомня полубудно блъднуване, трескаво търсене, извисяване – дълбоко човешко и в същото време демонично. Като контраст в този полет следва шеметно, неугържимо, страховтно падане, добило размерите на космически нравствен сблъсък, що се отнася именно до човешкото осезаване на проблема.

Аз падам наголу
 – с мене ти –
 летим
 през огън и дим и звезди...

* * *

В „Иконите спят“ можем да говорим за една своеобразна, бих казала дълбоко човешка митичност, която не е резултат от някакъв упадък в естетическите търсения, а само от непосредствения досег на народно песенния материал с преживяванията на поета – това се отнася особено за „Змей“ и „Край“. Тук митичността и мистиката без бог изграждат една цялост като житейски и художествен усет, като начин на поетическо реагиране от страна на Гео Милев. За същото говори и митическата му приказка „Огнен змей“. В нея Рага и Змеят имат еднакво право да се нарекат мислещи, бунни, търсеци човеци всред напрежението на една земна и в същото време полудемонична мечта... „Змей“ се състои от седем строфи. Втората, петата и седмата са от по един стих, който във втората и петата е от по една дума – съответно „Ела“ и „Ах!“ В този вид „Змей“ е отпечатан в първото издание от 1922 г. Стихът е разкъсан, без определена стъпка, свободен стих, разчитащ много на интонацията. Римите са неочаквани, ударни и непостоянни. Те имат характер на свободни асонанси и алитерации:

Грабни ме от тук ти	отнеси ме	с мене ти
отлети	без име	...
		... звезди

Честата употреба на тирета, липсата на много места на запетаи и други препинателни знаци, цялата интонационна постройка, създават атмосфера на загъханост, напрежение. Мисля, че именно тук откриваме онова, което Гео Милев в статията си „Български балади“ от Теодор Траянов“ нарича „интензивност“, заменяйки с нея термина „съдържание“. „Иконите спят“ донасят онова разведряване в композиционно образно и стилово отношение в творчеството на Гео Милев, което създава почва за появата на поемата „Септември“. Това разведряване има и своите по-дълбоки причини. Тях трябва да търсим в цялостното му укрепване като личност с определени творчески позиции, в непосредствения досег с българската почва след времето на творческо търсене в Германия и Англия, след дните прекарани в злополучния корпус 506. Съпоставянето на „Иконите спят“ и „Септември“ гори в ритмическо и интонационно отношение ще ни покаже близостта между тях. Нека вземем пример между втора част от четвъртата строфа на „Змей“ и трета строфа от първата глава на „Септември“. Това последователно натрупване на съществителни, които в „Змей“ имат и свои прилагателни, се явява много често в поемата, но вече много по-отривисто и ударно, изчистено от прилагателни. До същата мисъл ни води и краят на трета строфа от „Змей“, четвърта строфа от „Стон“. Прилика много лесно се открива и в начина на римуване, в начина на стихово организиране, в наличието на едни и същи словосъчетания и

думи, в употребата на минимум препинателни знаци. А еднотишните строфи в „Иконите спят“ сякаш предвестяват появата на еднотишните строфи и еднотишната глава седма в „Септември“. Пестеливостта на думи, раздвиженият стих и в двете произведения водят до голяма експресивност, динамичност и особена имплозивност. През целия си творчески път Гео Милев е под влиянието на поезията на Верхарн. То засилва своето обаяние и от личното познание на двамата творци. Мисля, че това влияние се проявява и в своеобразното строфиране. Както у Верхарн, така и у Гео Милев строфата започва и завършва там, където започва и завършва мисълта. Но това не е увлечение, не е пряко следване на изискванията на едно или друго естетическо течение – т.е. не е онази изключваща всичко „грижа за формата“. Еднотишните строфи, дори еднотумните, стават изискване на вложената мисъл, на разгърнатото чувство. Те придават и декламаторски характер на стиховете в „Иконите спят“. От друга страна, хуманно-етичните погуби и бунт от „Иконите спят“ и от „Септември“ са разположени в една и съща сфера на мисли и позиции, на оценки и наблюдения върху националната ни психология и история. Известна светлина по тези проблеми ни дава и писмената защита на Гео Милев през 1925 г. „Липсва тъкмо най-главното – това, което е било сякаш основно в художественото намерение на поета: вътрешният ритъм – равномерността на вътрешната духовна интензивност; ритъмът, който обединява, свързва отделните части в едно цяло“ – пише Гео Милев в статията си „Български балади“ от Теодор Траянов“. Именно този „вътрешен ритъм“ и съдържанието, което Гео Милев влага в него, е налице в „Иконите спят“, особено в „Стон“. Той е написан по народната песен „Черней, горо, черней, сестро“, песен, която Гео Милев обиква от дете.

Печални пътеки пред мене разтваря
студената зимна гора:
дълбоко зад черните клони догаря
ранна (рана) – зора...

* * *

Външно погледнато образният паралелизъм от народната песен тук не е разгърнат. Но само външно. В действителност той е още по-задълбочен, угълбен, подказан от величината на душевното преживяване. Защото образът на гората се покрива напълно с този на жената. Черните листа на гората плачат, сълзите ѝ – „бавно и горко повтарят“ нейната жалба, нейния останал без отговор въпрос – „Ах, де е той?“ Няма ден, няма нощ, без покой“, „години без чет“ продължава това изтощително търсене. Но кой се търси – това е човекът „червен от убийство и черен от мъртва мъгла“. Неговият образ внушителен и огромен, излиза на „страшни нощи без лъч и звезда“. Той е обобщен до образа на човека-престъпник, убиец изобщо, до образа на онзи, който не само по „кръстопътища сплетени в ниски поля“, но и в обикновена ежедневна обстановка на живот, зад зали, трибуни, отговорни постове остава винаги – човекът-звяр. И пред всички тъмни, унижителни престъпления – „иконите спят“. Да – той е страшен

и чужд – той хвърля в нозете на света „кървави ризи и черни глави“, но „иконите спят“. Страшно мъртвило, против което въстава възмутената душа на поета, възмутен от злодействата в един свят, който също е обречен на смърт. Защото човекът в него е погубен, съсипан

– В каменно ридание –
и в мрака на скръб без страдание
изчезва далечна земята...

Всичко земно, човешко, съкровено и скъпо е убито. Стонът „О гора, моя черна сестра“ – остава само стон, без отговор, без помощ. Силата на мисълта и въображението на Гео Милев води към финалната строфа:

Вече нямам очи – вече нямам лице:
– о гора, моя черна сестра!
и пътят пред мене се виї
и горчиво витло под мъртвешка зора.

Тя е сбито обобщение на всичко преживяно, премълчано, на всичко споделено до този момент. Символът според Гео Милев това е образ. Символна поезия – образна поезия.

Символите на Гео Милев никога не са антихуманни, откъснати от човека и неговия свят. От друга страна, забелязва се и едно „движение“ на художествените средства у Гео Милев – от символа-образ към раздвижената асоциативна метафора – от първите към последните негови произведения. Във въображението на Гео Милев те са средства, способ, за да се внуши представата за една погубваща, убиваща действителност.

– А истината и лъжата
са кръг – и в него кръг си ти!

Всичко се движи в безконечен кръг. „Жестокият пръстен“ е сковал всеки полет, всеки дух. И човекът, сам един кръг, трябва да отдели истината от лъжата, „нощта е без изходи!“ („Жестокият пръстен“). А по-късно в „Иконите спят“ Гео Милев сам признава – „светът ме въвежда през страшни места!“, за да можем после в „Септември“ да прочетем „Нощта ражда из мъртва утроба вековната злоба на роба...“

* * *

В своите спомени за поета неговата съпруга Мила Гео Милева разказва, че Гео Милев често ѝ говори за това, че възнамерява да напише поема за Крали Марко. Навярно към едно такова произведение го тласка пак просторът на любимите му народни мотиви. И забележете – Гео Милев говори за това след написването на поемата „Септември“. Петата вариация от „Иконите спят“ е „Край“, създадена по известната хоровадна песен „Стъпил Добри“. Съвременник на Гео Милев споделя, че той винаги се гразнел от почти веселия жизнерадостен тон, с който се пее песента,

от изгивостта на мелодията ѝ. И тогава Гео Милев я запява бавно, малко провлачено и с присъщата му артистичност показва как трябва да се изпълнява „Стъпил Добри“. Защото – на гроб не се играе хоро – казва той. Това обяснява до известна степен защо в „Край“ се чувства онази тягостност, мъка, породена от смъртта на човека, на този, който е висшето откровение на природата. Как всяка „бистра и безстрастна капка“ на всичко, което е животът, на всичко, което дава и иска животът, изведнъж замръзва. После, навсякъде владее покоят и примирението. Поетът пак се откъсва от конкретното съдържание на народната песен.

Без вопъл от любов – без тържество от мъст,
виш заровете ме там, дето падна.

Живо поетическо преживяване и простота има в тези думи. Те са казани леко, обикновено, без насилване. Такова желание може да има само човекът, който осъзнава пълноценността на своя земен живот, който е изпълнил дълга си към всички, дал е всичко от себе си за хората. В тази и следващите стихове пред нас се явява самият Гео Милев – поетът, човекът.

Там, дето падне моята глава!
– безумна от напразни увещания –
копнежи, жалби и слова –

Ето личността на Гео Милев – винаги търсец, енергичен, с разтворена душа. Той жадува признание и един непрекъсващ обмен с хората и със света. Тази жажда напомня стремежа на умиращата Божа девойка, от друга народна песен. Мотивът е много познат в българския фолклор. Но в „Край“ той е само подтик за поета да изрази своите мисли в развълнувано поетическо откровение размисъл.

Там, дето в гробната земя
– без сила –
лежи сърцето ми разкрило
разкъсана от смърт уста –
сградете там чешма.

Неспокойната същност на поета се слива със земята – в едно. Вариациите „Кръст“ и „Гроб“ са разгънати в един и същ диапазон от чувства и мисли. Тук пак господства копнежът, стремежът към жадувания свят, където утехата няма да бъде „утеха лишна само“, а топло човешко разбиране, където хубостта няма да е обсадена с кръст и камък. Манастирът в „Кръст“ става израз на всичко, което спъва, сковава човешката личност. Чувства се един вътрешен дълбок дисонанс между красотата на младото момиче и черното расо. Без бушувания живот, независимо от това, че той сам е непрекъсната, тежка борба, без хората, изходът остава един. Животът се превръща в мъртъв сън. Поетът не може да го

приеме, не иска да го приеме. И той вярва във вродения у човека копнеж и инстинкт за многогласно пълноценно съществуване.

Но ти пог расото си гола
– и вътре в тебе зноен пръст
те тласка към любов – на кръст
вселената с копнеж пробола.

* * *

Като мото на вариацията „Гроб“ Гео Милев поставя откъс от народната песен-първообраз: „Там гробо ке си направим, името ке си напишем и моите тежки тегоби“. В душата на поета са се сляли и вопли, и покруса и печал. Под всички стихове сякаш е зареден взрив, нещо е притаено и всеки момент заплашва да избухне. Това „горко бягство“, „камък, лишей и пустиня“ се изправят застрашително в мрака. Гео Милев напуска нашия свят със съдбата на безследно изчезналите през едно жестоко и братоубийствено време след като е умал своето образование от и в протестантските Германия и Англия, 1912–1914 г., а в Хамбург за кратко е арестуван като английски шпионин-лейбърист; след като вече загубва дясното си око в битката с англичаните при Доѝран, IV. 1917 г., а през 1918–1919 г. е лекуван в Берлин; след като вече е критикувал, 1923–1924 г., в. „Възход“, сп. „Пламък“, както протестантската религия – възплъщение на „християнската догма“, така и американската и английска политика и обществен живот, дори празнуването на св. Валентин, израз на „идеологически опиат“ за човека, опиат унищожавач неговия „природен живот: здрав и ясен, какъвто си е, какъвто трябва да бъде“ като мъж и като жена със „здравата им първична природност“; след като вече е критикувал и българската протестантска „Зорница“ и „нашите евангелисти“ – изразители на „свиреп сагизъм“, заедно подкрепят и оправдават Закона за защита на държавата от I. 1924 г. и „белия терор“ – „Държавата трябва да потуши бунта със сила“; след като през V. 1925 г. този закон-сила осъжда Гео Милев... И безкраят с мамещата далечина, „сляп висци“ над човека, който приживе, с делата си, вдълба своята житейска повед. Дори кървавият месец в „сетня четвъртина“ напомня умиращ – там, дълбоко „сред камък, лишей, кости и пустиня“. Сега тези стихове прозвучават и като предчувствие, и като предупреждение.

С богатството си от чувства, с дълбочината на поетическото преживяване, с онова стройно светоусещане, проникване в света на съзидателната човешка дейност, „Иконите спят“ разкриват същността на творческото начало у Гео Милев като личност. В тях ролята на народната песен е дотолкова, колкото да даде подтик, тя е само повод за въображението на поета и той вече споделя с хората премисленото, почувстваното. Защото Гео Милев не „преработва“, не „експериментира“, а още по-малко пък „разхубавява“ народните песни. И ако не съществуваха точно тези народни песни, то трябва да сме уверени, че в друга форма, по друг повод и начин, но въпреки всичко Гео Милев щеше да каже на хората това, което казва чрез „Иконите спят“. В тях всичко диша неговия въздух, неговата интензивна, неповторима атмосфера на творец.

Лъчезар Г. Георгиев
**ГЕО МИЛЕВ КАТО ИЗДАТЕЛ
 И РЕДАКТОР**

В популяризирането на творчеството и издателските дейности, свързани с Гео Милев, заслуга имат немалко автори, печатни и електронните медиуми, сайтове за култура и литература. Провеждат се значими научни конференции с чуждестранно участие. В проучванията за Гео Милев се включват литературни историци и критици, изкуствоведи, писатели, музейни специалисти, чуждестранни учени, експерти, журналисти, при това авторите са от различни възрасти и поколения. В настоящата публикация, по повод на 100-годишнината на списание „Пламък“, правя опит да дам и своята гледна точка чрез документални източници и критически прочит върху дейността на Гео Милев като издател и редактор, при това с позоваване и на не съвсем познати или забравени документални източници, както и на нова обобщена информация, свързана с издателските приноси на поета.

Книгоиздателство „Везни“ (Стара Загора–София) започва своята дейност като издателска структура с неголяма по мащаби дейност, но включващо публикуване на световни автори и елитарна книжнина в издателския си репертоар. „Везни“ е организирано на фамилен принцип в Стара Загора; разчита се на добре уредената книжарница на бащата Милю Касабов. Синът Гео Милев ръководи издателския процес: – подбор, преводаческа работа, редактиране и оформление на книгата.

Акционерното дружество – *Печатница и книговезница „Светлина“* печата първите книги на издателство „Везни“. Сред документите са запазени и впечатляващи за времето си бланки за кореспонденция на тази печатница с включена илюстрация и орнаментика, символизираща дейността на полиграфическата структура в Стара Загора. В комбинация на емблематика и рекламен текст в горната част на представителните писма за кореспонденция, подобно на средновековни заставки, но и с композиране на съвременни графични акценти, се изтъква, че печатницата (текстът набран с получер шрифт и като: *Imprimerie de la société anonime „SVETLINA“*) е снабдена с „нови усъвършенствувани машини и с разни модерни шрифтове – букви и украшения“ (НБКМ – БИА, ф.26, оп. 2, а.е.14, л. 2). В печатница „Светлина“ се изработват вестници, списания, учебници, брошури, акции, реклами, сватбени и визитни карти, общински бланки и регистри и се подвързват книги и учебници с френски и английски подвързници. Всичко това не е убягнало на възискателния и с тънък естетически вкус Гео Милев, на опитния Милю Касабов и на амбициозната издателска структура „Везни“.

Със своя облик, замисъл, тематична палитра книгите на издателство „Везни“ (Стара Загора – София) налагат високи естетически критерии в издателската дейност; те са образец за преводаческа добросъвестност и прецизност при редактирането на текста. И в издаването на периодиката, и при подготовката на библиотечните поредици и серии, издателство „Везни“ (Стара Загора – София), водено от Гео Милев, става образец за отлични отношения с автори, съставители преводачи. Издателят владее няколко европейски езика, а бащата Милю Касабов дава ценен принос с практическата реализация на книгите на „Везни“, както и с комуникацията, която осъществява с печатници и книготърговци, особено в началния период на издателската структура. Издателството е и своеобразен творчески пристан за творци с висок критерий – поети, хора на преводаческия труд, съставители, художници. Редактор, художник, поет, издател, Гео Милев наблюдава отблизо полиграфическите процеси при самото отпечатване, изисква от печатарите, коригира го последно пропуски в експонирането, ошрифтяването, печата. Сам илюстрира корици, прави декоративни композиции и експресионистични рисунки, използва техниката на медната гравюра, на цветните колажи, на репродуциране от картини и илюстрации. Всичко това го превръща в интересна, универсална и енциклопедична фигура в средите на родното ни книгоиздаване.

Не бива да се пропускат няколко факта от биографията на Гео Милев. От октомври 1912 г. до 1913 г. той пребивава като студент във Философския факултет на университета на Лайпциг. В края на октомври 1914 г. поетът с амбиции за издател отново е в Лайпциг. Събрал творби на Маларме, Демел, Верхарн; на Пол Верлен и Фридрих Ницше, при завръщането си у нас в началото на следващата година, издава петте книжки в Серия „Лирични хвърчащи листове“. Замисълът е да бъдат създадени издателски поредици и литературни печатни медии. Още през 1915 г. в тази серия Гео Милев в свой превод подготвя малка книжка от петнайсетина страници със стихове на Пол Верлен „Мистични разговори“, издадена от издателство-книжарница „М. Касабов“ – Стара Загора. В началото на 1915 г. под № 3 от „Лирични хвърчащи листове“ Гео Милев превежда и подготвя издание на поеми от Емил Верхарн (Верхарен, Емил. Четири поеми. Песни на луди. Бунт. Рибарите на кон. На бълг. от Г[ео]. [Ст. Загора, книгоизд. Касабов] (1915). – 16 с.). Година по-късно издателството публикува учебното помагало на Гео Милев „Ръководство за изучаване на немския език без учител, като книгата е отпечатана в столичната печатница „П. Глушков. (В книгата авторът-съставител означен като Григор Касиев).

Гео Милев сътрудничи и на групи издателства и списания. В българската столица през този период е отпечатана поемата на Александър С. Пушкин „Каменният гост“, публикуван от издателство „Знание“ в стихотворен превод на Гео Милев (София: Знание; печ. Либ. клуб [1912–1913]. 46 с. – Нова библ. № 100). По време на престоя си в чужбина подготвя и своите ранни статии „Литературно-художествени писма от Германия“, като първата статия „Хауптмановото „Тържествено представление“ и неговият бойкот“ носи дата *Берлин, ноември 1913*; втората „Оперети и фарсове“ е от *Липска [Лайпциг], 1914 г.*, а шестата „Рихард Демел“ също

е датирана: *Leipzig, 1 март 1914 г.* Следват още статии в поредицата, датирани от 1914 г. Наред с това бащата Милю Касабов осъществява издание на албума на Гео Милев за деца „При животните“ и включва стихове на Гео Милев, както и цветни илюстрации, които поетът донеся от Германия за книжарницата-издателство на баща си в Стара Загора.

Посетил в преходни години Англия, Франция и Германия, в края на март 1916 г. Гео Милев се подготвя в Школата за запасни офицери в Княжево, недалеч от София. В началото на септември е произведен в чин запасен старши подофицер. Към края на същия месец, назначен за взводен командир в 34. пехотен полк, заминава за фронтовата линия при Дойран, където в окопите намира време да сътвори две импресии: „При Дойранското езеро“ и „Ужасът на огнения бич“. Между януари-април 1917 г. е ръководител на станция за подслушване на неприятеля. Произведен е в чин офицерски кандидат. На 28 април 1917 г. артилерийски огън избива войниците на станцията. По чудо оцелял, но тежко ранен в главата и с избито гясно око, поетът се лекува в немски лазарет, в българска болница в Скопие, местят го в столичната Александровска болница, а оттам заминава за лечение, проведено в берлинска частна клиника. Между тежките операции от март до края на декември 1918 г. поддържа кореспонденция с баща си, като комуникацията основно е във връзка с вече учреденото издателство „Везни“. През този период първите си книги то изработва чрез печатни-книгоезница „Светлина“ в Стара Загора: в нея е отпечатана преведената от Гео Милев „Повест за любовта и смъртта на корнета Христоф Рилке“, в обем 36 страници и включена в Библиотека *Везни* под № 6. Впоследствие все повече издания се насочват към столичните печатници, разполагащи с отлични технологични мощности за печат на илюстрации и за трицветен висок печат. Първата статия от „Литературно-художествени писма от Германия“ излиза в сп. „Листопад“, като Гео Милев публикува през 1914 г. още седем статии (виж също: Фурнаджиева, Е. Кратък мемоис на живота и творчеството на Гео Милев. // geomilev.com/kratakletopis.html).

Издателството не е отминато и от зоркото следене на цензурата. Ето и документ на Книгоиздателство „Везни“ от Стара Загора с дата 19 октомври 1918 г., подготвен на пишеща машина и предназначен да бъде изпратен до различни фирми в страната:

„До Г-на..... В гр. ... Поради единствената само печатница в града ни и защото приготвения за печат № 5 от библиотека „Везни“ не се допусна от цензурата, книгоиздателството за сега след едно доста продължително време, поднася на читателя оригиналното съчинение на Г. Милев „Театрално Изкуство“. Напоследък у нас театъра видимо се засилва и книга като настоящата е навремен[н]а и ще бъде еднакво интересна както за актьора така и за всички любители на театъра.

Уверени, че връзките ни с Вашата фирма са така здрави разчитаме на Вашето цен[н]о за нас съдействие и сега както и в бъдеще. От „Театрално Изкуство“ Ви изпращаме екз. с 30% отбив и Н. п. л. лв.

Молим, приежете нашите поздравии:

КНИГОИЗДАТЕЛСТВО „ВЕЗНИ“

(НБКМ – БИА, ф.26, оп.3, а.е.7, л. 2)

Действително, в печатница и книговезница „Светлина“ – Стара Загора, в поредицата *Философско-критическа серия „Везни“*, е издадена книгата на Гео Милев „Театрално изкуство“, в обем 36 страници. В самия каталог на издателството тази книга се посочва именно под № 1 на Философско-критическа серия *Везни*: „№ 1. Гео Милев: Т е а т р а л н о и з к у с т в о – 1918 (изчерпана)“ (НБКМ–БИА, ф. 26, оп. 3, а. е. 7, л.10). Възможно е датата да се отнася до предполагаемата година на издаване на книгата: 1918 г., като изданието, според националната ни библиография, е осъществено през следващата 1919 г. и под номер седем в поредицата (Виж: *Български книги*. Т. IV, С., НБКМ, 1979, с. 103: *Милев* Гео. Театрално изкуство. – Ст. Загора: Везни; печ. и книговезница Светлина [1919]. – 36 с. 16° 1,50 лв. – Библ. Везни № 7). Интересно е, че в каталога на издателството, в *Библиотека „Везни“* под № 7 присъства грамата в четири действия „Опиянение“ от А. Стриндберг, кн. I „Избрани Драми от Стриндберг“ под редакцията на Гео Милев (НБКМ – БИА, ф. 26, оп. 3, а. е. 7, л. 9).

Във връзка с цензурирането на поредицата „Везни“, изглежда става дума за включената в каталога на едноименното издателство и посочена като издадена през 1918 г. под № 5 книга на Леонид Андреев „Червен смях. Откъслци из намерен ръкопис“, в превод от руски на Иван Хаджихристов (НБКМ–БИА, ф. 26, оп. 3, а.е. 7, л. 9). В т. I на националния библиографски указател „Български книги 1878–1944“, с. 70, за година на отпечатването на книгата от Л. Андреев се посочва 1919.

Руският белетрист и драматург Леонид Николаевич Андреев става известен у нас и с други свои творби – разкази, драми, комедии. Читателите ни се запознават и с книгата „Червеният смях. Откъслци от намерен ръкопис“, в превод на Георги Бакалов и публикувана в София от издателство „Знание“ през 1920 г., изработена в печатница на Военно-издателския фонд (в поредица *Универс. библ.* № 14). Може да се допусне, че издателство „Везни“ е познавало и габровското издание на „Червения смях“ в дружествена печатница „Заря“ от 1905 г., посочено жанрово като разказ и в превод на Ж. Н. Инсаров [вер. Димитър Ризов], но е подготвяло свое издание в Библиотека *Везни* под № 5. В крайна сметка, преодоляло цензурните ограничения, издателство „Везни“ осъществява в старозагорската печатница „Светлина“ публикацията на книгата на Леонид Андреев „Червен смях. Откъслци из намерен ръкопис“ в превода на Иван Хаджихристов, в 96 страници, под № 5 на *Библиотека Везни*. В каталога на изд. „Везни“ цената на книгата е определена на 12 лв., а годината на издаване: 1918. (НБКМ– БИА, ф.26, оп. 3, а.е. 7, л. 9).

Когато Г. Бакалов издава книгата „Червеният смях“, обществено-политическата ситуация, макар и за кратко, по време на правителството на БЗНС е вече по-благоприятна. Не бива да се забравя и фактът, че скоро след това издание, през 1921 г. ще бъде приет и Закон за авторското право, регламентиращ комуникацията между автори и издатели. Припомням, че първият наш *Закон за авторското право* е приет съгласно изискванията на Ньойския договор с Указ № 143 от 11 юли 1921 г. и обн. в Държ. вестник, бр. 86 от с.г.

В Стара Загора са публикувани и преводите на Гео Милев на Н. Боало: „*Поетическо изкуство*“, „*Хамлет*“ от Уилям Шекспир и други издания, за

които сведенията дават работните издателски списъци на издателство „Везни“.

Любознателен, волева натура, отворен към европейските ценности на авангардизма, докато изчаква в Германия поредната операция, Гео Милев посещава изложби, следи концерти и театрални постановки; дори поддържа комуникация с кръговете, близки до експресионистичните издания „Die Aktion“ и „Der Sturm“, наблюдава революционните събития в Германия, а заедно продължава, макар и отдалеч, да направлява дейността на издателство „Везни“. Най-сетне, в първия месец на новата 1919 г., е извършена успешно операцията на клепача, поставят му и изкуствено око. На 1 март се завръща у нас, лежи за възстановяване в софийска болница и продължава да публикува, вече във в. „Заря“, статии по въпроси на българския театър. Остава време и да се венчае на 13 юни с.г. за любимата си Мила Димова Керанова. Продължава, вече отблизо, с ново вдъхновение и инициативи, издателската работа във „Везни“.

Източници за работата на „Везни“ от края на Първата световна война и началото на 20-те години на века са работните издателски списъци, предназначени за информация на книготърговските обекти в страната, с които вече работи издателската формация. В Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ се пазят някои от тези работни каталози и дори плакати на едноименното списание „Везни“. Каталогните страници, подготвени от издателя Гео Милев, хвърлят светлина върху разнообразната и солидна издателската продукция на Библиотека „Везни“, осъществена от едноименното издателство, ръководено от самия поет и вдъхновител на новата модерностична естетика (НБКМ – БИА, ф. 263, оп. 3, а. е. 7, л. 9–10).

Преглеждайки каталога на издателство „Везни“, ще забележим как наред с образци на литература от епохите на класицизма и романтизма: „Хамлет“ (1918) от Шекспир – превод от английския оригинал на самия Гео Милев, „Поетично изкуство“ (1918) от Никола Боало: превод от френски на Борис Лавров, „Последният Абенсераж“ (1918) – повест от Рене Шатобриан, в превод от френски на Михаила Димова, и „Манфред“ от Дж. Байрон (1919) – превод от английски отново на Гео Милев, се забелязва ориентацията и към автори, свързани с европейските модернистични течения. Сред тях е големият писател-драматург Аугуст Стриндберг. През 1919 г. в поредицата под № 7 е публикувана трагикомедията му „Опиянение“, под редакцията на Гео Милев; през 1920 г. под № 11 излиза и пиесата му „Мъртвешки танц“ – в превод на Гео Милев, който е отбелязан в книгата като режисьор на драматургичното произведение, поставено в Народния театър в столицата.

Романи и драматургични творби на А. Стриндберг публикуват и други издатели от София и страната. Между двете световни войни, следвайки примера на издателство „Везни“, Александър Паскалев включва в поредица „Всемирна библиотека“ романа на Стриндберг „Чангала“ (1919), но в превод от руски на Т. Христов. От големите столични издатели, „Иван Игнатов и синовете“ публикува романа на Стриндберг „Селяните от острова“ (1930), в превод на В. Т. Траянов, включен в поредицата „Огърлица от знаменити

съвременни романи за жената“ (Безплатна премия към сп. Домакинство и мода). С променена корица същото издание на следващата година е тиражирано и в издателската поредица на фамиалното издателство: „Бисери от знаменити романи на всемирната литература“. Отношението на рогния издателски бизнес към най-изтъкнатия представител на натурализма в шведската литература, познат у нас още от 90-те години на XIX век, в периода между двете световни войни продължава да се радва на издателски интерес, а мястото и приносът на Гео Милев са очевидни.

Сред по-старите документи в архива на издателство „Везни“ е и едно писмо от 21 април 1915 г. на Групата на *Сдружението на вестникарските настоятели в България* със седалище София, ул. „Ботев“ 11 (сред подписалите писмото са публични личности като Ал. Кожухаров, В. Ив. Илчев, Н. Антоф, Лука Константинов, Вл. Антоф и др.). Писмото е адресирано вероятно и до старозагорската книжарница-издателство на Милю Касабов, като в него се предлага възстановяване на предишната разпространителска структура и се уверява, че инициаторите имат „пълното съчувствие и подкрепа на всички столични вестници без изключение“ [набрано с получер шрифт и подчертаване с линия в писмото] и че конкурентното гружество „Куриер“ е създадено „за интересите на 3–4 души“ в „смътните демобилизационни времена“, а групата също няма нищо общо с друго новосформирано гружество „Взаимност“, което е също на вече набирация добри позиции вестникарски пазар (Бързо. Към г. г. колежите Настоятели. – В: НБКМ–БИА, ф. 26, оп. 3, а. е. 7, л. 1. Оригинал. Разпечатано от печатарска машина, с използване на получерни и курсивни шрифтове и с получерни линии). Изтъква се, че гружеството „Куриер“ няма договори с редакциите и се призовават „колежите настоятели“ да не бъдат вече малодушни и да не се оставят да ги тормозят и експлоатират (НБКМ–БИА, ф. 26, оп. 3, а. е. 7, л. 1). Върху листа е добавен ръкописен текст: 21 Apr. [1]915 год. Следва нечетлив подпис. Какво е било становището на старозагорското издателство не е ясно, но документът свидетелства за началото на остра конкурентна борба, в която издателската фамилия на М. Касабов–Гео Милев все още опипва почвата. Едва в края на Първата световна война „Везни“ ще се включи в издателските процеси, за да даде принос към създаването на оригиналната и преводната книга у нас. Все пак не бива да се забравя, че гружество „Куриер“ е организирано с инициативата на издателя Александър Паскалев, който е един от неговите административни ръководители, а заедно с това е и сред абонатите на списание „Везни“ (НБКМ–БИА, ф. № 26, а. е. 30, л. 13). В списъка на абонатите на „Везни“ Ал. Паскалев е посочен под № 171.

Издателство „Везни“ създава своята едноименна поредица по идея на Гео Милев, който сам подготвя писма до партньорите книгоразпространители и прилага анотация за отпечатаното издание. Прави се опит за установяване на контакти между издателството и книжарниците в страната. В едно от тези писма от 1918 г., изпратено от Стара Загора до книготърговците, се посочва, че издателството ще изпрати определен брой екземпляри от поставената под № 3 в библиотека „Везни“ роман „Мъртвият Брюгге“ на Жорж Роденбах, „писател по-малко познат до сега

у нас, но който е равен с известните вече у нас белгийски писатели като Метерлинг, Верхарн и гр. (НБКМ БИА, ф.26, оп.3, а.е. 7, л. 3). Във връзка с популяризирането на тази книга издателите смятат за удачно да изпратят преговора, написан от преводача Гео Милев. Текстът на преговора е отправен към читателите и разпространителите, но той е и обективна оценка за Ж. Рогенбах, който според издателя-преводач, наред с Верхарн, Метерлинг, Шарл ван Лерберг и Алберт Жиро, се нарежда сред модерните писатели в съвременната белгийска и всемирната литература. В преговора на Гео Милев, в който проличават фините естетически вкусове на издателя и поета, четем:

„Жорж Рогенбах – заедно с Верхарн, Метерлинг, Шарл Ван Лерберг и Алберт Жиро – е един от оная велика петица в съвременната белгийска литература, които създадоха от нея един от най-бляскавите скрижали на всемирната литература въобще. Съчетаващ в себе си меланхолната женствена впечатлителност на един Алберт Самйн и особената психологическа проникателност на датчанина Якобсен – такъв е Жорж Рогенбах като поет и прозаик. Прелетите на неговите стихове, в които е отразено цялото „царство на мълчанието“ и „тишината на вечерните камбани“, са заключени също тъй добре в неговата проза, в неговите разкази и романи, най-хубавият от които е, може би, „Мъртвият Брюгге“. Това е един от най-необикновените романи, които съществуват... Нито следа от ония шаблонни елементи, които възбуждат и блазнят любопитството. Но вместо това в „Мъртвият Брюгге“ има едно безбрежно извикване на психологически ситуации и настроения. Или, както казва сам Рогенбах в преговора към френското издание: главната цел на тази книга е, да извика пред читателя образа на града Брюгге с неговите мъртви води, с тишината на неговите старинни сгради, неговите кули, черкви, манастири и пустинни улици, замрежени от мъглата на един непрестанен ситен дъжд. Това прави от романа „Мъртвият Брюгге“ една книга на настроението, която възбужда и оставя незаличими настроения в душата. Още повече – че образът на града е одушевен чрез една аналогия: образа на една странна и мистична душа“ (Из писмото на изд. „Везни“, запазено в: НБКМ БИА, ф. 26, оп. 3, а.е. 7, л. 3–л. 3 гр.).

В случая Гео Милев е блестящ пример за добросъвестно и компетентно отношение на издател спрямо поднасянето на литературния текст и представяне на автора пред читателската аудитория. Това се постига с висока ерудиция и отлична подготовка, при познаване на източниците, изданията и спецификата на авторския натюрел. Създателят на Библиотека „Везни“ се е справил великолепно с тази задача. Началото на поредицата е поставено с класически шедьовър: грамата на Шекспир „Хамлет“ (1918) в превод на Гео Милев по стихове от английския оригинал. Същата година излиза и важна творба по въпросите на литературната естетика – книгата на Боало „Поетично изкуство“, в превод от френски на Борис Лавров. Споменатия роман на Ж. Рогенбах „Мъртвият Брюгге“, включен под № 3 на библиотечната поредица, Гео Милев подготвя в превод от френски.

В поредицата са публикувани „Последният Абенсераж“, повест на Р. Шатобрян (1918) и „Червен смях“ на Леонид Андреев. До 1923 г. в библио-

мека „Везни“ са издадени 13 книги. Сред тях са споменатата „Повест за любовта и смъртта на корнета Христов Рилке“ (1919) от Райнер Мария Рилке в превод на Гео Милев от немски език, две книги на А. Стриндберг – драмата „Опиянение“ (1919) под редакцията на Гео Милев, с приложено факсимиле на портрета на автора от Едвард Мунк, и пиесата „Мъртвешки танц“ (1920) в превод на Гео Милев, който я режисира за Народния театър. Двете книги са под № 7 и № 11 в поредицата, като са включени в едно общо съчинение на творбите на писателя под заглавие „Избрани драми от Стриндберг“. През 1919 г. под № 8 в библиотека „Везни“ е издаден сборникът от народни приказки „Китайски легенди и новели“ в превод от немски на М. Димова и В. Бояджиева; под № 9 граматическата поема на Дж. Байрон „Манфред“ (превод от английски на Гео Милев) и новелата на И. П. Якобсон „Могенс“ в превод от немски на Н. Толчев. През 1920 г. под № 12 в поредицата излиза в превод от немски културно-историческият етюд на популярния полски писател модернист Станислав Шибишевски „Душата на Полша“. През 1923 г. в библиотека „Везни“, № 13, се появява и книгата на Рабиндранат Тагор „Читра“, преведена от Цв. Драговороб (НБКМ–БИА, ф. 26, оп. 3, а.е. 7, л. 9–10).

Целта на Библиотека „Везни“ е да обогати съвременната българска книжнина още в началото на периода между двете световни войни с нови заглавия, които сочат разнообразие от философски, литературно-естетически и художествени творби; дори е представено и произведение на преводната детска литература. Съществена част от преводите на книгите в поредицата са дело на самия издател и преводач Гео Милев от английски, френски и немски език, което говори за една широка култура и подготвеност в областта на художествения превод. Не липсват и книги, имащи изкуствоведски характер. Такава е издадената от „Везни“ книга на Огюст Роген „Изкуството. Беседи, събрани от Пол Геел“ (1919), авторизиран превод на Любен Пинтев (София: Везни; Придворна печ., 1919. – 142 с. 1 л. портр. 11 л. репр. 80 лв.). Второто преработено издание е на преводача и излиза през 1924 г. в столичната печатница „Родопи“. В издателската си дейност Гео Милев поддържа творчески комуникации с творци в различни сфери на изкуството и литературата, сред които Иван Милев, Сирак Скитник, Николай Райнов, Стоян Райнов, Чавдар Мутафов, с немския художник, критик и драматург Макс Мецгер. В малък раздел на каталога на издателство „Везни“, озаглавен „Други издания“, освен посочената книга на О. Роген, е включено и още едно авторско издание по проблемите на изкуството от 1921 г. и посочено като изчерпано: „Quasi una fantasia“.

Едва в най-ново време излиза коментар от Ружа Маринска „Гео Милев и художественото оформление на „Quasi una fantasia“ от Боян Дановски“, включено в книгата ѝ от 2015 г. „Гео Милев и изкуството“. Гео Милев се познава и с Томазо Маринети – от него получава лично посвещение на Манифест на футуризма – *Les mots en liberte futurists* (Димчева, А. Нов поглед към авангардизма на Гео Милев. – В: <https://kulturni-novini.info/sections/31/news/13309-nov-pogled-kam-avangardizma-na-geo-milev>).

За краткото си съществуване книгоиздателство „Везни“ сменя стратегия и позиции. Пазарната реализация е оставена на бащата Милю Ка-

сабов, поръчките се отправят до него в старозагорската книжарница, но в София се намира също склад на ул. „Сан Стефано“ № 30. Заедно с това в столицата на ул. Ломска № 26 се помещава и редакцията на литературно-художественото сп. „Везни“ (15 септ. 1919–15 март 1922), ръководена от Гео Милев. През третата годишнина (15 окт. 1921–15 март 1922) носи подзаглавие Седмично списание за изкуство и култура. От кн. 3 на първата си годишнина (15 септ. 1919–30 юни 1920) започва да излиза веднъж месечно, от г. I, кн. 11, излиза на половин месец. По време на втората годишнина (1920–1921) става двумесечно и едва през третата годишнина – седмично списание. Види се, редакторът е имал материални и технологични затруднения. Така отначало списанието се изработва в Придворна печатница, но също и в други столични печатници като „Елит“, „Витоша“ и „Меркур“. През втората годишнина в редактирането на списанието е включен и Людмил Стоянов. Самият Гео Милев изповядва идеите на литературните направления символизъм и експресионизъм. Повечето от сътрудниците също споделят модернистичните тенденции и авангардизма в литературния живот и изобразителното изкуство. Сред тях са имената на Николай Лилиев, Николай Райнов, Людмил Стоянов, Емануил поп Димитров, Теодор Траянов, Чавдар Мутафов, Христо Ясенев, Боян Дановски, Николай Хрелков, Сирак Скитник, Владимир Димитров-Майстора, Георги Машев, Иван Бояджиев, Иван Милев, Васил Захариев. Сред преводните автори личат имената на изтъкнати творци на модернистичната литература и изкуството – Бодлер, Едгар Алън По, Ем. Верхарн, П. Верлен, Пр. Маларме, А. Жиг, Демел, Клодел, Р. Тагор, Ж. Рогенбах, Лерберг, руските поети Ал. Блок и С. Есенин, художници и илюстратори като Ван Гог, Гоген, Мунк, Росети, Бергслей и т.н. В естетическите принципи, изповядвани по страниците на „Везни“, се наблюдават тенденции, свързани с модерните направления в Европа както в литературата, така и в живописа; проличава желание за издигането над битовизма, реализма и описателния подход, за приобщаване към експресионистичната естетика в театъра и изобразителните изкуства.

Докато за белетристиката в списанието се отделя по-малко място, с творби на експресионистичната проза от Чавдар Мутафов и произведения на Людмил Стоянов и Николай Райнов, то в поезията имената са повече: наред с утвърдени автори като Гео Милев, Т. Траянов, Хр. Ясенев, Ем. Попдимитров, Иван Мирчев, се явяват и автори като Ламар, Йордан Стубел, Борис Първанов, Йордан Стратиев, Николай Дончев. Води се рубрика „Антология френски поети“. Намират място и непубликувани стихове на поета Димчо Дебелянов. Списанието е добре илюстрирано с творби на български и чужди автори, като се използват предимно черно-бели репродукции на картини и графични рисунки. Присъства както литературна, така и театрална критика, с читателите се провежда литературна анкета, дават се отговори на повдигнати проблеми. В осмия си брой сп. „Везни“ повдига и дискусията „Погром над българската литература – разпродажбата на книги с 50% отбив“. Рецензии се появяват за „Български балади“ от Т. Траянов и изследването „Към психологията на творческия опит“ от проф. Михаил Арнаудов, както и за романа на Ст. Чилингиров в 600 сонета „Влаго Булатов“.

Редакцията на „Везни“ провежда през третата годишнина и активна абонаментна кампания, като пуска рекламна листовка с уточняването на преференциалните условия за абонамент и посочва постоянните си сътрудници, както и съдържанието на излезлите досега броеве. Приложена е таблица с адреса на абоната и колона за внасяните абонаменти. В рекламния текст се натъкваме на интересен и находчив рекламен подход (документът се пази в Българския исторически архив на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, НБКМ–БИА, ф.26, оп. 3, а.е. 7, л. 8): *„Ония, които се запишат най-късно до 15 януари 1922 год. ще имат списанието за 70 лв., вместо за 100 – платими на веднъж, или за 80 лв. платими на два пъти по 40 лв. За странство 100 лв. Списанието излиза всяка събота – 50 книжки годишно, 1/16 формат, с различен обем – между 16 и 32 стр. В списанието участват всички досегашни негови сътрудници: Гео Милев, Т. Траянов, Ник. Райнов, А. Стоянов, Чавдар Мутафов, Ив. Мирчев, Ив. Х. Христов, Хр. Ясенов, Г. Михайлов, Ник. Абаджиев (муз. критика), Ем. П. Димитров и др. Адресите на записаните абонати и събраните суми се изпращат до Книгоиздателство „Везни“ в Стара Загора.“ (НБКМ БИА, ф. 26, оп. 3, а.е. 7, л. 8).*

Прави впечатление и доброто композиционно и шрифтово оформяване на листовката, което говори, че издателят е разчитал на рекламните и маркетингови акценти в своята дейност.

През 1923 г. Гео Милев от името на издателство „Везни“ пристъпва към издаването на първата годишнина на „Алманах Везни. Литературен сборник“ – отпечатан в столичната Придворна печатница и включващ 104 с., с илюстрации и с 2 листа приложения. През същата година Общото работническо-кооперативно дружество „Освобождение“ публикува в превод съставената от Гео Милев революционна антология със стихотворения „Кръщение с огън и дух“, в обем 80 с. Намеренията за разширяване дейността на издателството и на самото списание се виждат от писмо-апел с дата 25 юни 1922 г. за създаване на кооперативно дружество „Везни“, което да развива по-мощна и по-качествена издателска дейност – нещо, което е било приоритет и в досегашната работа на издателството, но в твърде скромни размери и с ограничени все още средства:

„У група досегашни сътрудници на ВЕЗНИ зрее идеята да се превърне досегашното КНИГОИЗДАТЕЛСТВО ВЕЗНИ със седалище в Стара Загора и клон в София – в КООПЕРАТИВНО ДРУЖЕСТВО ВЕЗНИ със седалище в София. Непосредната цел на това превръщане е:

- 1. да се увеличи издателският капитал,*
- 2. да се свържат по-тесни връзки между читател; писател и издател, като се създаде една обща организация на ония хора в България, които радеят за хубавата и съдържателна българска книга.*

По този начин се стремим да организираме една книгоиздателска работа, която ще позволи да се реализират всички хубави намерения, които до сега, поради липса на необходимите по-големи средства – са били и са останали само намерения. Така например, ще се даде на първо време възможност да се поднови списание ВЕЗНИ във вида на първата му годишнина, дори в един вид още по-хубав (черни и светли илюстра-

ции) – нещо, което – както е констатирано – е дълбоко и живо желание на сериозните български читатели; редом със списание, ще се направи възможно издаването на ценни и изячни по вид книги (преводни и оригинални) при сътрудничеството на всички, които взимаха участие във ВЕЗНИ през изтеклите до сега години. Това са общите ръководни мотиви при развиването и осъществяването на идеята за едно **КООПЕРАТИВНО ДРУЖЕСТВО ВЕЗНИ**.

Предстоящо е учредителното събрание за изработване на устава, след което ще се открие подписката за записване на дялове.

Дяловете ще бъдат по 50 лева.

За записването на дялове ще се апелира към всички читатели и съмишленици на ВЕЗНИ, защото, както се каза по-горе, целта е да се създаде една организация на читатели, писатели и издатели. Ще апелираме към всеки, който съчувствува на тази идея да внесе колкото може и обича – един дял само (от 50 лв.) ще бъде също така полезен и дава също така право на членство в кооперацията. Членовете ще се ползват с особени права – отстъпка на изданията.

Познавайки и ценейки Вашата симпатия към ВЕЗНИ и надявайки се на Вашата искрена ревност за създаването на нещо хубаво, поверяваме Ви идеята, която ни занимава в този момент, к[а]то Ви молим да ни съобщите в най-близко бъдеще **КАКЪВ БРОЙ ДЯЛОВЕ СЕ НАДЯВАТЕ ДА СЕ ЗАПИШАТ ЧРЕЗ ВАС ВЪВ ВАШИЯ ГРАД**. Сведението Ви да бъде по възможност точно и сигурно. Съобщете на адрес: София, Везни, Мария Луиза 23.

С искрен поздрав

София, 25. юний 1922.“

(НБКМ–БИА, ф.26, оп.1, а.е.30, л. 3–3 гр.)

Гео Милев вярва в успеха на своето начинание, в чийто фундамент е възгледът да се обединят в интелектуална издателска общност интересите на автори, издатели, разпространители и читатели, да издигнат авторитета и да повишат качеството на редактираната, оформяваната и отпечатвана издателска продукция. Още тук се ражда идеята за едно голямо и проспериращо издателство, което да се опре на достигнатото в първите следвоенни години. Едва по-късно ще се види, че за кооперативното дружество **ВЕЗНИ** липсват достатъчно желаещи да закупят кооперативни дялове, и иначе благородната и роголюбива инициатива в полза на българската книга не се осъществява.

Вероятно към втората половина на 1922 г. Гео Милев се заема активно с идеята да разработи „Проектоустав на „Везни“. Акционерно дружество за книгоиздателство“. Изглежда поетът-издател ползва за модел устава на акционерно дружество и книгоиздателство „Хемус“, а също и на издателството на Александър Паскалев, за да предприеме „издаването на малка, спретната и красива по външност библиотека от избрани литературно-художествени произведения на известни български и чуждестранни автори, в превод от известни добри български преводачи“. Намерението е да се публикуват в луксозен и изискан вид серии от избрани произведения, да се издават репродукции, а дружеството да разполага с книжарница и

изложбен салон. За тази значима идея обаче Гео Милев не намира достатъчно акционери; не събира и необходимия капитал от 1 млн. лв., достатъчна за епохата сума.

Работел на благородни и полезни за родното книгоиздаване инициативи, все пак поетът-издател е повече специалист в областта на подготовката на ръкописа за печат. Той превежда, редактира, сам оформя дори някои корици на книги, но добрият мениджмънт липсва на издателството, макар лично да прави усилия в посока на маркетинга и рекламата на своето списание „Везни“. Какво не му достига? Изглежда това е прагматичният предприемачески дух на издателите между двете световни войни като Т. Ф. Чипев, Иван Игнатов и неговите синове, Александър Паскалев, Стоян Атанасов, директора на акционерното дружество „Хемус“ Христо Хаджиев, наследниците на издателя Христо Г. Данов, фамилията издатели Юрукови, издатели като Иван Коюмджиев, Жеко Маринов, Славчо Атанасов, Стилиян Кутинчев, Добромир Чилингиров, Тодор Синджирджиев, „Факел“, „Древна България“ и др.

Трудно е за Гео Милев като човек на модерната поезия и изящното слово да се съобразява с пазарната среда и конкуренцията, при които печеливши е преди всичко учебната и помощната литература за началния и средния курс, а там издателят следва да създаде традиционни връзки и да участва в конкурси на Министерството на народното просвещение, за да успее да спечели съответната поръчка за учебник или помагало и да го издава в далеч по-големи тиражи, отколкото са изящните поредици на „Везни“. Едва ли е случаен фактът, че бащата Милю Касабов съветва сина си да преориентира репертоарната политика към по-печеливши и дори комерсиални издания.

Учудва фактът, че в студията си от 1941 г. „Борба за първенство“, публикувана в столичното сп. „Сердика“, бр. 2–3, с. 15–34, писателят Георги Караславов описва дейността на десетки провинциални и столични издатели, но не отбелязва дейността на Гео Милев и издателство „Везни“, макар то да е едно от първите след Първата световна война, което дава тласък на книжовните и литературните процеси. Може да се допусне, че за Г. Караславов малките тиражи и библиофилските, а и периодичните издания на „Везни“ не са се сторили значими и с подобаващо място, за да бъдат отразени в споменатата студия. Но, както сочат самите каталози на издателството, по-голямата част от неговите тиражи са изчерпани, а това говори за определен читателски интерес, макар и на по-малка, но подготвена и високоинтелигентна читателска аудитория.

За чест на „Везни“, благодарение на естетическите критерии на Гео Милев, в издателския репертоар няма случайни книги. В няколко библиотечни поредици и серии се издават предимно западноевропейски, руски и български автори, с утвърдено място в литературните процеси и изкуството. Наред със споменатата вече библиотека „Везни“ издателството реализира една успешна *Серия Книги за библиофили*. В периода 1919–1924 г. в нея са издадени осем книги (НБКМ – БИА, ф. 26, оп. 3, а.е. 7, л. 10). Както сочи и каталогът на издателството, кн. I от серията представя „Избрани поеми“ (1919) на Едгар По в превод на Георги Михайлов,

с литературен портрет на автора от Гео Милев и цветна илюстрация от Николай Райнов към поемата „Гарван“. Книгата излиза в столичната Придворна печатница. Кн. II включва „Албум от картини“ (1919) на Стоян Райнов, представящи черни и цветни илюстрации; погвързана е с коприна и е допълнено с оригинален офорт. Кн. III от серията е първата стихосбирка на Гео Милев „Жестокият пръстен“ (1920), в която е включена и трицветна гравюра на дърво. Печатът е двуцветен, изпълнен върху холандска хартия, което е отбелязано в каталога на изд. „Везни“, в раздела „Серия КНИГИ ЗА БИБЛИОФИЛИ“ (НБКМ–БИА, ф.26, оп. 3, а.е. 7, л. 10). Кн. IV представя стихове и песни на Морис Метерлинк „Горещи цветарници“ (1920), с портрет на автора и илюстрация от белгийския художник Жорж Мине, в превод от френски на Гео Милев. Изданието е изработено в старозагорската печатница „Светлина“. Кн. V – поемата на Александър Блок „Дванадесетте“ (1920), е също в превод на Гео Милев, с четири илюстрации от Михаил Ларионов и Наталия Гончарова. Отпечатана е в столичната печатница „Меркур“. Кн. VI включва „Избрани стихотворения“ (1922) на Пол Верлен – с портрет на поета от Карьер, и Верлен на смъртно легло от Казалс, а преводът от френски също е на Гео Милев. Изданието е в тираж 1200 екземпляра, обем 79 страници, обикновен и луксозен вариант. Кн. VII също представя изтъкнат поет модернист – Емил Верхарн с неговите „Поеми“ (1923). Кн. VIII е авторска книга на Гео Милев: „Панихида за поета П. К. Яворов. 1914–1924“ (1924). Всъщност става дума за второто издание на брошура от осем страници, която Гео Милев пише още през 1914 г. в Лайпциг; първото издание е осъществено в София в Придворна печатница, а второто издание в обем 9 с., с 1 л. портрет-фронтиспис на П. К. Яворов и в тираж 1200 екземпляра излиза в старозагорската печатница „Светлина“.

Издателството оформя и *Философско-критическа серия „Везни“*. Под № 1 през 1918 г. излиза книгата на Гео Милев „Театрално изкуство“; под № 2 през 1920 г. се печата книгата на Оскар Уайлд „Упадък на лъжата“ в превод на Людмил Стоянов; под № 3 през същата година е издадена книгата на Николай Райнов „Източно и западно изкуство“ с включени две илюстрации; под № 4 и № 5 излизат книгите на Ст. Пшибишевски „Шопен и Ницше – към психологията на индивидуума“ (1920), превод на Д. Велев, и „Афоризми и прелюдии“ (1921), превод на Гео Милев. И двете книги на Пшибишевски се изработват в печатница–книговезница „Светлина“, Стара Загора.

Самият Гео Милев като преводач се включва в рекламната стратегия на издателството. За чест на издателство „Везни“, в неговите библиотеки и серии се публикуват предимно западноевропейски, руски и български автори с утвърдено място в литературните процеси и изкуството. Нещо повече, верен на граматургичния си талант, през януари 1920 г., поетът осъществява в Народния театър премиера на „Мъртвешки танц“ от Аугуст Стриндберг.

Гео Милев замисля и *Антологична серия на лиричните рози*. Така през 1922 г. „Везни“ издава под № 1 „Антология на жълтата роза. Лирика на злочестата любов“, която според издателския каталог „съдържа около сто стихотворения от български и чужди поети (всичко около 65 автори)“.

Издателство „Везни“ реализира и други издания: „Изкуството“ (1920) от Огюст Роген в превод на Любен Пинтев и „Quasi una Fantasia“ (1921) от Боян Дановски, включваща и три цветни илюстрации според каталога на издателство „Везни“, но изчерпана. Сведения за „Quasi una Fantasia“ се дават още в каталога „Книгоиздателство Везни Стара Загора – София“. (НБКМ – БИА, ф. 26, оп. 3, а. е. 7, л. 10).

Личността на Гео Милев е пример за издател, който сам се среща и договаря с автори във връзка с преотстъпване на техни авторски права, проявява професионален интерес към произведенията, впечатлява ги с ерудицията си и печели доверие. В една от публикациите си в сп. „Везни“ той пише своите „Спомени за Емил Верхарн“, където разказва за срещите си с изтъкнатия белгийски поет модернист и за свои издателски начинания, свързани с преводи и издания на български на негови творби. Гео Милев се запознава лично с Емил Верхарн в Лондон през 1914 г. Познанството им се превръща в приятелство, поддържат кореспонденция и докато Верхарн е в Париж, до септември 1915 г. Затова Гео Милев ще припомни на читателите на „Везни“:

„Четирите негови поеми, които издадох в началото на 1915 г. (№ 3 от „Лирични хвърчащи листове“), му гоставах, изглежда известна радост... По-късно Верхарн ми изпрати „un livre occasionel sur la guerre en Belgique“ – книгата „Окървавена Белгия“ („La Belgique Sanglante“), сборник от статии, публикувани тук и там. Можех да преведа нещо от нея на български; за жалост тя ми дойде твърде късно: България вече се намесваше във войната, на страната на ония, които „окървавиха“ Белгия, и ние бяхме врагове с Верхарна – ние, които мечтаехме за всемирния мир...“ (Гео Милев. Стихотворения. Поеми. Критика. Под ред. на К. Зигаров. С., Български писател, 1980, с. 350).

До трагичната си смърт Гео Милев прави и други по-важни авторски издания: „Експресионистично календарче за 1921“ (С., Победа, 1921. 30 с. с ил.); „Иконите спят. 5 вариации на народни песни“ (С., С. М. Стайков, 1922, на корицата – 1923. 19 с.); „Кръщение с огън и дух. Революционна антология. Съставил и превел Гео Милев“ (С., общо раб. Кооп. 9-во Освобождение, 1923. 80 с.); „Септември. Поема“ (С., Пламък, 1924. 26 с.).

През 1925 г. издателят Филип Чипев публикува и неговата „Антология на българската поезия (С., печ. Право. 203 с. с портр.). По този повод Гео Милев изпраща екземпляр от нея и „Отворено писмо до г. Борис Вазов“ – брат на народния поет и писател Иван Вазов и по това време заместник-председател на Народното събрание. Отвореното писмо е с дата 30 януари 1925 г., (публ. в сп. „Пламък“) само няколко месеца преди смъртта на своя автор. В емоционалния текст Гео Милев защитава позицията си на автор-съставител на антологията и изтъква причината да включи стихотворения като „Поет и възношение“, „Една муза в траур“, „Не се гаси туй що не гасне“ и други поетични творби на Иван Вазов, които той определя като честните Вазови стихотворения, в които най-пълно изпъква неговото място като народен поет – със защита на преследваната истина и високите идеали. Гео Милев изрично посочва, че в едно бъдещо самостоятелно издание би включил Вазовите сатири и

почти всички парчета от „Епопея на забравените“, също и стихове от различни негови стихосбирки на поета; накрая моли да бъде обърнато внимание на идеята му за издаване на книга, озаглавена „Избрани стихотворения от Иван Вазов“ и очаква благосклонно разрешение от Борис Вазов като универсален наследник на поетовото дело; в отвореното си писмо не спестява и укор към Борис Вазов, че е участвал в гласуването на Закона за защита на държавата, който развързва ръцете на властта да се разправя със свободомислещите, със свободното и честното слово, под бремето на живот, настръхнал от постоянната тревога на конспирации, арести, убийства (Цит. съч.: Гео Милев. Стихотворения. Поеми. Критика. С., 1980, с. 491; с. 493; с. 497).

Между 1924 г. и през януари на следващата година Гео Милев издава и е главен редактор на месечното списание за изкуство и култура „Пламък“. В редакцията му се включват поетите Ламар, Христо Ясенов, Николай Хрелков. Отначало отпечатването се осъществява в печатница „Родопи“, а впоследствие и в групи столични печатници. „Пламък“ привлича за сътрудничество значими интелектуалци и творци: Николай Райнов, Емануил Попдимитров, Димитър Хаджиулиев. В изданието се публикуват стихове, белетристика, публицистика, рецензии и отзиви за книги, за театралното дело и музикални прояви, разглеждат се проблеми на индивидуализма, естетиката на символизма и експресионизма. „Пламък“ се обявява в защита на каузата на левите сили и жертвите от Септемврийското въстание. Заради обществено-политическите си позиции списанието е спряно от цензурата, а издателят му загива на 15 май 1925 г. в София.

Най-значимото в творчеството на Гео Милев до 1944 г. са неговите „Избрани произведения“ под редакцията на Мила Гео Милева в шест тома. Том I е „Антология на жълтата роза“ (1939); том II – „Избрани произведения“ (1940); том III – „Антология на българската поезия“ (1940); том IV – „Антология на червената роза“ (1940), включваща първа част „Дирижа на възторжена любов и копнеж“ и втора част – превод на Омар Хайам „Рубайят. Мъдростта на виното и любовта“; том V – „Български литературни портрети“ (1941) и том VI – „Стихове в проза“ (1942). Както се вижда, една част от тези творби Гео Милев издава още приживе, в книгоиздателство „Везни“ (Стара Загора–София). През 1941 г. под редакцията на Мила Гео Милева и Филип Чипев издателство „Т. Ф. Чипев“ публикува сборника от оригинални и преводни детски стихотворения, приказки и разкази „Гео Милев за деца“ (79 с., с ил.). Издателство „Нов свят“ през 1942 г. пък осъществява второ издание на „Театрално изкуство. Студии, статии и критики“, поставена още през 1919 г. под номер седем в библиотека „Везни“. „Нов свят“ публикува и книгата на Гео Милев „Стихове в проза“ (1942). През 1926 и 1933 г. издателство „Хемус“ прави първо и второ издание на „Касасгусг. Ескимоска приказка“, адаптирана на български от Гео Милев.

Съставителското и издателското дело на Гео Милев и дейностите му, свързани издателство „Везни“, бележат трайна диря в утвърждаването на българската книга между двете световни войни – книга, придобила високохудожествени измерения и даваща ценни послания за общия ни

път с другите народи в културното пространство на Европа и света. А с настоящия текст отбелязваме и създаването на литературното списание „Пламък“, чиято 100-годишнина честваме с гордост и преклонение.

За автора на статията:

Проф. д-р Лъчезар Георгиев Георгиев е преподавател в Университет по библиотекознание и информационни технологии – София. Автор е на научни, документални и белетристични книги, реферирани в наши и чуждестранни библиотеки. Член е на Съюза на българските писатели.

Христо Бараковски • Слънце със змей. Дърворезба

Владимир Ганев
ИЗ „ЗАПИСКИТЕ
НА ЕДИН НЕСРЕТНИК“
криминален документално-
образователен роман

На сестрите ми Оля и Светла и на скъпата ми приятелка Тони Шивачева, която ме насърчи и окуражи да напиша този роман.

*Ту думи тъмни и без свърз,
 ту мисли бледни и забавни,
 ил просто в драски своенравни,
 душата си изливам аз.*

„Зимна вечер“, Иван Вазов

ПРОЛОГ

Колкото повече остарявам, все по-малко чета художествена литература. Последните десетина години съвсем престанах (с изключение, разбира се, на написаното от приятели). Очевидно, не съм изключение.

В Канада и Щатите книги основно се продават в супермаркетите. Чувал съм домакиня да поръча на комшийка, която отива на пазар: вземи нещо за четене! Какво да бъде? Ами... нещо романтично.

Рафтовете с книги мирно съвместно съществуват с щанговете със зеленчуци, колбаси, консерви. В количките, които купувачите бутат към касата, можеш да видиш между салатите тикната някоя книга. В културно отношение те са напълно взаимнозаменяеми. Литературата отдавна е паднала от пантеона, на който се издигат и обсъждат важни за културата и обществото идеи и проблеми. Тя служи основно за убиване на времето – като кръстословиците. Но добри писатели все още се срещат. Рядко, но се срещат.

Хората четат все по-малко художествена литература, но парадоксално, писателите се увеличават в геометрична прогресия. Почти не познавам човек, който да не се е запретнал да пише я роман, а поезия. Винаги съм се учудвал колко безкритичен, самонадеян, самовлюбен трябва да бъдеш, за да вярваш, че емоциите и мисловните ти напъни заслужават да се фиксират на хартия, да занимават някой извън тесния ти семеен кръг, без да те смущава фактът, че преди теб са писали Томас Ман, Достоевски, Чехов, Кафка, Камю, Булгаков. Да не споменавам авторите от XIX, от XVIII век, Шекспир, Рабле, Сервантес.

Изглежда, графоманският импулс е наша физиологична особеност, както перисталтиката на червата. Благодарение на него са се пръкнали безброй истории. Човешката цивилизация (че то има ли друга...?) е изградена върху истории. Но колко истории могат да бъдат разказани, без да се повторят, без да втръснат? Не става ли в един момент досадно желанието ни да излеем душата си върху някакъв медиум – отначало камък, глинени плочки, после папирус, хартия, дигитален запис. Но пък от друга страна, без този „досаден импулс“ нямаше да ги има Гьоте, Толстой, Гогол, Флобер, Йордан Йовков... Така е, но тях вече ги има, нали? Не е ли изписано всичко за човека? Не трябва ли да осъзнаем и се примирим с факта, че нашите емоции, фантазии, фобии, мечти, колкото и разнообразни на пръв поглед да изглеждат, като всички други функции на организма ни, имат своя лимит? И споменатите автори вече са го достигнали? Че художественото слово, поезията просто са били един кратък период в историята на биологичния ни вид? Съвременните писачи са ярко доказателство за това. Последните 15 години няхах нерви да изчета един автор, дори спечелил Нобелова награда за литература, с изключение на канадската писателка Алис Мърно. Тя беше щастливо изключение, което само доказва правилото, че тази награда отдавна няма нищо общо с литературата. Тя се присъжда само и единствено по политически съображения. Но да оставим наградите. Нищо ново, нищо интересно не могат да ми кажат съвременните писатели.

Проблемът не е в тях, а в теб, безнадеждно си остарял, сетивата ти са притъпени, загубил си вкус към живота – може да ми се възрази. Хм, това е сериозен аргумент...

Възниква логичният въпрос – защо при това мое отношение към художествената проза седнах на стари години да пиша този роман? Отговорът е – внучетата! Всеки, който ги има, може да потвърди, че ги обича повече от децата си. Може да каже за тях същото, което футболният треньор казва на играчите преди мача – момчета, победата не е най-важното, победата е всичко! Внучетата са всичко! Отначало бях сложил заглавие на настоящия роман „Писма до внуците“. Но после ми се стори, че звучи много поучително, много гудактично. По-добре да сложа заглавие, което описва автора, и е ключ към посланието на романа – „Из записките на един несретник“.

Имам шест внучета. Шест мънички човечета. Най-голямата е на 12, принадлежи към най-новото И-поколение (интернет поколение). Дори в тоалетната ходи със своето таблетче. С тънки като макарончета, полупрозрачни пръстчета, с невероятна бързина тя го манипулира. За час поглъща повече информация, отколкото аз за месец. Но тази информация е аудиовизуална, стихийна, без никаква структура, порядък, цел и смисъл. Тя не може да роди дори зачатък на знание. А за мъгрост е дори смешно да се говори. Още Айнщайн предупреждава, че новите технологии за комуникация и информация могат да имат негативен ефект върху младите хора. Но той не е предвидил, че тези технологии могат да родят поколение, лишено от разум.

Вънуващото писмо на Умберто Еко до внука му ми даде идеята да пиша този роман. Той предупреждава най-младите, че възможността да научат всяко нещо, което ги интересува, като кликнат в интернет, ги

лишава от необходимостта да развиват паметта си. А тя е основен компонент на личността. Дори да запомниш имената на Тримата мускетари или биографиите на футболистите на любимият ти отбор, обогатяваш личността си, правиш я уникална, поучава внука си Умберто Еко. Каква историческа памет могат да имат хора, които ги мързи да запомнят думите на националния си химн?

Мисля, надявам се, че е полезно за внуците да научат нещо от живота на дядо им. Колкото и невзрачна да е била неговата съдба, ако не се беше случило и най-незначителното събитие в нея – закъсняване за среща, изгубване на билет за кино, изпускане на трамвай, в хода на времето това би коствало бащата или майката на внучето никога да не се появи на бял свят. Да не говорим за внучето...

От 36 години живея в Канада, но след пагането на комунизма всяка година прекарвам по няколко месеца в родината кочинка. Всичките ми внучета са родени и живеят в Канада. Само най-голямата е от бели родители. Другите пет са смесени – българска и индийска кръв. На възраст са от 5 до 12 години. Скоро ще се влеят в II-поколение.

Най-много ме мъчи, че II-поколение безкритично се подчинява на всички догми и доктрини на неолиберализма, който диктува публичния живот в модерните демокрации. Шокиращо е до каква степен тези догми съвпадат с догмите на тоталитарното комунистическо общество, в което живях до 37-ата си годишнина, когато емигрирах. Общество, което унищожи десетки милиони и няколко пъти говеде човечеството на ръба на световна катастрофа.

Първа догма на неолиберализма (първо съвпадение с комунистическата догма) – ние живеем в най-доброто от всички възможни общества. В Щатите и в Канада обичат да цитират Чърчил, който казал: демокрацията е много лош обществен строй, но по-добър не познаваме.

Малко история трябва да прочете човек, за да се усъмни в тази догма.

Преди Първата световна война в Европа съществуват конституционни монархии, при които толерантността, човешките права и свободи, разпределението на богатата са били на ниво, на което сега не можем дори да мечтаем. Ще спомена само, че до 1914 г. е могло да се пътува навсякъде из Европа без паспорт. Достатъчно е било да си купиш билет за трена и да се държиш като цивилизовано същество. Социалните помощи и институции за бедните са били създадени в тези монархии още в средата на XIX век. Съществували са безплатни форми за правозащита на хора с ниски доходи, безплатни университети, болници, безплатни кухни. Училищата са били безплатни. Прилежните студенти са получавали стипендии. Тогава е било много по-лесно беден, ученолюбив младеж да отиде в университета, отколкото сега в Щатите.

Аналогичната на тази неолиберална догма беше, че комунизмът е най-хуманното, най-съвършено обществено устройство, постигнато от човечеството след десет хиляди години историческо развитие.

Втора догма на неолиберализма (второ съвпадение) – в същността си човек е добър, разумен, работлив. Той е способен да построи справедливо, хуманно общество. Нужни са само разумни политически реформи.

Комунизмът също ни учеше – човек, това звучи гордо! Той е способен да построи безкласово, идеално общество. Единствено класовите противоречия и прегразсъдъци му пречат да направи това. Като ги преодолеем, ще построим рая на земята.

Християнството и всички големи религии преди хилядолетия са прозрели, че човек е слабо, егоистично, продажно, порочно същество. На базата на това убеждение са написани всички конституции и закони. Държавата не може да построи рай, защото човекът в същността си е зло, но може да попречи да настъпи ад. Това не е никак малко. Това трябва да ни задоволи. Рай има само на небето. Не е необходимо да си религиозен, за да повярваш на това. Необходимо е само да притежаваш малко жизнен опит, да си се борил за хляба. Вярно, има хора благородни, безкористни, готови на саможертва. Но те са малък процент. Слава Богу, че ги има. На тях дължим факта, че въобще все още съществуваме, но те не са правило, а изключение.

Трета догма (трето съвпадение) – цветът на кожата и формата на носа са единственото, което прави расите и нациите различни. Разликата между финландеца и италианеца, между шведа и бразилеца, между африканеца и китаеца не е по-голяма от разликата между жълтия и розовия картоф. Според тази догма единствената фундаментална разлика между хората е социално-класовата им принадлежност.

Достатъчно е да поживееш в мултикултурно, многонационално общество, за да се увериш в абсурдността на тази догма. Да откриеш, че между расите съществуват различия, далеч надхвърлящи цвета на кожата им. Ако надникнеш в китайския квартал, ще откриеш, че там семейството е всичко. Четири, пет поколения живеят под един покрив в сплотен, трудов колектив, който работи 24 часа на ден, седем дни в седмицата. В много южноамерикански, африкански, славянски етноси семейството в традиционната му форма почти не съществува. Отецът най-често го няма. Жените сами отглеждат децата си. Трудов ентусиазъм не се наблюдава, но затова пък престъпността е на шокиращо ниво.

На нивото на индивида различията между расите изчезват, но на нивото на група, на социума те са очевидни. Въглеродните атоми са идентични, но могат да се структурират в графит или в диамант. Да твърдиш това, днес е голяма ерес. Ще ти лепнат пожизнено клеймо – расист, нацист, фашист. Ще бъдеш охулен, изгонен от работа, може и по-лошо...

При комунизма също класовата принадлежност беше единствената фундаментална разлика между хората. Етносът, нацията, расата, религията бяха незначителни подробности. Везде огин работчий клас (навсякъде има само една работническа класа)! – казваха идеолозите в Москва.

Четвърта догма (четвърто съвпадение) – между половете няма фундаментална разлика. Още на молекулярно ниво, когато човек се зачева, мъжете имат (XX)– хромозоми, жените (XV), какво по-фундаментално? Най-голямата внучка има съученици с по двама бащи, с по две майки. За нея това е напълно нормално. Нормално било човек да избира и сексуалната си ориентация, дори пола си, както избира религията или политическите си пристрастия. С напрежка на науката и медицината дори физиоло-

гичната разлика между половете постепенно изчезвала. Внучката знае, че гейовете с нищо не се отличават от хората като мен, че с помощта на докторите мъж може да рого, а жената да прави всичко, което прави мъжът, но не знае, че човек се създава от мъж и жена. Най-малката внучка „зарадва“ майка си (дъщеря ми) със съобщението, че съученичката ѝ има четири майки. Показа се, че тя е имала две майки, лесбийки, които се развели и всяка се оженила отново. По този начин момиченцето изведнъж е облагодетелствано с четири майки. Как да не ѝ забудиш!? Според неолибералната догма това е напълно нормално. Съществува свръхпроизводство. Защо хората да мога да имат по три, по четири коли, а не могат да имат по четири майки? За мен обаче това момиченце има проблем с постройката, с ролевите структури на личността. То е жертва на политическата коректност. Най-неприятното е, че ако изразя това мнение публично, ще бъда гамгосан. Ще бъда наречен хомофоб, сексист, расист, фашист, обществено зло.

За да „образоват“ хлапчетата, по този въпрос се води активна пропаганда. Снимат се филми, правят се шоута, печатат се книжки. Особено популярна е книжката „Как се прави бебе“ (What Makes a Baby, написана от Cory Silverberg). В нея се казва, че телата имат сперматозоиди и яйцеклетки. Някои тела имат спермазоиди, други яйцеклетки. Като се слепят сперматозоидът и яйцеклетката се създава бебето. В книжката обаче не се споменава, че „телата“ се делят на мъжки и женски, че мъжките имат сперматозоиди, а женските яйцеклетки. С други думи, в еволюционното дърво човекът е смъкнат на нивото на гъбите, където още няма полово разделение.

При комунизма също се твърдеше, че няма фундаментална разлика между половете, но поне биологичната разлика между жената и мъжа се признаваше. От нея не зависеше социалната реализация на индивида, мястото му в обществото. Политически и социално половете бяха равноправни, поне на думи. Всички професии бяха еднакво достъпни за двата пола. Жена дори излетя в Космоса. Половите различия не влияеха на кариерата (отново, поне на думи), но все пак се признаваше, че има известна разлика между хората с панталони и с поли.

Идеята, че половете трябва да бъдат равностойни социално и политически, е хуманна, благородна. Исторически тя мотивира жените да извоюват равни права в много страни. Но истинска еманципация ще се постигне, не когато жените станат полицаи, пожарникари, войници, а когато обществото осъзнае, че няма по-важна, по-благородна професия от отглеждането на децата! Аз съм убеден феминист. Вярвам, че жените са по-голямата част от човечеството. Ако те ни управляваха, щяха да се избегнат много кланета и войни. Майчинският инстинкт е най-голямата съзидателна сила в животинския свят. Само майчинският инстинкт може да ни спаси.

Пета догма (нето съвпадение) – inclusiveness (включителност) – влива-нето без селекция и ограничения на хора от различни раси, националности, религии в едно демократично общество е конструктивен, здравословен процес, затова трябва да се насърчава. Тази политическа доктрина се

нарича мултикултурализъм. Тя почива на убеждението, че икономическата и политическа организация на едно общество са достатъчна спойка за хора с различен произход, минало, език, религия да живеят заедно, да създадат хомогенно общество, единна нация.

Внуците гледат един анимационен сериал „Вампирина“ (от вампирче). Вампирина е чаровна, но малко се отличава от другите гечица. За разлика от тях, тя е синичка, от устичката ѝ се подават две дълги, остри зъбчета и има ушички като на прилепче. Нейните родители – Вампир и Вампирка, са равноправни, уважавани членове на обществото. Този сериал внушава на малчетата идеята за inclusiveness. Неговата цел е да изтрие всеки остатък на здрав разум, като например, да избягват другарче вампирче, защото то може да забие зъбките си във вратлето им.

Стандартното неолиберално становище за мултикултурализма е, че трябва да осъзнаваме и „празнуваме“ различията си. Това звучи прекрасно като морална педагогика, но не може да служи за основа на демократична политика. „Празнувайки“ различията си, ние неизбежно ерозираме общността си с другите хора. Общността, а не различието е най-главното условие за изграждане на нация, на гържава. Човек, който се радва и възторгва от всички култури, всъщност е лишен от култура. Сигурно ще прозвучи анахронично, но ще цитирам граф Станислас Мари-Агеланд де Клермон по време на дебатите във Френското народно събрание през 1789 г. относно правовия статут на евреите след революцията: „На евреите като народ трябва да се откаже всичко, но на евреите като личности трябва да се даде всичко... не може да има нация в нацията“.

Мултикултурализмът доказва своята несъстоятелност след войната, когато беше наложен като гържавна политика в много западноевропейски нации. Благодарение на него десетки милиони мюсюлмани от Азия и Африка нахлуха в Европа и Северна Америка. Тези хора имат друга ценностна система, други митове, други фобии, друг начин на живот. Те са възпитавани с вярата, че Западът е творение на Дявола, че жените са проститутки, а мъжете бандити. Тези хора никога няма да се претопят в нацията, която ги е приела. Винаги ще съществуват като чуждо тяло, ще бъдат източник на радикалисти и терористи, на конфликти и дестабилизация на обществото. Особено ярко това се проявява в Германия, Франция, Италия, Испания.

В България турци и българи живеят на една територия шестстотин години като напълно отделни, нямащи нищо общо етноси. Българският национализъм активно допринася за това. Всеки физик ще ви каже, че неограничената „инклузивност“, безразборно смесване на всякакви компоненти в една система, води до хаос. Единствената правилна политика към емигрантите, след като вече са допуснати в страната, е да се насърчават всячески, дори да се принуждават да учат езика, законите и нормите на поведение на страната, в която са емигрирали. Шалварите и фереджетата трябва да оставят в родината си. Вместо това те се насърчават да строят джамии.

Мултикултурализмът при комунизма се наричаше интернационализъм. Според него историческото развитие, бъдещето е едно и също за

всички нации и раси. Те вървят неотклонно към комунизма и наш дълг е да им помагаме с всички средства, включително с оръжие по-бързо да стигнат до него.

Шеста догма (шесто съвпадение) – науката ще реши всички проблеми на хората. Още Сократ демонстрира ограничеността на рационалното мислене. Все повече съвременни физици стигат до извода, че тайните на природата не могат да се разкрият с математически символи. Науката не може да реши екзистенциалните човешки проблеми, нито да отговори на въпросите, които най-много ни вълнуват.

Комунизмът замени религията с науката.

Седма догма (седмо съвпадение) – човешкият разум е венецът на природата, крайният продукт на 15 милиарда години еволюция на Вселената, затова той е господар на света.

Още гревните гръци и римски автори са алармирали, че глупостта е господар на човешките дела, не разумът. В XVI век Еразъм Ротердамски написва знаменитата си „Възхвала на глупостта“, в която предупреждава, че глупостта управлява света. Но и без неговото прозрение можем да се уверим в това, стига да гледаме редовно новините. Бертран Ръсел беше казал: много хора предпочитат да умрат, отколкото да започнат да мислят. Мисленето не е човешко качество. То е потенциал, възможност. Рядко използвана възможност...

Според комунизма човешкият мозък е върхът на еволюцията на Космоса и е упълномощен да го управлява.

Осма догма (осмо съвпадение) – Америка е бъдещето на всички нации. Тя е бастионът на демокрацията и хуманността. Когато падна комунизмът, много повярваха, че историята е свършила, защото е достигнала крайната си цел – Американският модел, който неизбежно ще се наложи като универсален.

Още през първата година на емиграция осъзнах, че Америка няма нищо общо с демокрацията. Тя е развита плутокрация с еднопартийна система, която има две глави – републиканци и демократи, но един търбух – банките и финансовите институции. Двете партии използват леко различна предизборна реторика, гемагогстват по малко различен начин, но обслужват само интересите на търбуха. В общественото устройство съществува порочен кръг. Финансовият капитал се е превърнал в политически, като финансира предизборните кампании и купува политиците. Те от своя страна връщат услугата, като гласуват закони, регулации, нормативи, каквито финансовият капитал им диктува. Този порочен кръг е описан още от класиците на комунизма – Ленин и Троцки.

Авторитетни икономисти, социолози, политолози, журналисти в Щатите са единодушни, че 70% от населението в Щатите де факто е лишено от изборни права. Да, те пускат бюлетини в избирателните урни, палят се на политически теми, стигат до бой, когато избират президент, но от тях нищо не зависи, защото всъщност гласуват за една партия. Останалите 30% реално гласуват, защото са в състояние директно да гадат пари за избирателната кампания на конкретен, местен политик, който в отговор ще направи нещо полезно за бизнеса им. А след като Рей-

гън премахна ограниченията за финансиране на политически кампании, естествено, тези които могат най-много да платят, най-силно определят политиката. А те са 0,1% от населението, но притежават 90% от богатството на нацията. Единственото, което редовият американец реално избира, е дали да пие кола или пепси, дали да се вози на хондичка или на шевролетче. Вследствие на всичко това бездната между богати и бедни в съвременна Америка е по-голяма, отколкото по времето на пирамидите.

Като студент в Москва се плашех от лозунга по стените – Победата на комунизма е неизбежна! Този лозунг внушаваше, че бъдещето на света е Съветският модел, както сега неолиберализмът внушава, че е буржоазната демокрация в лицето на Щатите.

Деветата догма най-много ме плаши, защото тя противоречи на фундамента на демокрацията – всеки има право на мнение и глас, свобода на словото. Деветата догма е – който не е съгласен с горепосочените осем догми, е враг на народа! Държавата при модерните демокрации има монопол над мисленето на нацията, над това, което е позволено да се говори и полемизира, също както беше при комунизма.

Всяко оспорване или съмнение в комунистическите догми в първите десетилетия на Съветската държава се наказваше с разстрел или заточение в лагерите на смъртта ГУЛАГ. След изването на власт на Хрущов властта стана по-мека, но пак хората, мислещи различно от партийното ръководство, бяха потискани, измалквани в периферията на обществото, изпращани в психиатрични клиники, или в Сибир.

Така приблизително действа сега и модерната „демократична“ държава. Неолибералните идеолози не са диалогични. Те са категорични, войствени, зли, отмъстителни. Всяко оспорване или дори съмнение в техните догми има сериозни, необратими последици. Дръзналият да го прави е класифициран като расист, сексист, хомофоб (човек който мрази гейовете), женомразец, нацист, фашист. След като получи такава квалификация, той може да избира между две кариери – да мие чинии или да събира кучешки лайна (на тази „професия“ ще се спра по-късно). Е, вярно, не го заключват, не го разстрелват (поне засега). Приятел, преподавател в канадски университет, беше уволнен, защото каза публично, че е против гейовете да се женят. При това той няма нищо против тях. Просто, както на всеки хетеросексуален мъж му е неприятно, когато плешиви мъже шкембелии публично се целуват в устата пред олтара. Това е първосигнална, биофизична реакция. Тя няма нищо общо с политическа ориентация или с правата на гейовете, но се квалифицира като политическа, антидемократична, антихуманна декларация.

Деветата догма кара хора, мислещи като мен, да наричат много съвременни демокрации неолиберална диктатура.

Тук е място да подчертая нещо много съществено. Между либерализма и неолиберализма съществува бездна. Аз съм дълбоко убеден либерал. Тази политическа доктрина се е породила преди триста години, в началото на XVIII век. Тя е резултат от развитието на науката, от спора между вярата и разума. Този спор са водили мъже като Коперник, Галилео, Франсис Бейкън с най-голямото зло на човечеството – църквата.

Същността на либерализма е защита на правото на закона, премахване на наследствените привилегии, ограничаване на егноличната власт, свобода на съвестта и словото, защита на човешките права. Девизът на Френската революция е равенство, братство, свобода! Победата на либерализма в Европа и Щатите грастично ограничава правата и привилегиите на църквата, разкрепостява човешкия дух, позволява на цивилизацията да се развие, да постигне нивото, на което сме днес. Либерализмът е единствената идеология, която гарантира хора от различни раси, етноси, религии, култури да живеят заедно. Но неолиберализмът радикализира тази идеология, довежда я до крайност, до самоотричане, до абсурд. Ерозира всяка обединяваща национална идея. Постава интересите на малцинството над националните. Тома Аквински е казал, че няма човешка идея или дело, което в крайна сметка да не се корумпира, да не деградира, да не се превърне в зло. Като идея комунизмът също е прекрасен. През 50–60-те години на XX век най-изтъкнатите неотомисти (религиозни философи екзистенциалисти) във Франция и Западна Европа разглеждаха комунизма като светска форма на християнството. Дори папа Йоан XXIII (папа 1958–1963 г.) е имал големи симпатии към комунизма. Наричали са го Червения папа. Като социално-морално учение комунизмът съвпада с повелите на Христос. Кои е могъл да предвиди, че това светло, хуманно учение ще доведе до ГУЛАГ (лагерите на смъртта в Сибир по време на Съветската империя)? Кои е могъл да си представи, че либерализмът, създаден от най-великите умове на човечеството, ще доведе до елиминиране на всички норми и задръжки, утвърждавани от хилядолетия? Ще позволи десетки милиони пришълци от теокрации, предимно мюсюлмански, изостанали в развитието си с хилядолетия, враждебно настроени към съвременния свят, да нахлуят в Европа и да станат доминиращ граждански и политически проблем.

Но най-великият грях на неолиберализма е, че неговата неограничена толерантност към всичко, което е извън общочовешките норми, прасешката всеядност на всяка култура, религия и култ, презрението към всяко въздържание и самоконтрол се прехвърлиха и в икономическата сфера. Неолибералните икономисти и финансисти, вдъхновени от великата „мъдрост“ на Рейгън – „гържавата не може да ни реши проблемите. Тя е проблемът“, я обявиха за главна пречка на пазара и икономическото развитие. Всички регулации, ограничения, забрани за финансовия капитал бяха елиминирани. Финансистите извоюваха пълна свобода да управляват парите, както на тях им е изгодно, без да се съобразяват с никакви национални и граждански интереси. Това широко отвори вратата на кохорти печалбари и спекуланти. Превърна парите в сила подобна на природно бедствие извън контрола на гържавите, на международните институции и договарености. Това доведе до Великата стагнация 2008 г., когато гържавите се принудиха да печатат трилиони долари без никакво покритие, за да предотвратят нова Велика депресия. Никакви сериозни изводи и структурни промени не бяха направени в мениджмънта на финансите, никакви регулации и ограничения не бяха въведени. Това неизбежно ще доведе до икономически катаклизми в близко бъдеще. Нациите клекнаха

пог мощта на свободните пари. Камо раково образување те обхванаха, задушиха планетата. Това реално води към края на биологичния ни вид.

И така, както би се изразил Хегел, духът на неолиберализма тържествува в западните демокрации. Той насърчава плешиви шкембелици по праици да се целуват в устата и щипят задниците си публично на гей парадите. В училищата учи, че разликата между половете е абсолютно незначителна, че да си смениш пола не е нещо повече от това да си отрежеш сливиците, или апендицита, затова не е необходимо нужниците да се делят на мъжки и женски. Твърди се, че ислямът е прекрасна религия и трябва да я насърчаваме. Че правата на всяко малцинство са по-важни от правата на обществото.

Камо пионерчета и комсомолчета моето поколение свято вярваше в споменатите комунистически догми. Бездната между тях и реалността ерозира обществото, тласна го към криза, към катастрофа. Комунистическата идеология с нейния фалш, гемагогия, догматизъм и малоумие разруши много гържави в Източна Европа, Азия, Африка, Латинска Америка. Донесе неизчислими страдания на стотици милиони хора.

Мъчи ме, гори ме бъдещето на внуците, на това лишено от разум поколение. Но гори само айнщайновци да бяха, пак нямат никакъв шанс да оставят гори бледа следа в потока на поколенията. Пазарната икономика, модерните финанси, глобализацията и безкрайната човешка алчност позволиха на едно поколение безпрепятствено да изяде ресурсите на следващите. Точно това направиха старчоците като мен, следвоенното поколение, бейбибумърсите. Ние извършихме непростимо престъпление. Така оглозгахме, опоскахме ресурсите на нациите, на планетата, че на внуците не им остава нищо друго, освен това, което правят и в момента – да слагат на фейсбук ценна информация като: снощи сънувах конче вихрогонче, или тази сутрин се изходих обилно...

В своето отчаяние, чудејки се как да вразумя внучката, започнах да ѝ насаждам зърното на съмнението в това, което ѝ наливат в главата в школото. Оказа се задача трудна и безперспективна. Внучката не ме възприема сериозно. Аз говоря английски с акцент, не знам училищния сленг, популярните попзвезди и лафове. Бабата ми се кара, понякога и ме налага, което е голямо шоу за внучката. Бързо, бързо идвайте, баба пак бие дедо! – вика тя малчетата. Накрая ми каза – дедо (тя не говори български, но ме нарича „дедо“) престани да ми говориш безсмислици! Знаеш ли колко си глупав? Трима глупави мъже могат да се направят от теб!

Никога не съм гледал сериозно на себе си, още по-малко се мисля за умник, но твърдението, че от мен могат да се направят трима глупака, ме засегна дълбоко, накара ме да напиша този... да го наречем условно „образователен роман“. Защото, да набиваш в главите на тези картофчета, че човек е херувимче, че всички сме еднакви, че между половете няма фундаментална разлика, че мюсюлманинът по нищо не се отличава от западния човек, че глобализацията е най-доброто, което може да ни се случи, че разумът управлява света и бъдещето ни е светло и красиво като фойерверките на Нова година, е грях. Не грях, нещо повече, това е промиване на мозъците, величайше престъпление! И нашите внуци са първите негови жертви. Глав-

ната ми амбиция е да им покажа, че всичко, което дяго им е правил през живота си, е било абсолютно противното на законите на неолиберализма, благодарение на което той е оцелял и ги е създал.

Да, о, кей, твърде много патос, това е лош вкус... Както споменах, написал съм преди всичко биографичен, образователен роман за внучетата, за И-поколението (за тези под 25 г.). Като жанр, този текст не е роман в класическия смисъл. Но в постмодернизма различията между жанровете, правилата за писане, естетическите норми изчезват. Преследвайки главно образователна цел, съм използвал множество пояснения, обяснения, справки от всякакъв характер, които са излишни, досадни, дори понякога обидни за средно интелигентния човек, като например – Маркс – известен философ, идеолог на комунизма, или Земята се върти около Слънцето, а не обратно. Между другото, няма да повярвате какъв процент от хората в Щатите и Канада не знаят това...

Така че предупреждавам, ако сте средно интелигентен човек, забравете за този роман! Нищо няма да научите от него. Е, може да ви е любопитно едно мнение различно от неолибералното или съгубата на един несретник, разпростряла се на континенти. На някои места съм си позволил дори да философствам, макар че не се отнасям сериозно към това занимание.

Главният мотив човек въобще да пише е не да поучава читателя, а да го трогне. Но при мен мотивът е преди всичко малко да го образова. Това е фундаменталната ми слабост, но както споменах, пиша го заради внуците. Разбирам, че шансът да го прочетат клони към нулата. Но все пак не е нула. А какъв е шансът въобще да ни има...?

Това е документален разказ на живота ми. Историята на един човек, роден скоро след войната, прекарал живота си в хаотично, трескаво време. Време, в което вярвахме, че строим Царството Божие на Земята, а бяхме обречени да изчезнем без следа (един приятел казва – като пръдня в историята).

Всичко в романа е автентично. Нищо не е измислено. Често съм използвал истинските имена на героите.

Романът е в четири части и обхваща цял ми живот. По внушение на приятели и издатели, започвам с последната, четвърта част.

КАНАДСКОТО ПРАВОСЪДИЕ

Прибрах се една вечер след работа с моята огромна, грозна като катафалка кола. Карах по улица Church“ (Черква), близо до центъра на града. Улицата е столицата на проститутките и продавачите на дрога. Карах бавно. Много лош шофьор съм. Взех книжка на 38 в Канада. В България и не помислих за кола. Всичките ми приятели имаха коли, но отделяха толкова време и средства да ги поправят, поддържат и намират резервни части, че фактически те служеха на колите, а не обратно.

В Канада бях вече успял да направя една катастрофа. Като се движех покрай паркирали коли имах ужасен страх, че ще изскочи някое хлапе,

затова карах с 10–15 км/час. Един ден, като се връщах от работа, заг мен изпищя полицейска кола. Спрях. Двама полицаи гойохо го колата ми – гангалак около трийсетте и съвсем млада, много хубава блондинка. Започнаха да проверяват документите ми, я да видим какво има под загната седалка, в багажника!? Гледаха ме лошо, сякаш съм скрил в колата някое трупче.

Оказа се, че са ме спрели, защото карам много бавно, преча на движение. Полицайката беше много груба – не виждаш ли, че е пиан, обърна се към колегата си. Не, мадам, не съм пиан, може да проверите – възразих ѝ аз.

Ти момче откъде си, що си, защо караш толкова бавно – не ме оставяха те? Очевидно, нямаха какво да правят. Аз бях начин да убият времето докрая на смяната им.

Брей, видях се в чудо!

Накрая избухнах – цял час ме гържите за нищо, а около задника ви гъмжи от проститутки, пласьори на грога и банюги! Това не е твоя работа – изсъска полицайката. Моя е, аз ви плащам заплатите – започнах да се впрягам. Ха, ти не можеш да си платиш бензина, лузър – озъби се тя. Не мога, защото плащам на паразити като вас!

Сложиха ми белезници, откараха ме в локалното управление на полицията. Заклучиха ме в клетка с няколко бъма (бъм буквално значи гъз, но така наричат и бездомниците, клошарите). Разпитва ме дежурният офицер – сър, обвинен сте в обига (словесна агресия) към длъжностни лица, ще ви бъде съобщено кога е съдът. Беля! Сакън, стана случайно, сори... – започнах да се извинявам. Нищо не помогна.

На другия ден ме пуснаха под гаранция, но ми предстоеше съд. На цялото ми дередже, само това ми липсваше. Пари за адвокат нямах, назначиха ми публичен адвокат, тоест, безплатен. На съда отидох със свито сърце. Простих се със жена си, все едно заминавах в Диарбекюр. Очаквах нещо подобно. Приятели ми казаха, че за обига на полицай могат да ме опандизят.

Съдийката беше на средна възраст, величествена, строга жена, с тога като по дикенсово време. Кръвта ми изстина. Свършен съм, помислих.

Съдийката гаде първо думата на двамата полицаи, обвинителите. Те подробно описаха случката. Нищо не излъгаха, но спестиха как се стигна до „паразити!“. След това взе думата прокурорката – змия пепелянка с двойно езиче. Тя ме изкара човек без респект към държавата, полицията и канадския народ, хулиган, склонен към агресия, опасен за околните и за уличното движение, обществено зло. Съдийката обаче няколко пъти я отрязва като краставица – моля ви, само по същество! Това ми гаде някаква надеждица.

Думата взе адвокатът ми. Най-окаяният човек, по-точно човече. Мъничък, плешив, загубен, колкото си иска – мрън-мрън – едва се разбира какво ломоти. Обясни, че не съм криминално проявен, плащам си данъците, никога не съм получавал социални помощи, имам частен бизнес – бояджия, семейство, две деца. Досега нямам никакви прегрешения и глоби, моли за снизхождане.

Съдийката ми гаде думата. Бях си приготвил речта: Ваша светлост, аз съм малък човек... Съдийката ме прекъсна: Сър, в тази страна всички сме един размер.

Изпуснах въздух като спукан плондир. Край, помислих си, свършен съм. Едва успях да се стегна и да прогължа. Казах, че съм лош шофьор, само преди година съм взел книжка за шофиране. Работил съм десет часа с блажни бои. Изпаренията са токсични затова съм замаян, реакциите ми са притъпени и ме е страх някое дете да не изскочи между паркиралите коли, затова съм карал бавно. Полицаите са ми досаждали повече от час, без никаква сериозна причина, а на улицата е гъмжало от проститутки, пласьори на дрога и бангюги. Извиних се, че съм нарекъл пазителите на реда „паразити“, обещах, че няма да се повтори.

Прокурорката искаше 2000 долара глоба, половин година отнемане на книжката за шофиране и най-лошото, вписване в досието ми, че съм извършил престъпление, тоест криминално проявен. Нямах намерение да правя политическа или бизнес кариера, но такова петно в досието силно би намалило шанса ми за прилична работа. Сърцето ми спря, главата ми се замая.

Но съдийката постанови: шофьорската книжка да не се взима, да няма вписване в досието, за груб език – 150 долара глоба! И прас чука! Делото е приключено!

Видях как на прокурорката скулите ѝ се изопнаха. Полицаите посърнаха. След това съдийката се обърна към мен: Сър, съветвам ви да напишете оплакване срещу полицаите за това как са изпълнявали задълженията си и какво сте видели на улица Church.

О, Канада, благословена гържава, която винаги е на страната на малкия човек! За миг си помислих какво би ти се случило, ако гръзнеш да се съдиш с милиционер в България...

НОВА РАБОТА – ОХРАНИТЕЛ

За да стабилизирам финансовата си ситуация, започнах да работя през уикендите като охранител. Първите 15 години от емиграцията си работех 7 дни в седмицата без почивен ден гори на Нова година и Коледа.

Охранителният бизнес в Канада и Щатите е огромна индустрия със строга йерархия. На върха са млади, яки, въоръжени момчета, обучени като полицаи. На тях им плащат добре. На гъното – новоемигранти, знаещи няколко английски гуми, като мен. Естествено, на тях им се плащаше допустимия минимум от закона. Тогава той беше 4 долара и 25 цента на час. Но с тях можех да си купя повече неща, отколкото с 30 долара на час, колкото получавах 30 години по-късно, преди да се пенсионирам. Тази тенденция, или процес, или икономическа реалност се нарича топене на средната класа.

Първият обект, който трябваше да охранявам, бяха нефтени рафинерии на брега на езерото, само на 500 метра от бизнес-центъра на Торонто. Пазех с още един охранител огромни цистерни, високи колкото пететажно здание. Това показва, колко стабилна политически беше Канада в края на 80-те. Проблемът с тероризма не съществуваше. Нямах оръжие, нямах дори уоки-токи да се обадя на централата, ако нещо се случи, докато

патрулирам. Имах само телефон в бугката на охраната. Ако се взривяха тези цистерни, щяха да унищожат бизнес центъра на града.

През час патрулирах. Колегата седеше в бугката на пропускателния пункт. Маршрутът ми беше около два километра. Мъкнех със себе си „клок“. Това беше часовников механизъм с диаметър 25 см, тежък около два килограма, с дълга кожена каишка, за да се носи на рамо. На него беше монтирана ключалка. Ключовете, с които трябваше да щракна в тази ключалка, бяха скрити в малки метални кутийки, разположени на стотина метра една от друга по маршрута на патрулирането ми. По този начин регистрирах, че наистина съм обикалял обекта, а не съм спал в бугката. Патрулът траеше около 40 минути. След това се обаждах по телефона, че всичко е о`кей. Колегата ми правеше следващия маршрут, а аз си почивах.

През зимата върху цистерните накацваха хиляди гларуси. Очевидно там им беше по-топло. Понякога, по непонятни за мен причини, птиците се паникьосваха и грачейки, се разхвърчаваха. Това беше страшно нещо, като в известния филм на Хичкок „Птиците“. Някои прелитаха с огромна скорост на пегя от главата ми. Хвърлях се по очи върху снега. След това, обаче, озверявах и ревейки като неандерталец ги погонвах, въртейки наг главата си клока. Веднъж ударих и убих една. Оказа се, че клокът е ефикасно оръжие за гларуси, но се съмнявам, че е достатъчно да се справи с пиромани или с терористи, тръгнащи да палят рафинерията. На моята охранителна компания въобще не ѝ пукаше, че полза от мен фактически нямаше. Затова пък ми беше дала военна униформа и фуражка с диаметър един метър като на диктатор от Латинска Америка. Гупи гоїде да ме види и се втрещи: Владе, никога в живота си, нито в казармата, нито в милицията, нито по парадите съм виждал толкова голема фуражка. А ние, от фуражките избегахме. Започвам да се плашим... – и горко заплака.

Партньорът ми охранител беше Андрю, професор Дънкън. Той беше десетина години по-възрастен от мен, много слаб, висок, с огромна адамова ябълка, сократовско чело, чорлав, небръснат от десетина дни, с очила със силен диоптър. Изглеждаше като клише на шашав учен от филмова комедия. Когато го срещнах за първи път на служба в рафинерията, стана прав, поклони се леко и протегна ръка – много ми е приятно, Андрю Дънкън.

Носех евтин, много лош чай и маслинки, за да се подкрепя през нощта. След полунощ реших да си наляя чай. Колебах се дали да предложа и на Андрю. Чаят беше ужасен, но бугката, в която седяхме, беше два на два, неучтиво е само аз да сърбам блудкавата течност. Андрю изсипа обратителната течност в гърлото си. Звукът беше сякаш го изсипва в канала на умивалника, след това стана, пак леко се поклони и каза: благодаря, сър, никога не съм пил по-вкусен чай. Помислих, че ми се подиграва, но не, Андрю нямаше чувство за хумор. Просто беше много добър човек. Освен това беше честен човек до... невменяемост.

Професор Андрю Дънкън беше работил десет години като ядрен физик в ускорител на елементарни частици в Чикаго. По време на предишния ресешън преди няколко години той написал статия в популярно списание, че експериментите, които се провеждат в неговия изследователски център, нямат никакъв смисъл от научна гледна точка. Че са преливане

от пусто в празно. Но тези експерименти струват десетки милиони долари на данъкоплатците във време, когато хората губят работата и къщите си. Науката е субективен, напълно зависим от парите, политически ориентиран процес, обясни ми Андрию. В изследователския център работят повече от хиляда души. Ръководството непрекъснато хвърля прах в очите на обществото, че са на ръба на епохално събитие, че всеки момент ще открият тайната на материята, което ще има гигантски икономически ефект. Само така успяват да изклечат нови и нови субсидии от политиците.

Статията на професор Дънкън се възприела от хората в центъра като предателство. Никой не говорил с него. В кафетерията отказали да му сервират. Сенилни академици го повикали за обяснение и го били с треперещи ръце. Изхвърлили го от центъра, като го лишили от всички привилегии, дори от пенсията му.

Блестящ математик, Андрию лесно си намерил работа в голяма банка, където правел анализи, прогнози и математически модели за движението на пазара и инвестициите. Плащали повече, отколкото в научния център, но затворен в сиво пластмасово кубче метър и половина на метър и половина пред няколко екрана, на които текаат безкрайни потоци от цифри, Андрию получил депресия и напуснал.

От този момент започва срутването му по социалната стълбица. Станал шофьор на такси, но имал лошо периферно зрение. Направил катастрофа, взели му книжката. Работил в супермаркет в склад за дълбоко замразяване. Хванал пневмония, едва оцелял. Междувременно, женичката му, свикнала на висок стандарт, го зарязала, продала къщата, оставила го по долни гащи. Най-тежко Андрию преживял, че под влияние на майка си, синът му го нарекал лужър.

Оттук нататък окаяният ми приятел оцелявал ген за ген. Хранел се в обществени, безплатни кухни за бърмове. Спял по градинките, а през зимата в приюти за бездомници, където наркомани и луди хора го биели като тъпан.

Вече мислел за самоубийство, когато негови колеги физици от Торонто научили за неволите му и му помагнали да получи статут на непрекъснато пребиваващ в Канада. Тук нещата стават по-розови. Социалните помощи са много по-добри и най-важното – има безплатно медицинско обслужване. Андрию си намерил работа на охранител, безплатно жилище, процъфтявал.

УЛИЧНОТО ГРАДЧЕ

Е, като казвам „безплатно жилище“, не бива да си представяте луксозен апартамент с изглед към езерото. Безплатно жилище той получава в Sreet City (Уличното градче). Това беше експериментален проект за бездомници. В запустяла фабрика градската управа беше построила смешно, абсурдно селище от малки, колкото телефонна будка къщички. Като попаднах за пръв път в него, помислих, че това е детска площадка. Но не, в къщичките наистина живееха хора. Във всяка от къщичките едва-едва се

побираше единичен креват, но в тях имаше стандартна врата, прозорец и най-важното – номер. Той доказваше, че обитателят на къщичката има адрес – съдбоносно важно обстоятелство. Без постоянен адрес не можеш да получаваш социална помощ, не можеш да имаш книжка за шофиране, не можеш да се регистрираш в никоя болница, не можеш да търсиш работа. За обществото ти просто не съществуваш. Ти си бъм.

Освен легло и покрив над главата си, колкото и да е малък, в Улично-то градче можеш да вземеш гуш, гори да ползваш пералня. На входа на градчето имаше охрана, която следеше да не се вкарва алкохол и дрога и озаптявяше по-агресивните обитатели. Най-много ме смуцаваше тънката, но постоянна миризма на нужник.

Естествено, жителите на странното градче бяха корабокрушенци. Две трети бяха алкохолици, наркомани или хора с психически проблеми, една трета трудоспособни, работещи хора, като Андрю, но парите, които изкарваха не им стигаха да си наемат гори стая, гори гараж. Торонто е едн от най-скъпите градове в света.

Прег всяка къщичка имаше малка пейка, масичка, понякога гори цвят. Домашни животни не се гонупаха. Къщичките бяха планирани, че по няколко образуваха малко кварталче. В центъра му имаше нещо като беседчица с масичка. Там съкварталците се събираха, пиеха кафе, водеха светски живот.

От хотела, където работих по-късно, гомъкнах голям руски самовар, зарязан от пияни руснаци, гости на хотела. Загрываше водата с електричество. Чучнахме го върху масичката в беседката. Пиехме чай и кафе, водехме спорове, обсъждахме живота като в чеховска пиеса.

Със съседите на Андрю бяхме едно семейство: Афроамериканецът Джаки, 60-годишен будист, бивш шофьор на такси, диабетик, заради което краката му бяха ампутирани до коляното, вярваше, че в следващия живот ще се прероди в стоножка.

Кинг Конг – пропило се, съвсем оглупяло гжудже към 50-те, което цял ден киснеше на хиподрума, залагаше на коне и люто псуваше китайците, защото беше убедено, че те са променили конете чрез генетично инженерство и това е причината винаги да губи. Просеше с надпис – по-малък съм от вас, но не съм по-лош.

Цигаро – дебела, по-скоро търкаляща се, отколкото ходеща, сръбкия в пенсионна възраст. Тайно от мъжа си беше източила и проиграла на бинго всичките му спестявания за старини. Като разбрал това, той я изгонил на улицата. Към всеки, който срещнеше, се обръщаше с „гай една цигаро!“ От това ѝ беше излязъл прякорът „Цигаро“.

Лора – очарователна, мила флейтистка, чиято гъщеря беше починала от левкемия на 14 години. Беше гала къщата си и всичките си спестявания на едн култ, секта или криминална църква по различни дефиниции – синтология, забранена в много страни. Сред членовете на тази „църква“ се срещаха най-невежи и загубени хора, но и холивудски звезди, а тя им изстискаше всичките пари. Служител на тази секта внушаваше на Лора, че гъщеря ѝ е на педя от нея, но в друго измерение, в паралелна Вселена и той ще ѝ помогне да преодолее това неудобство. Лора беше учителка

по музика в частно училище. Печелеше добре, но всеки цент носеше на този негодник. С Андрю обсъждахме гали да не го утрепем, или само да му теглим един як бой. Отказахме се от намерението си, защото все пак негодникът крепеше надеждата ѝ, че ще срещне отново дъщеря си. Това даваше сили на Лора да живее.

И най-остроумният драматург не може да измисли диалозите, които водехме около руския самовар. Записвах ги и ги използвах в някои от сценариите си, които по-късно написах. Уви, никой от тях не стигна до екрана...

Някой беше донесъл в беседката популярно списание. На корицата имаше портрет на най-богатия мъж на Канада, Reichmann (1925–2005 г. евреин, собственик на огромна, международна строителна фирма). Това беше лицето на Мефистотел. Състоянието му се изчисляваше на 18 милиарда долара. Изчислих, че печелейки 300 долара на седмица като бояджия, ще ми трябва един милион години да спечеля 18 милиарда. За това време в мен ще настъпят дълбоки еволюционни, антропологични промени. От боите, разтворителите, гипса и цимента кожата ми ще стане дебела като на крокодил, ръцете дълги като на бабун, за да мога по-ефективно да размахвам мечето, а главата ми може да се превърне в малка цигина между раменете, или въобще да изчезне. Тя няма да ми е нужна.

Андрю много хареса разсъжденията за еволюционното ми развитие и ме нави да ги публикувам. Изпратих ги в главните вестници в Торонто в рубриката „Писма от читателите“. Никъде не ги напечатаха. Навярно са подушили антисемитски намек, което политическата коректност не допускаше. А всички вярват в свободата на словото...

Но затова пък, малкото ни общество дълго обсъжда как биха изглеждали след милион години еволюция. Цигаро, тази дебелана вярваше, че ще ѝ пораснат крилца като на пеперудка, защото непрекъснато сънувала, че лети. Лора вярваше, че любовта ѝ към дъщерята ще я направи способна безпрепятствено да минава от една паралелна Вселена в друга и ще срещне дъщеря си. Всички се съгласиха, че главата на Андрю от много математика ще стане голяма като плажна топка. Мими-ми беше убеден, че кожата му, ще стане бяла като сняг, ще се изгубе като балон и ще литне към звездите.

Между другото, дори най-богатият, мефистофелски мъж не успя, не можа да надиграе икономиката. Той застрои източен Лондон с луксозни офиси небостъргачи, но пръкна нова рецесия и никой не ги купи. Супер богаташът се тумби, банкрутира. От строителната му империя остана един магазин за плочки в Торонто...

А Уличното градче оцеля. Джаки ми обясни, че според будизма животът е горяща къща. Колкото по-малка е къщата, толкова животът е по-поносим. В този смисъл, жителите на Уличното градче са направо късметлии. По-здравословно е да имаш къщичка колкото телефонна будка, отколкото цял квартал небостъргачи, като мистър Рейхман.

ПОБЕДА, НАМИРАМ ПОСТОЯННА РАБОТА

1988–1989 г., рецесията се вихреше в Канада. Това беше нещо напълно непознато за мен, човек, живял зад Желязната завеса. Сякаш станаха мигновени климатични, дори сеизмични промени. Всички се спешиха, притихнаха. Безработицата рязко скочи. Банкрутираха много компании, бизнеси. И както винаги в кризисни времена, първи загиват тези, които са на дъното на хранителната верига – малките бизнесчета, долният пласт на средната класа, малките хора. А аз бях сред тях. Загубих всички клиенти. Беше невъзможно да намеря нови. На кой му е до боядисване в такава време?

Гупи съвсем се сплеска. Лежеше по цял ден, забучил поглед в пиронче на табана, което баща му закова, за да има в какво да се... уторащи. Майка му се паникьоса. Даваше му традиционния си съвет:

- Гупи, най-важно е да не се уторачиш у една точка...
- Млък ма! – изревал Гупи.
- Не викай, бре Гупи, аз па що съм виновна?
- Щом` си ме родила!

Тръгнах да търся работа от врата на врата. Това е много неприятно, защото хората се гразнят, понякога те псуват. Мечтаех да намеря работа на чистач на офиси или магазини. Но това е лукс. Такава работа се намира трудно. Обикновено това е семеен бизнес, чужди хора не се допускат.

Жена ми също търсеше отчаяно работа. Не можех да си платя наема, но хазяинът беше добър човек. Обеща да изчака, докато си намеря нещо.

След четири месеца ходене по мъките – бинго! В хотел „Ройал Йорк“, търсеха пластърмен. Това буквално значи мазач, гипсаджия, но в хотела искаха да работя и като плочкаджия. В личен състав казах, че имам четири години опит като бояджия с частен бизнес, което включва пластърмент. Представих и препоръки от доволни клиенти. Невероятно, но се срещаха и такива...

В хотела заплащането беше много ниско, 9 долара на час (като бояджия на свободна практика изкарвах два пъти повече) но все пак беше постоянна работа. Най-важното, имаше голяма перспектива – след година трудов стаж ставах член на профсъюза, което значеше защита, сигурност и много екстри.

Хотел „Ройал Йорк“ е една от най-големите архитектурни и културни забележителности на Канада. Построен е през 1929 г. Тогава е бил най-високата сграда не само в Канада, но и в Британската общност на нациите (бившата Британска империя) – 124 метра, 28 етажа. Дълги години е бил най-големият хотел в Канада – 1360 стаи. Архитектурният стил е еkleктичен. Доминира шато (замък), френски стил, възродил традициите на френския ренесанс. В него има много декоративни елементи – кулички, арки, дори скулптури. Интериорът е в стил Едуард (необарок, популярен в Британската империя в началото на XX в.). Този стил говори за богатство и просперитет. Има огромна бална зала, концертна зала, императорска зала, разкошно декорирани и изрисувани. Фоайетата и бизнес залите не-

прекъснато се използват от американски кинопродукции. Двама души от администрацията на хотела се занимават само с тях. Торонто е любима дестинация на Холивуд. Канадският долар е по-евтин от американския, услугите също, а екстериорите и интериорите спокойно минават за американски. До ден-днешен хотелът е най-популярното светско място в Торонто. В него традиционно отсягат английската кралица и кралското семейство, държавни глави, коронясани особи, знаменитости, попзвезди, холивудски величия.

Повечето от колегите ми в хотела не бяха чували за България. Поляците в отдела ги информираха, че сме изостанали с векове, най-глупавата и загубена страна, най-големите дупелизци на „Империята на злото“ – Съветския съюз и с готовност изпълняваме мръсните и поръчки да трепем политически опоненти из света, включително Папата.

Макар че бяха прави, все пак националното ми чувство, колкото беше останало, беше накърнено и аз реших да им покажа филма „Аспарух“, да видят какви юнаци сме. Впечатлиха се, но попитаха: като сте дупе и гащи с Русия, не ви ли гадоха калашници, та се трепете с боздугани? Те мислеха, че филмът е съвременен. Прекратих опитите си да ги запознавам с родната страна...

СЪДБАТА МИ Е В РЪЦЕТЕ НА СТОЙЧЕ

Бояджийският отдел имаше 7–8 бояджии и един пластърмен – македонецът Стойче. Той беше госта по-възрастен от мен, предстоеше му скоро да се пенсионира и търсеха негов заместник. Назначиха ме за примесечен пробен период.

Стойче беше гребен, но много як, с насмешливи, хитри очички, винаги усмихнат под мустак. Точно така си представях нашенския Андрешко. Беше емигрирал още през 50-те. Бил е на 7, когато през 1941 г. българските войски окупират Македония. Само лоши неща помнеше от българските солдати. Както е известно, българските окупационни войски, като всички окупационни войски, са настроили местното население против себе си. Избухнало е въстание, организирано от сръбски комунисти, националисти. Нашенци са изтрепали стотици македонци. От това се ражда враждата между двата народа – еднояйчни близнаци. Стойче помнеше как български войници са налагали баща му. С основание не изпитваше любвеобилни чувства към българите.

Ой, значи си бугарче дебелоглавче – остана неприятно изненадан, като му се представих. Щом споменавах българин, неизменно прибавяше прилагателното „дебелоглавче“. Гледаше ме неогобрително, никога не сядаше до мен в столовата за личния състав. Отначало това ме гразнеше, но постепенно свикнах. Разбрах, че нямам шанс да ме одобри за свой заместник, което значеше, че пак щях да остана без работа.

Но нещата се промениха, когато се запознах с жена му Мария, наричаше я Марушка. Тя беше камериерка в хотела, също в предпензионна възраст, гребна, много жива и устата женичка. Значи, ти си на Стойче

заместнико – заговори ме тя в столовата? Разпитва ме кой съм, що съм? Един детайл от биографията ми ѝ направи силно впечатление. Баба ми по майчина линия е гъркиня. Емигрирала е със семейството си от Скопие в Бургас след Илинденското въстание. Това въстание избухва в Македония, тогава част от Османската империя, през 1903 г. То е в резултат на националноосвободителната борба на македонските и тракийските българи. Загиват около хиляда въстаници, избити са от турците пет хиляди души от цивилното население, 30 000 македонци бягат в България.

Па ти си наше м`омче, възкликна Марушка! Баба ти не е гъркиня, а македонка – категорично заключи тя! Имаше известно основание. Баба ми беше руса със сини очи. Нещо много по-вероятно да се случи при македонците, отколкото при гърците. Семейството ѝ е избягало от Скопие по време на Илинденското въстание, когато македонците, а не гърците са били преследвани и избивани. Освен това, много македонци са се гърчели, за да избегнат репресиите и от турците, и от гърците. Не спорих с Марушка, защото, макар че много обичах баба си рогословното ѝ гърво малко ме вълнуваше, което, разбира се, не ми прави чест...

На гругия ген след нашия разговор Стойче седна до мен в столовата. Усмихна се приятелски: значи не си бил чисто дебелоглавец. Легът между нас се стопи, но предстоеше най-трудното, да докажа, че мога да го заместя.

Стойче ме информира за всички началници, от които зависех в хотела. Характеристиките му бяха: От туй ќе се пазиш, туй е г`олемо м`агаре, ама е много малечко по-сравнение с ей туй м`агаре – и ми посочваше груг началник. А за началника на отдела „поддръжка“, мистър Клаус – огромен естонец, вече към 70-те, със стоманени очи и черти на римски император, каза: а таквот м`агаре и по наште сиромашки з`еми н`ема.

Никој не обичаше мистър Клаус. Служил в немската армия по време на войната, за което получава пенсия от Западногерманското правителство. В отдела се шушукаше, че е богат, защото избил много евреи и им взел златните зъби. Това едва ли е вярно, но е факт, че след войната Канада е приютила много нацисти, защото са внесли големи пари.

Стойче ме разведе из хотела, показа ми всички забележителности, разказа ми легендите и митовете, свързани с него. Ако направим една екскурзия от 28-я етаж до подземните гаражи, ще видим напречен разрез на американската цивилизация (Канада е органична част от нея).

Да влезем в някой от многобройните асансьори. В тях звучи барокова музика. Хората без музикално образование я наричат „асансьорна“ – нежна, смазваща гушата музика. Мирише омайващо на цветя и лековити билки. Специални хора се грижат за това. На човек му се прииска да остане завинаги в асансьора. Уви, това е невъзможно, има камери...

Качваме се на 20-ти етаж. Там са кралските апартаменти. Имаш чувство, че си на небето. Гледката е към езерото. Само избраните имат достъп тук. На вечер се плащат 4-5 хиляди долара. Започваме да се спускаме към грешната земя. Ще минем през 20 етажа с луксозни стаи, студия, апартаменти, аранжирани за гости с различен социален статус – от горния пласт на средната класа, паралици, които могат да си позволят

700–1000 долара на вечер, до регови граждани, чийто лимит е 200 – 250 долара на вечер.

Следват просторни зали за специални събития, побиращи до 2000 души и малки, бизнес залички, с капацитет от 20 до 50 човека. Под тях има два етажа с ресторанти, барове, бижутерийни магазини, козметични салони, художествени галерии, бутици.

Стигаме уличното ниво. Под него са разположени два етажа с кафененца, бърза храна, различни услуги, които са на нивото на метрото. Дотук стигат асансьорите за гостите, но служебните отиват още нагоду – три етажа подземни гаражи, сервизни помещения, ателиета и работилници на хората от поддръжката, съблекални и душовете за персонала, агрегати за аварийно електрическо захранване.

Стигаме до огромно хале със стени от грубо лят бетон, където се събират и сортират отпадъците. Сред планините от черни пластмасови торби има кръгъл отвор с пет метра диаметър. `Ела да ти н`окажем х`елчето (помакедончено hell – ag) – поведе ме Стойче като Вергилий по спираловидната стоманена стълба, която води още нагоду, до сводесто хале, бетонна хралупа, дяволска утроба. В нея има кръгъл басейн с диаметър 3–4 метра, пълен с черна, гъста като стопен асфалт каша. Това е „дяволската вана“ – буквално, анусът на хотела – обясни Стойче. Тук се стича канализацията на огромната сграда. Осветлението е неоново, синкаво като в морга. Температурата и влажността са като в сауна. Вонята е косонастръхвателна. Невероятно, но двама души, плувнали в пот, с маски за дишане, облечени в сиви, работни комбинезони и гумени ботуши до кръста, обслужват единствено и само ануса на хотела. В хотелската митология се описва как един каналджия изгребал оттам гуамантена огърлица и си купил къща. Теоретически, това е възможно. Случва се гост на хотела, най-често в пияно състояние, да изтърве в тоалетната я пръстен, я обици, я гривна и те логично отиват в ануса. Това опровергава мъдростта, че парите не миришели... Въпреки тази перспектива за забогатяване, никой не се задържа повече от година-две при „дяволската вана“.

През 1993 г., скоро след като Югославия се разпадна и комунизмът отиде на бунцичето на историята, един ден Стойче ми рече: `ела, `ела да видиш, двама професори изпадна-а!

Двама македонски професори работеха при дяволската вана. Бяха професори по диалектически и исторически материализъм. Прехвърлили 50-те, това беше единствената работа, която бяха успели да намерят в Канада, но очевидно тя бе за предпочитане пред алтернативата да останат в родната Македония. Наистина бяха „изпаднали“... Тяжната съдба ме покърти, накара ме да се замисля. Двамата македонски професори са били уважавани граждани в своята страна, учили са студентите десетилетия, че историята е обективен, закономерен процес на усъвършенстване на обществото. Този процес след хилядолетия развитие е създал най-висшата, най-хуманната гържава – комунистическата и Македония има рядкото щастие да бъде точно такава гържава. Как така изведнъж, една конвулсия на историята бе разбила на пух и прах комунизма и ги бе докарала при дяволската вана!?

Стойче беше ключова фигура в живота ми. От него зависеше дали ще се задържа в хотела, дали ще оцелея. Това можеше да стане, само ако докладва на ръководството, че се справям с изискванията за пластърмен и мога да го заместя.

Той беше роден в малко македонско селце на брега на река Църна (Черна). Един ерген от селото му довел булка от друго село и тя написала на роднините си – „Църна ми е до гъз`о“.

Негов кумир беше чич`а му Киро. Един ден, някъде 35–36-та година трябва да е било, на другия бряг на реката се установил цигански катун. Чича му Киро застанал на единствения мост и „само си пафка лулето“. Щом някой гжупси (така Стойче наричаше циганите) тръгне по моста към селото, чича му – клъц гърлето и хвърля трупчето в реката.

Брей, впечатлих се аз, и колко „гжупсита“ така посрещна чичата ти? Па тебе да беа десетина – уточни Стойче. Как е могъл да затрие безнаказано толкова хора – не можех да повярвам!? Не ора бе, гжупси! – поправи ме Стойче. И ти уважаваш този Киро – възмутих се аз!? Е, па как нема да го уважавам!? След месец катуна се гизна. Отиде наголу по реката, грусна се прег друго село. Ама те нема-а чича ми Киро. Кокоските, овцете, гъските, гащите им гжупсите гизна-а – завърши разказа си Стойче.

Забележителна жена е била и Дара, съпругата на Киро. Като почнал да млати някого, тя го насърчавала – `убий го, `убий го, че го р`одим! Тази жена тотално не разбираше уникалността, неповторимостта на индивида. Разликата между хората за нея не е била по-голяма от тази между тиквите – `убий го, че го р`одим!

Стойче ме накара да преосмисля понятието ми за интелигентност. До този момент за мен интелигентен беше човек, който е изчел много книги,

ГЕЙЛ СИНГЪР

Гейл Сигър (Gail Singer, род. 1946, известна канадска кинаджийка, феминистка и обществена фигура) е най-близкият ми човек в Канада. Запознах се скоро след като имигрирах. Няма да преувелича, ако кажа, че е част от семейството ми. Тя е еврейка. Оцелелите от рога ѝ имигрират от Източна Европа в Канада след войната. Установяват се в Уинипег (Winnipeg, 800 000 хиляди жители, столица на провинцията Манитоба), където живее голяма еврейска общност.

Още като тийнейджър започва бизнес с храна за вкъщи. Бизнесът процъфтява, но тя има по-големи амбиции. Отива да учи. Завършва биология, премества се в Торонто, започва нова кариера – киното. Бързо се налага като талантлив сценарист, режисьор и продуцент. Създава десетки документални филми, които стават световноизвестни. Печели номинации за Оскар, награди по всички международни престижни кинофестивали (най-важното нещо за българските кинаджии). Игралният филм True Confection (Истинско бонбонче), 1991 г., за тийнейджърските години в Уинипег, е включен в златния фонд на ВВС, признат за един от най-талантливите канадски филми.

Гейл е една от много малкото канадски кинаджии, които живеят само от занаята си. Доминираща тема на филмите ѝ е феминизмът – проблемите на жените по света. Филмът ѝ за нелегалните клиники за аборт в Колумбия, Перу и Тайланд - „Аборт: истории от север и юг“ (Abortion: Stories from North and South, 1984 г.) е признат за един от най-влиятелните филми в света за годината. Филмите ѝ за насилието над жените, за социалната им и политическа дискриминация, са толкова популярни в Канада, че стават причина да се промени законодателството. Гласуват се закони за защита на малтретираните жени, на бременните тийнейджърки, на жертвите на сексуално насилие и дискриминация. Създават се приюти за жени, жертви на домашно насилие.

Гейл спечели един спор с мен – може ли изкуството да повлияе на обществото, на политиката? Да, може, доказва тя. Но аз добавям – в Канада...

Освен работата в киното, тя съумяваше да намира време да преподава в Торонтския университет и да води активен публичен живот. Тя е една от най-популярните феминистки в Канада. Има необикновен талант да говори пред публика, да завладява аудиторията, да убеждава. Плюс всичко останало е кулинар на международно ниво. В Оксфорд я канят да чете лекции за кухнята на канадските индианци (наричат ги „Първата нация“). Като ѝ ходя на гости, а това става всяка седмица, е кулинарен празник.

Не могат да се изброят титлите, званията, наградите, отличията, които е получила от гържавни институции, организации, форуми, фондации, фестивали, филантропи. Вече е на почтена възраст, обсъжда се къщата ѝ да се превърне в музей.

Гейл е най-остроумният, интелигентен, сладкодумен, очарователен събеседник, който съм срещал през живота си. Цялото семейство слушаше историите ѝ с отворена уста. Абе, талантлива еврейка, това казва всичко!

Както споменах, тя е феминистка на национално, а може би и на световно ниво. В едно интервю каза: „...Мъжете могат да правят каквото искат. Същото могат да правят и жените, докато стоят вкъщи. Те могат да готвят, да чистят, да пишат, да чакат, докато се завърне баща им или съпругът им, или приятелят им. Могат да чакат дълго. Освен... ако са лоши жени. Това ме принуди да бъда лоша жена. По-късно ме принуди да правя филми.“

„Лошата жена“ семейство няма. Гейл няма семейство. Това е цената, която еманципираните жени, феминистките, плащат. Преди година гледах на „60 минути“, качествено и много популярно американско телевизионно предаване – интервю с най-преуспелите американски жени. Бяха събрали 15-20 жени, оглавяващи огромни корпорации, фирми, банки. Всичките бяха над 45. Всяка от тези жени командваше десетки хиляди души. Според Ницше би трябвало да са щастливи, защото имаха голяма власт. Но странно, бяха посърнали, тъжни, кахърни. Всичките бяха без деца. И всичките споделиха, че са направили фатална, съдбоносна грешка в живота си. Бяха предпочели кариерата си пред децата и сега бяха осъзнали, че са се лишили от най-важното, от най-свещеното за всяка жена.

От зараждането си феминизмът е бил мотивиран от убеждението, че жената може да върши всичко, което върши мъжът. Че няма качествена

разлика между двата пола. Още преди двеста години Жорж Санг (George Sand, 1804-1876 г., прочута френска писателка феминистка, имала любовна връзка с Шопен) е носила панталони и си е позволявала всичко, което богат, необвързан мъж може да си позволи. Но това не я е направило щастлива.

Много съм спорил с Гейл за идеологията на феминизма. Според нея разлика между мъжа и жената е само и единствено физиологическа. Аз съм феминист, но мисля, че тази идеология води до загънена улица. Според мен идеологията на феминизма би трябвало да бъде: разликата между двата пола е гигантска, фундаментална. На тази разлика е изградена човешката цивилизация. По-висшият, по-добрият е женският пол. Жените не би трябвало да се борят да стават строителни работници, полицаи, пожарникари, войници, а обществото да осъзнае, че раждането и отглеждането на дете е най-висша, най-престижна социална реализация.

Когато годините се натрупяха, Гейл ставаше все по-тъжна, все по-самотна. И това е жена, която е толкова популярна, че когато бях на публично място, на ресторант с нея, веднага се наляяха почитатели, като на кинозвезда.

Преди година почина брат ѝ, единственият ѝ рогнина. Той беше лекар в Сан Франциско, много фин, приятен, общителен човек. Това беше голям удар за нея. Само кучето ми остана, Влад, а то е на 18 години и едва про-така... – призна ми тя една вечер, като си тръгваше от къщи. Камон, ти си член на моето семейство, толкова хора те обичат – помъчих се да я успокоя. О, вие сте от различен департамент... – въздъхна тя.

Това беше много тъжно, но истина. Ние се мислим много специални, много сложни, уникални. Имаме идиотското качество да си въобразяваме какви ли не глупости. Да философстваме, тоест, да преливаме от пусто в празно, да се кълнем и лазим в краката на богове, които не съществуват, да си създаваме илюзии, без които не можем да живеем. А в същността си сме прости като репи. Колко ѝ трябва на една ряпа да бъде о`кей, да е щастлива? Нужно е само около нея да има влага, за да може да живее и да се пръкнат репички. Всичко друго е от лукавого.

Аз имам шест внучета, Гейл нито едно. Този факт е фатален за нея. И пет Оскара да спечели, и президент да я изберат, няма да го поправят.

Милата Гейл, каквото е по силите ми ще направя поне малко да я разсея, да я развлека, тя обича моите истории. Вече съм я канил в България. Пак ще я поканя.

Бойко Беленски

ВЪЗМЕЗДИЕТО

Откъс от романа „АЗ СЪМ КАЛОЯН ТЕРТЕР“

(за българския владетел цар Теодор Светослав Тертер)

Царят не знаеше какво да прави с неприязънта си към Йоаким, как да я прикрие, а тя нарастваше като гъба след гъжг. В Търново плъзна слух, че патриархът си е наумил да го отлъчи от църквата. Това вбеси Тертер и той окончателно реши да се справи със своя недоброжелател, но преди това се посъветва с Божан. Знаеше, че и логотетът не обича Йоаким и винаги говореше с пренебрежение за него. Съмишленникът му с недомлъвки го подкрепи.

Този ден острият старчески слух на Йоаким голови застрашителни шумове. Дали не бяха маглавитите? Оказа се катастрофалният Егрю. Той го извести, че Тертер го кани в двореца. Дали щеше да му се поклони, да се извини за пренебрежението и да го нагости, или го очакваше неприятна изненада?

До появяването на Йоаким царят си спомни посрещането на Чака от велможите начело с патриарха и разпореди да му донесат писаната реч, която тогава главата на църквата произнесе, преди да влязат в двореца. Пергаментът бе захабен и пращял, но се четеше добре.

Милостиво погледна Господ на нашето смирение и вече ще ни дари с дългоочакваното управление, под което няма да линеем и да кървим... – се казваше в него. Какво лицемерие и предателство! Ръката с гнусните парливи гуми натежа като прекършено крило. Тертер презрително хвърли върху масата документираното сквернословие и пергаментът със съскане се сви на руло.

Въведоха патриарха. Йоаким бе неспокоен. Тръпнещо очакваше да чуе защо новият цар го е повикал. Мислеше, че добре познава този, за когото се бе блъскал по пътищата, за да го откупи, а баща му го обяви за съвладетел. Необяснима неприязън напираше в патриаршеските гърди, но съумяваше да я овладее.

Царят го посрещна хладно и веднага му се нахвърли:

– Най-после гоїде Вигов ген, обеснико!

– Защо, ще ме бесите ли? – ехидно попита дошлият без ни най-малко притеснение.

– Ще видим, зависи от признатите ти грехове и покаянието, твое преподобие – каза многозначително Светослав, като си помисли: *Демонът е още силен в него, но моята воля ще го сломи...*

– Да се помолим на Всевишния да ни внуши търпение и мъдрост, за да не прекаляваме с нападите.

Йоаким се прекръсти някак особено – с два пръста, в началото с неуверено движение, после по-бързо и по-широко. Потрети. Бялата брада бе забила своя клин в гърдите му. Нещо лисиче имаше в изостреното лице и втренчените очи, което го правеше хлъзгав и противен.

– Моята молитва не е твоята молитва. Моят Бог не е твоят Бог. Твоят бог е Демонът, съблазнител и пратеник на ада! – заговори настъпателно Тертер и гласът му стана твърд и рязък. – Навярно затова предпочиташ земните наслади пред небесните...

Знаеше се, че Йоаким съгрешава и граби с примирен поглед на последователен християнин, който прави благодеяния. Той обичаше да повтаря: *Кесаревото кесарю, божието богу.*

– Ти си антихрист! – прикова го Тертер, изпълнен с гняв, замахна и отнесе тиарата му с ръка.

Въздухът се състи около тях.

– Недей така, благородни, ние сме братя... И Левит, и Исус изповядват, че трябва да обичаме ближния си, да се обичаме един други. Дори Пророкът е казал: *Правете добро* и е искал Аллах да го благослови. Чини ми се...

– Няма какво да ти се чини! Безстиген си ти, сърце от камък носиш под тая черна греха. Същинско изчадие адово! Молитви четеш, врачуваш и само дето баяния не си подхванал. Одумваш другите, а сам себе си величаеш. Самозабравил си се! А щом първосвещеникът е погъл и недостоен, какъв ще е целият клир? Ти трябва да си благочестив, да си стълб на църквата, да приобцаваш и да водиш богомолците, не да ги отбиваш от правия път.

След съглашателството с татарите и примирението на патриарха интригите и разприте между българите се бяха увеличили. Той тласкаше своето паство не нагоре, към висините, а надолу, наистина надолу по урвата на безверието, а уж мразеше богомилите и призоваваше към тяхното изстребление.

– Сега царството има нужда от мир и стабилност, за да се справи с нашествениците, пък ти подстрекаваш другите и пораждаш вътрешни врагове. Омръзнаха ми твоите козни! Ти нямаш свян ни от Бога, ни от спасителя човечески. Отдавна не си пример за подражание... Молитвите ти няма да те спасят, нито молбата за помилване.

– Аз милост не прося от такъв като теб!

– Какъв?

– Нечестивец и лицемер. Не аз, ти си събрат на Лукавия! – чертите на съсухреното му лице се измениха. В очите гореше гив пламък. По челото му се появиха капчици пот. – Да не бях те спасил от ромеите тогава! Съжалявам, че го сторих. Ти нямаш благодарност, а само злоба таиш!

– Май прекалено си изострил с брус словото си... Аз съм цар, от Бога положен. Само небесният владица може да ми гържи сметка. Не ми трябва съдии и прорицатели в царството!

– Не се радвай на възхода си! Сега за всичко ти ще бъдеш виновен. А беди и несполуки – колкото щеш! И големи и малки... Човек не може на всички и за всичко да угоди...

– Прорицател! Ти си изчадие като Юлиан Отстъпника и Ария Еретица и като онзи римски кардинал, дето се кръстел с два пръста. Един Тома

Неверни в расо. Що си пратиш татарите гедеча на богомилите да разпнат? Малко ти е да бъдеш анатемосан! – Тертер го обхвана такъв бяс, че започна да се тресе като болен от огнища. Гласът му бе сърдит, твърд и яден, приличаше на рашпила, която стърже не гърво, а метал. Стисна юмруци, напрегна се. Трябваше да се сгържи или щеше да изпотроши всичко. *Мътните го взели!* – наруга го наум. – Пригответи се, антибожи човече, защото ще те пратя в отвъдното, при твоя повелител да се покаеш...

– Аз пък генонощни молитви ще отправям към Всевишния да те вразуми. Пред господата Бога, пред престола му се кълна да не бъда достоен за поста си, ако има корист в постъпките ми. В молитви и песнопения ще те вослава. С херувими ще те окича. Само мир и любов да има...

Йоаким не беше отчаян. Нещо го караше да изглежда непреклонен. Бе убеден, че изповядва правилната религия и действията му са продиктувани от нея. Бе готов да тълкува и да защитава всяка фраза, двусмислена сура или мъглява строфа, стига да са в негов интерес и полза. Дори се сети за мисълта от Евангелието на Йоан: *Имам и други овце, които не са от тая кошара...*

Царят го изгледа съжалително:

– Скоро ще ти правим парастас¹! Зашийте му устата, да не знае много! – повели той и гласът му звучеше гърмко, заповеднически, а зениците искряха смазващо.

Стражниците се спогледаха, не знаеха какво да предприемат: дали да му затъкнат гърлото с нагорещено желязо, да му избият зъбите, или да му отрежат езика, но събата му вече бе решена.

Някои осъждаха на смърт, като ги блъскаха от крепостната стена. Но Тертер искаше гибелта на Йоаким да е по-лична – зрелище за страх и поука. Нареди да му оскубят брадата и да го хвърлят от Лобната скала. Родоотстъпникът, доносникът не заслужаваше да се нарича *господин служител*. Един Юда бе достатъчен за разпятието.

Изведоха го. Бе овързан и мъж с качулка на главата го водеше като юница с края на въжето. Това бе екзекуторът Тихон. Той винаги бе издигал в култ тайнствеността, но сега бе изложен на показ със своята решителност и коравосърдечие. Добре че бе качулката. Тя скриваше лицето му. Плащът също го прикриваше, но походката издаваше човека, решен да въздава справедливост. Не от свое име, разбира се. Друг над него повеляваше и той само изпълняваше решението му. Затова не се колебаеше. Вървеше гордо и настройваше душата си към величаво възмездие и всеопрощение точно както правеше самият патриарх – подлъгваше вярващия с мъничко надежда и в сублимния момент тласкаше жертвата в пропастта.

Да убиваш, не е призвание, а внушение. Да убиваш, е въпрос на умение. Тихон бе маниак. Това, което му харесваше, бе отмерения, точен удар със секирата и търкулването на главата като при Чака – рутина, придобита с опита. Сега обаче повелята за края беше друга, не дори провисване на въжето, а разкъсване от скални зъбери – смърт потресаваща. Зловещ край...

Людете надничаха през прозорците, после започнаха да се събират на чардаците, на стъгата и не можеха да повярват на очите си. Да посегнеш на най-доверения човек на Бога! Човешкото гъмжило жужеше. *Не, младият*

¹ Панахида

цар или е полудял, или любовта на народа го е замаяла и изумила! Иначе как можеха да си обяснят деянието му.

Поведоха осъдения към североизточната порта. Насреща, в подножието на Гарван и Силофор, се точеха върволици с коне, с каруци, някои идваха и пеша. Едни бяха просто любопитни, други приветстваха или клеймяха предстоящата казън. Повечето погледи бяха породени от завист и омраза и към единия или към другия. Прикритите чувства рано или късно щяха да избуянт. Поляните чернееха от народ.

В това време отнякъде изсвистя стрела и се заби на крачка от процесията, много близо до Тертер. Маглавите се хванаха за мечовете. Светослав вдигна стрелата и я разгледа. Бе украсена с пера от ястреб. Разпореди се да открият собственика на оръжието.

Царят се опитваше да се меша в църковните работи. Щяха ли другите да го разберат? Явно някои не одобряваха постъпката му. Не, трябваше да се справи с този черногрешковец своевременно и съвсем да се отърве от неговата опека.

– Нищо не може да ме спре! Изменникът ще получи заслуженото – обяви на всеослушание владетелят с поклащане на глава и смръщени вежди. А това показваше, че съдбата на Йоаким наистина е решена. – Чрез мен невинната кръв търси отмъщение...

Стигнаха Лобната скала, която стърчеше извън североизточната порта. *Скалата на справедливостта* – както някои я наричаха. Мястото бе злоещо – ветровито и безнадеждно. Светослав знаеше, че много от людеите съчувстваха на патриарха. Стоици очи бяха вперени и в царя. Искаха да видят изражението на лицето му, да прочетат мислите, които го разпъваха на кръст. Точно сега не беше време да увеличава враговете си. Достатъчно главоболия си имаше, за да настроиба и църквата срещу себе си. Йоаким не беше случаен човек. Постът му изискваше преклонение, но Светослав Тертер не се огъна – беше непроницаем, твърд, непоколебим.

– Кажу нещо за свое оправдание! – приближи обречения и попита: – Не съжаляваш ли за деянията си? Ще се покаеш ли?

– Какво да кажа? Небето е на Бога, Земята – също. Ние му принадлежим и аз говоря по негова воля. Всевишният слага думите в устата ми.

– Само не се опитвай да ме заглавикваш с някакво дяволско изхързуване или с намеса свише.

– Вярваш ли в това, винаги ще бъдеш опростен...

Тези противоречиви думи накараха Светослав да се усмихне скептично, криво, макар в този момент никак да не му беше смешно.

– Небето и Земята гледат делата ни – замислено каза той. – Ако сме съгрешили, Бог ще ни накаже, по-скоро ще опрости греховете ни. А ти светотатстваш, защото мислиш едно, а казваш друго и постъпваш така, сякаш Земята е твоя и я поделяш с дявола. Не те ли безпокои това, че вървиш към своя крах, че прег теб е краят на пътя ти?

– Проклятие, трижди проклятие! – гърбавият нос и малките тъмни очички отново го превърнаха в хищна птица. – Ръцете да изсъхнат на този, който ме докосне. Анатема!

– Бре, каква стана тя. Расо облякъл, с кръст се закичил, блажни гуми на филия маже, а какъв Сатана се извъдил... Ако се заблуждавам, аз ще горя в пъкъла вместо теб, а ти ще се възнесеш. Я да видим прав ли съм? – попита тържествено царят.

Глециите на Йоаким се наляха с кръв и изпъкнаха. Искряха от ненавист:

– Анатема на теб и целия ти рог! Господ ще насочи меча на отмъщението... Гласът ми е към Бога. Той ще ме чуе, ще въздаде справедливост за моя утеха, а за теб – никаква милост. Нека водата да потече наобратно, облаците да лаят по земята, пък по небето от Слънцето луга да капе... – продължи да го плаши с Второто пришествие и с новата напаст, която може да ги сповети.

– Ах, ти, анатемнико! – извика Светослав морав и разлютен. Гласът му бе станал още по-твърд и рязък.

Царят направи знак. Тихон свали расото и пограсника. Връзката не бе толкова здрава и се скъса. Мършавото и бледо тяло се разголи – хлътнали гърди, изпъкнали ребра.

– Няма да полетиш като прилеп...

Доротей се опита да пречисти Йоаким от греховете, но обреченият неволник го прогони с ругатни.

– Остави го! – каза Тертер. – Той вече с нищо не ще изкупи Божието милосърдие.

Когато Йоаким застана на ръба, разбра, че наистина е дошъл краят. Щеше да получи възмездие за пъклените си деяния. Прошка нямаше. Заслуша се в шума на Етъра. Долу реката глухо боботеше. Кръвта му се смръзна. *Дано ми се размине, Отче наш...* – замоли се той мислено. Беше гологлав. Вятърът бееше белите пооредели кичури. Притвори очи, така силно стисна клепки, че му се привидяха звезди. Устните се размърдаха:

– Господи, Господи... – замоли се той с усещането, че и сетните сили го напускат. Краката му трепереха, едва се държеше. Сърцето му биеше лудо. – Прости падението на грешника и не клати престола, който и да седи в него. Слаб е човекът, силен е Лукавият.

Последното за себе си го казва – помисли си екзекуторът.

Виждаше се как цялото съсухрено тяло с тесни провиснали рамене се напруга, бори се, за да не прекрачи в бездната. Лицето на обречения бе изкривено и безкръвно. Чертите бяха станали още по-остри. Приличаше на призрак. Бледен и разтреперан, той се опита да отстъпи назад, но инквизиторът бе като стена – не само го възпря, а го и побутна леко напред.

– Май се уплаши, а? Виж какъв пролом е под нозете ти. Ще полетиш не като птица, а като камък.

Прегърбен, но жилав, Йоаким повдигна очи нагоре.

– Наг мен е Бог и ако съм сгрешил, той ще ми прости – мисълта му бе заета с някаква грижа и тая грижа го обсеби. Смътното предчувствие за неизбежното и грядущето го замая. – Да възтържествува правдата и възмездието... – изломоти и тежко въздъхна. После подкани: – Приключвай... Тук свършва една легенда, за да започне друга!

– Надявай се... Историята се пише от победителите! – отвърна като ехо Тертер.

Йоаким тъй силно бе заслепен от яд, злоба и страх, че не усети пласъка на силните ръце, които му помогнаха да прекрачи в бездната, и не чу думите: *Ще трябва да ти помогна, да ти стане леко на душата...* Тялото се изви като гъга и се устреми надолу. Полетът към гъното бе ужасен, придружен с удари в скалите и разкъсване. Последното, което се чу, много преди трупът да цамбурне във водата, бе сподавено проклятие, превърнало се във вик. При тази трагична картина всички се кръстеха. Прекръсти се и царят, като тихо промълви:

– Бог да прости твърдостта ми!

Мястото му е в земята и колкото по-надълбоко, толкова по-добре. Направо в Геена! Добре че не е семеен, защото предателят ражда предател – помисли си той. – Поемам греха върху себе си. В името на настоящето и бъднините ни ще посоча друг, по-достоеен за първосвещенческият сан.

Наг тленните останки на грешника щеше да пробие бурен и след време да поникне трънак... Та какво друго може да вирее в този пуцинак?!

Посред нощ някъде от дуплите на планината се извиси напрегнат и смразяващ вой на чакал. Сякаш излизаше от самите негра на Земята и напомняше за някаква горестна тайна.

На мястото на Йоаким избраха кроткия и набожен Доротеи. Царят повели веднага да заеме мястото си на светия престол. Тертер се учуди на лекотата, с която името на новия патриарх се намести в съзнанието му. Доротеи беше мечтател, тих човек. Цял живот бленуваше да построи величествен храм, много по-впечатляващ от патриаршеския.

Затова цар Светослав Тертер си каза: *Дано сега вече да изпълни мечтата си!* И продължи да управлява гържавата, пропит с топлата метална миризма на пролятата кръв.

**Христо Бараковски •
Графика**

Бисер Тошев

РАЗКАЗИ

ЗВЕРОВЕ

Звярът се откъсна от стопанката си и хукна със страховито ръмжение след колоезача в парка. Минувачите застинаха в очакване на зловещата сцена. Човекът не подозираше нищо. Караше си безгрижно, любуваше се на майското слънце, разцъфналите цветя и усмихнатите хора. В един миг нещо го прободе в крака. Чу ужасени писъци. Долови хрущене. Разкъсване на плът. Олюля се. Изгуби управление. И се свлече на земята. Велосипедът издрънча го него.

Когато отвори очи, видя нещо смразяващо. Бойна порода куче със солидно телосложение на тигрови ивици и с голяма, четвъртита глава бе впило мощни челюсти в глезена му. Животното бе хибрид между питбул и ротвайлер. Във вените му имаше гени и от дого аржентино и кане корсо – кучето на римските войници, използвано във войни и битки със зверове на арените.

Звярът стискаше все по-силно със зловещата си заханка. Човекът запази самообладание. Започна да ритам кучето, сегайки, със свободния си крак. То го пусна за миг. Той се опита да стане. Нахпаненият глезен се въртеше във всички посоки. Кракът му погаде. Свлече се на земята. Кучето отново се впусна. Впи зъби още по-ожесточено в прасеца му. Не чувстваше болка. Усещаше как се късам сухожилията. Топла, алена кръв цвърчеше от разкъсания крачол. Опита с пирует да се завърти върху животното. То го пусна. Отстъпи за миг и още по-хищно захана бедрото му. Този път усети болка. Струваше му се, че зъбите на звяра се забиват от двете страни на костта му и всеки миг ще се срещнат. Видя локвичката кръв. Уплаши се кучето да не прегризе артерия. Обзе го паника. Започна да крещи за помощ. Запришждаха още хора. Присъствието им за миг го обнадява. Молеше ги да помогнат. Звучеше умилително, трогателно, детински. Умоляваше ги с всичките добрина и любов, на които е способен:

– Помооооц! Моля ви, хорaaaa! Помогнете, мили хорaaaa...

Десетки зяпачи го бяха наобиколили околоръст. Чуваше гласовете им като в хор. Някои се вълнуваха и издаваха звуци при всяко движение и ръмжене на кучето. Други даваха напътствия и съвети, крещейки. Изведнъж един младеж се осмели да го приближи. Посегна към задния си джоб и извади телефона си. Включи камерата и започна да предава на живо във Фейсбук. „Копеле, тва е ебати якото куче“, чу го да казва. Последваха го и неговите приятели. Почти всички присъстващи сн-

маха с телефоните си. Обсипваха го светкавици, които отблякваша в озверелите очи на животното и се шибваха в зениците на жертвата. Някой доближи камера до носа на кучето. Снимаше захапката отблизо. Друг заснемаше изкривеното от болка и ужас изражение на жертвата в близък план. Хората излъчваха, правеха клипчета, изпращаха на познати, споделяха в социалните мрежи...

Човекът изгуби всякаква надежда. Изпадна в отчаяние. Отчаянието бе примесено с разочарование. И с болка. Болката от човешкото бездушие бе по-силна от кучешката захапка. Усети се предаден и изоставен от целия свят. Почувства се като жертва в древно, езическо жертвоприношение. Изяждан – сред страхлива, бездушна и жадна за зрелища тълпа. Отчаянието се превърна в отвращение. Към звукраките. Към човеците. Към себеподобните. За миг огледа тълпата с презрение. Събра последни сили. Изрева мощно. Зяпачите замлъкнаха. Той сграбчи с две ръце врата на животното. Впи пръсти в гърлото му. Започна да го души с всички сили. Усилието даде резултат. Кучето разхлаби хватката си. Пусна го. Чуха се оговорителни и насърчителни възгласи. За миг човек и куче се гледаха освирепели. Очите им се отразяваха едни в други. Злобещи белези от множество бимки бяха покрили лицето на животното. Болка и ужас покриваха лика на жертвата.

Звярът ръмжеше. Издишваше запъхтяно ситни пръски пяна и кръв, които поленваха върху лицето на човека. Той се опита да се измъкне назад, но кучето още по-стръбно се хвърли върху него. Този път го захапа под рамото. Болката бе неопикуема. Разкъсването на тъканите се чуваше все по-осезаемо. Усещаше гъха на животното. Подушваше собствената си кръв. Всеки миг несъмнено можеше да го захапе за врата и всичко да свърши. Но ето, че вече не се страхуваше. Не очакваше и помощ от никого. Обзе го смирение. Усети някаква лекота, така характерна за благия му нрав. Изпълни го ефирна, мека доброта. Огледа още веднъж хората с поглед. Усмихна им се. И мислено им прости за бездушието. Изпита чувство на всеопрощение. Всичко наоколо бавно се размиваше. Чуваше неясни гласове да викат линейка. Съзнанието му се замъгляваше. Смесваха се образи от минало и настояще, от видимо и невидимо, от тукашно и отвъдно.

Отпусна се. Гледаше безпомощно нападателя в очите. Като да молеше с поглед да го пусне. Повдигна лявата си ръка. Надвеси я над кучешката глава. Звярът я следеше с периферното си зрение и още по-силно ръмжеше. Той я приближаваше все по-близо и по-близо до муцуната му. И започна нежно да го гали. Първо плахо с един пръст. После с два. Сетне с цялата длан. Все по-уверено мидваше своя палач и нещо тихо му шептеше. Кучето гледаше недоумяващо. И чудото се случи. Звярът отхлаби злобещата си захапка и го освободи. После взе да ближе с кървав език гальовно ръката му. Сетне го близна свойски и по-бузата. Чуха се аплодисменти и оговорителни възклициания. В този миг се появи стопанката. Модерна руса дама с татуировки, едри гърди и огромни устни. Наведе се над животното и поставяйки му повода, изрече:

– Ама какво стана? Захапа ли ви? Не се бойте! Той е много добро, много добро куче...

Събуди се в болничното отделение. Раните му бяха превързани. Вливаха му системи. Бе спал дълго. Размишляваше върху случилото се. Знаеше, че нападенията над хора са се увеличили много напоследък. Бе дипломиран социолог и бе научен да анализира факти, тенденции и девиантни явления. Съпостави зачестилите нападения над хора от кучета със самоубийствата при Емил Дюркем. Френският учен бе установил, че нарастването на броя на самоубийствата е индикатор за криза в едно общество. Какво ли означаваше растежа на популацията на бойните кучета в домакинствата? А стремглаво увеличаващите се нахапани до смърт хора в обществото? Такива въпроси не му даваха мира. Бе научен да мисли за другите. Знаеше, че раните му ще заздравеят. Но обществото отдавна му се струваше наранено и nelечимо болно. Сега в отделението бе регистрирал и друго. При много от нахапаните настъпваха дълбоки, личностни промени. Затваряха се в себе си и отказваха да общуват. Страняха от другите хора...

Спокойно! Ще мине! И по-страшно има!, каза му гружески шефът на отделението по време на превързките. Какво, за Бога, по-страшно можеше да има от това пимбул да нахапе и осакати невръстното дете, което сестрата превързваше в присъствието на майка му в гъното на стаята?! И от това да те наяде самият теб бавно и мъчително, почти до смърт?! Какво по-страшно изобщо можеше да има...

Докторът видя недоумението му. Наведе се над него. Постава ръка на рамото му и тихо и свойски му прошепна:

– Все повече хора нахапват хора!

– Ама-а-а, попита объркано и без гуми, посочвайки зъбите си?

Вместо отговор получи утвърдителната, разкривена и злобеща усмивка на доктора, който бе доближил от двете страни на устата си двете си лапи с насочени насреща нокти и хищно и тихо ръмжеше с оголени зъби.

Пациентът отказваше да повярва на чутото и видяното. Струваше му се, че сънува. Започна да се оглежда тревожно. Усети безпокойство, което се превърна в панически страх. Не мигна. Цяла нощ сънува кошмари. Глутници хора го нападаха. Хапеха го. Искаха да му изпият кръвта. Да му изядат вътрешностите. Тълпи от хора гледаха, снимаха, крещяха екзалтирано, искаха кръв. Никой не опита да го спаси и да му помогне. Не проумяваше това. Не го проумяваше...

Десоциализира се. Престанал да ходи на работа. Вкъщи се барикадирал в хола. Не общувал с никого. Бил мнителен и към близките си. Жена му му подавала храна през един процепа във вратата. Скоро се хвърлил от балкона. По тялото му открили странни следи от нахапвания...

– Нещо му стана, откакто го нахапа това куче. Престана да говори. Започна да ръмжи и оголва зъби като звяр. И само повтаряше, че хората вече не са хора, а са станали зверове, казаха жена му пред разследващите.

На гругия ген имаше тайно, извънредно заседание на Министерския съвет. Политиците умуваха какви мерки да вземат срещу странното явление.

А навън по улиците виеха глутници...

ХИМНЪТ

Маскираният се прехвърли през оградата ловко, като котка. Наоколо бе тъмно и пусто. Нямаше кой да го види. Много пъти бе тарашил двора, мазето, пристройките и тавана. Но този път целта му бе друга. Гонеха го свиреп глад и животински нагон едновременно.

Приближи се до прозореца. Старицата не погодираше нищо. Беше си легнала. Слушаше радио. Така заспиваше. Мека светлина от нощна лампа осветяваше благородното ѝ лице и оформяше ореол като на светица над нея. Живееше сама. Мъжът ѝ се спомина преди много години. Синът и снахата се бяха преместили в столицата. В северозапада нямаше поминък. Младите заминаха за София и чужбина. Старите постепенно измряха. Селото опустя. Настана беззаконие. Развилняха се номадски банди. Краяха, плякосваха и насилваха. Старци и самотници бяха оставени в ръцете на Бога и случайността.

Маскираният побутна прозореца внимателно с глави, но той не поггаде. Натисна бравата и притисна вратата с рамо. Беше яка и здраво залостена. Отиде при прозореца на банята. Черчевето зейна с докосване. След секунди бе вътре. Замируса му на чисто и на жена. Кръвта му закипя. После го лъхна аромат на вкусно сготвено и препечени филийки. За миг се поколеба. Дали да се нахрани първо или да утоли нагона си. Не бързаше. Имаше цялото време на света. Знаеше, че може да прави с бабата каквото и колкото си поиска. Дълго бе мечтал за това. От години не бе докосвал женска плът. Скоро го бяха освободили от затвора за изнасилване. Отново беше пълноправен член на обществото. Имаше граждански права. Беше избирател. Защищаваха го международни организации. Интегрираха го и социализираха.

Жената бе пенсионирана учителка по български език и история. Цял живот бе преподавала в близкия град и в селото, докато имаше училище. Бе изучила стотици деца. Познаваха я всички в околията. Ползваше се с доверие и авторитет. Бе тиха, кротка и отстъпчива. На никому не бе сторила зло. Всички я уважаваха. Това ѝ даваше известна сигурност и спокойствие. След като почина мъжът ѝ, замина при децата в София. Повъртя се месец-два. Чуждо ѝ беше. И тясно. Не издържаше на затворено. Теглеше си я към корена. Към селото. Там бяха погребани нейните близки. И останалите неколцина живи приятели и роднини тогава. Там беше домът ѝ. Имаше прекрасна градина с цветя. Друга със зеленчуци. Понякога ѝ изчезваха разни неща. Но отгавна не я интересуваше материалното. Пък и нали не ѝ посягаха на нея. А и синът скоро щеше да сложи камери и да я наблюдава постоянно. Днес не се беше обаждал. А и тя забрави да му звънне. Цял ден беше разсеяна. Напоследък често сънуваше съпруга си. Все засмян, хубав и млад. Като че ли искаше отново да си я вземе. Друг път само я наблюдаваше. А тази нощ я грабна от леглото така, както си спи и я отнесе нанякъде. И тя хем се уплаши, хем ѝ стана мило и хубаво. Отново бе усетила миризмата и прегръдката му...

Вратата се отвори с протяжно проскърцване. Тъмен силует изпълни рамката. Не, това не беше съпругът ѝ. Нито синът ѝ. Този имаше маска на главата. В ръката си гържеше нож. Мълчеше и не казваше нищо. Гледаше

я. Сърцето ѝ заби уплашено. Задиша учестено. Искеше да изкрещи нещо, но не можеше. Само се зави презглава. Неканеният се наведе над нея. Усещаше го. Стори ѝ се, че това прогължи цяла вечност. Не дишаше. Молеше се. Той отмести завивката с рязко движение и я запокити нанякъде. Бе свита в утробна поза. Наведе се над нея. Лъхна я зловеща воня на изгнили зъби, фасове, вкиснато и евтин алкохол. Усети металния допир на ножа по челюстта си. Аортата ѝ пулсираше до пръсване. Другата му ръка я хвана за рамото. Обърна я по гръб. Сетне опипа гърдите ѝ с доволно скимтене. Изведнъж се отмести. Изкреця ѝ силно с характерен акцент да стане. Рецидивистът знаеше, че първоначалният шок най-добре подчинява.

Жената се изправи смирено. Дишаше повърхностно и накъсано. Ударите на сърцето ѝ отекваха в стаята и се сливаха със звука на секундарника и тихата музика от радиото. Напагателят светна лампата. Прег него стоеше достолепа и все още красива жена. Тялото ѝ бе изправено. Буйна, къдрава, прошарена коса покриваше раменете ѝ. Топли, сини очи го гледаха безумно. С рязко движение скъса нощницата ѝ. Чу се звук на разпрано и прег него се появиха едри, бели гърди. Гледката го влудяваше. Остави ножа на масата и започна трескаво да се съблича. Мургавето му тяло бе покрито с белези и татуировки.

– Моля те, момче, вземи всичко, което поускаш! Само това не прави, моля те!, каза тя с тихи нежни нотки...

Извергът бе глух за молбите ѝ. Те му даваха повече сила. Започна да я желае още по-неустово. Удари ѝ звучен шамар. После втори. Тя се олюля. Бутна я на леглото и се хвърли върху нея. Вплете една ръка зад тила в косите ѝ. Притисна я към леглото. С другата ръка затисна устата ѝ. Облада я с мощни тласъци, ръмжейки.

Прониза я силна болка. Тялото му бе притиснало гиафрагмата ѝ. Устата ѝ бе затисната. Не ѝ стигаше въздух. Изведнъж той реши да я целуне инстинктивно. И тя го захапа с всички сили за носа през маската. Разкървави го. Той крещеше да я пусне, тя стискаше. Освободи се с удари. Махна маската от лицето си.

– Шанко, ти ли... ти ли си това?, чу я да казва невярващо.

Беше го разпознала. Огромен белег от изгорено покриваше лявата част на лицето му от ранно детство. С него бе свършено. Обезумя от болка и гняв. Започна да я налага с всички сили. Жената бързо притихна. Захърка. Главата ѝ клюмна на една страна. И издъхна. Той говореше започнатото. Полежа върху нея известно време и стана. Бе изпитал отгавна забравено облекчение. Взе душ и се върна да се нахрани. Имаше супа топчета, мусака и бисквитена торта. Намери ракията за лек. И бутилка вино. Супа си. Стана му празнично. По радиото свиреше народна музика.

Изведнъж му се стори, че някой го наблюдава. Бяха очите ѝ. Премести се от другата страна на масата. Но накъдето и да помръднеше, тя отново го гледаше. Стана с псувни и затвори очите ѝ. Супа си още една ракия. Надигна чашата и погледите им отново се срещнаха. Пак бе отворила очи. Шанко смъкна от стената ковъра в цветовете на българския трибагренук и я покри с него. Ковърът бе ушит ръчно от учениците ѝ. Подариха ѝ го при пенсионирането ѝ. На него бяха извезани ликовете на

Ботев и Левски. Имаше надпис „Свобода или Смърт“. Във всеки шев виждаше очи на свои ученици. Които ѝ липсваха много. Преподаваше им мислено, напътстваше ги, изпитваше ги по любимата история на България. Която един ден отново щеше да бъде Велика...

Мародерът се нахрани. Преброи парите на мъртвата. Прибра накутите и телефона ѝ. Изпи ракията. Сипа си вино. Но отново нещо го наблюдаваше. Беше булчинският портрет от стената. На него тя е усмихната, красива и млада, със съпруга и кумовете – всички отгавна покойници. Злодеят откачи портрета, хвърли го на земята с ликовете към пода и го стъпка. Седна да си допие. Сега пък го гледаха очите на толкова деца от портрета с последния ѝ випуск. Стана и с псувни на неразбираем език счупи и него. Сипа си нова чаша. Запаля цигара. Изведнъж изпита неописуем страх – от химикалката на масата прег себе си. Стори му се, че мъртвата се е навесила над него. И всеки миг ще постави химикалката в ръката му, ще хване внимателно пръстчетата му и ще започне да го учи да пише. Както някога, когато беше в първи клас. Шанко изпи чашата на екс, грабна плячката и си тръгна.

Синът пристигна на другия ден късно вечерта. Намери майка си покрита с трибагреника. Не вярваше на очите си. Беше мъртва, обезобразена и осквернена. Покри я обратно с триколяра и се свлече до нея. Гонгът на часовника удари полунощ. По радиото засвири химнът на република България...

P.S. На другия ден съобщиха по новините данни от последното преброяване на Статистическият институт. 1 млн и 26 000 души у нас живеят сами...

**Христо Баракoвски •
Голям кръст. Дърворезба**

Петър-Емил Митев

ВОЙНАТА: ПОКОЛЕНСКИТЕ ЩЕТИ

Рогените в средата на 30-те години на миналия век са деца, ученици в основното училище през 40-те. Ще видят много чудни неща. Посрещането на германските войски като освободители (на Македония). Посрещането на съветските войски като освободители (от самите германци). Великото преболядисване на вчерашни конформисти... Животът е пред младите. Ще блеснат житата, „окъпани от топъл гъжг“. Но дори ентусиастите не могат да знаят, че най-хубавата, най-сладката мелодия, която ще чуят през живота си, колкото и дълъг да е, няма да бъде признанието „Обичам те“, нито музиката на Тартини или Моцарт. А военният сигнал „Отбой“...

Положенските щети не са само психологически.

В Пловдив завърших прогимназия през 1949 г. и след това гимназия в 1953 г. Имаше пансион, в който бяха настанени деца на загинали във войната – на фронта или като партизани. В нашия клас бяха четирима. Но не само те бяха оцетените от войната. Имаше и деца на убити на фронта, но „от другата страна“.

Херберт Ернест Ото фон Яфке

Наричахме го Бети. Живееше близо до нас (Пловдив, кв. „Гюл Бахча“) и в прогимназията често се прибирахме заедно. Баща му е бил немски офицер, аристократ. Загиба във войната, но така и не посмях да го попитам на кой от фронтите – темата е болезнена, въпросът е нетактичен. Произходът му личеше не само от името. И външно приличаше на немец – с много светли коси, сини очи, лунички. Беше умен, „щракалка“, веднага съобразяваше. Имаше технически наклонности. В гимназията логично отиде в „немската“ паралелка и се срещаме само в междучасията. Беше много популярен поради необичайния си произход и името. Обичаше шумно да иронизира социалистическата глупост. „Днес заших оглушителен шамар на американския президент – подучих шестица. А всяка шестица, както и всяко снесено яйце от социалистическа кокошка, е удар срещу подпалвачите на нова война!“

Имаше странно приятелство в прогимназията с Божидар. Седяха на един чин. Божидар не се отличаваеше с добър успех, но също беше без баща; просто не се знаеше дали е жив или в турски затвор. Баща му беше разузнавач, шпионин в Турция и от години не беше изпращал вест в семейството си. Божидар почти беше свикнал с мисълта, че баща му може да не се върне. И един ден чудото стана! Бащата на Божидар се върна! Синът му се появи в училище щастлив, с нови хубави грехи. Трудно е да се опише сияещият млад човек...

Мисля, че след това Бети и Божигар не бяха вече така близки. Онова, което ги свързваше, изчезна. Бащата на Бети никога нямаше да се върне. За него войната никога нямаше да свърши.

Бети не се срамуваше или стесняваше от произхода си. Възможно е вътрешно дори да се е чувствал над съучениците си, макар че никога не го показваше. Опитва да се адаптира. Завърши агрономство. Ожени се. Имаше дъщеря. Но изглежда дистанцията с Обществото се увеличаваше. С образованието и квалификацията получавахе възможности, които името и произходът му не позволяваха да се реализират пълноценно.

Започна да пие. Алкохолизира се. Накрая не издържа. Самоуби се. Системата го смачка.

Кольо капитан Янко Стоянов

Запознах се с него през 1943 г. Срегнахме се в двора на къщата, в която живееше, недалече от нашата. Беше облечен изключително добре – с тиролски къси панталонки, ослепително бяла риза, тиранти, свързани с кожена ивица, украсена с алпийска поляна, с „три четвърти“ бели мрежестми чорапи. Усетих ясно чувството за превъзходство, което излъчваше. Беше от преуспяващо в годините на войната семейство.

Представи се отсечено, на висок глас, сякаш рапортува на вечерна проверка или на тържествена заря: „Кольо капитан Янко Стоянов“. Вероятно така го бяха научили. Какво можех да му отвърна? „Петьо редник Иван Митев“? Унизително. Или „Петър-Емил химик Иван Митев? Неадекватно. „Химик“ е професия, а „капитан“ е чин, ранг. Отговорих семпло: „Аз съм Петър-Емил, баща ми е Иван“.

Оказа се, че баща му е капитан в т. нар. „ловни дружини“. Ловяха партизани и помагачи. Един от „черните капитани“. Според коментарите в моя семеен кръг Янко е бил „добро момче“, но се оженил за претенциозна жена и не намерил по-добър начин да получи високи доходи от жангармерията. Както е известно, плащаше се по 50 хиляди лева „на глава“... Възможно е оценките да са били пристрастни, но бяха общи.

След 9 септември 1944 г. баща му беше един от първите „изчезнали“. В рота се коментираше, че в ръцете на неговата дружина е попаднал майор Томпсън и по негова заповед е бил разстрелян. Това обаче не беше сигурно, макар че не научихме и опровержение. По-късно се разбра, че е бил разстрелян на 15 септември и посмъртно съден и осъден на смърт.

В днешни съобщения в печата пленяването и ликвидирането на английския майор Франк Томпсън се определя като дело на военна част с командир майор Янко Стоянов. Логично е капитанът да е бил повишен. Или е съвпадение на имената?...

Кольо беше набито, яко момче. Сприятелихме се, бяхме братовчеди, съседни, връстници, съученици. Викаха му „Кольо Шкембо“ заради това, че беше по-пълнен от другите. Никой не смееше да го закача. Един ден ми довери, че е намерил запаса от цигари на баща си – 140 кутии. Предложи ми да ги изпушим в нашата барака за въглища. Веднага се съгласих. Разговорът обаче дочу и брат ми Илия, по-малък от нас с три години, който

категорично заяви, че иска и той да пуши. Опитахме се да го убедим, че е малък, за да пуши (сякаш ние бяхме големи!), но той настоя и заплаши, че ако не го вземем, ще ни издаде...

Кольо беше добър ученик, но не и отличник. Завърши средно образование. В годината на завършването – 1953 – имаше ограничения за постъпването в университет. Документите се подаваха не във висшето учебно заведение, а в съответния съвет, който ги разглеждаше и евентуално препращаше във ВУЗ. Може би това го беше спънало. По-късно ограниченията бяха отменени. Но Кольо не се насочи към образованието.

Когато бях студент по философия, Кольо ми дойде „на гости“ със свой приятел. Работеше нискоквалифицирана работа. Беше осъзнал и приел, че в обществото той вече е друг човек – „Кольо престъпник Янко Стоянов“. Гледаше на живота „горизонтално“ и хедонистично. Разговорът ни логично завърши в кръчмата. Но пиенето не ражда общи теми. Живеехме в различни светове...

Още веднъж пътищата ни се пресякоха, макар че го нова среща не се стигна. Красно село беше преобразувано в ж.к. „Бъкстон“, моята рогна къща и неговата бяха разрушени, а ние – настанени в един и същи жилищен блок в ж.к. „Борово“. Кольо се беше обадил и на моя брат, с апартамент на първия етаж в същия блок, после неколкократно му беше гостувал. Очаквах да ми се обади, но реших да не го притеснявам, ако сам го потърся. Разстоянието между неговия и моя свят междувременно се беше увеличило. Бях асистент в университета, а той все така в неквалифицираното производство. Не ме потърси...

Не напредна в работата. Рано се ожени. Три деца. После развод. Не му провървя нито в семейството, нито в живота. Мисля, че беше принуден не само от обстоятелствата, но и от собственото съзнание; не от липсата на потенциал, а от пасивността, от равносметката, която изключва борба с живота...

На другия бряг бяха децата, останали без бащи тъкмо със съдействието на такива като капитан Янко Стоянов. Ярки фигури бяха Станчо Чаушев и Костадин Кацаров. По принцип би трябвало да се смята, че Системата ще им даде достатъчно, за да се изявят. Съдбата им беше различна. Роля за това изиграха не само личните качества, но и преживяванията им. Тогава.

Станчо Чаушев

Беше от Батак и се гордееше със своя град. Обичаше да цитира „От Батак съм чичо, знаеш ли Батак...“ Баща му и чичо му бяха убити като партизани в отряда „Антон Иванов“. Братовчед му, син на чичо му, също беше наш съученик, пансионер, но по-малък от нас.

Станчо ми разказа, че след убийството на баща му жангармеристите идват у тях, арестуват ги с майка му, запалват къщата. Той знае, че може да ги разстрелят. С детска наивност си облича кожухче и колкото може повече грехи, за да не го достигне куршумът... Извеждат ги. Улицата стига до разклонение и той знае: ако тръгнат по единия път, към гората, значи

ще ги убият; по другия път – ще живеят. Тръгват по пътя на живота... Но той сякаш продължаваше да изминава разстоянието до разклона. Стресът беше оставил незаличима следа в съзнанието, в душевността му.

Един ден се уговорихме, че ще ми дойде на гости. Самият той живееше в общежитието на пансиона. Очаквах го. Не дойде. На другия ден ми каза в училище: „Знаеш ли, идвах, обиколих три пъти къщата и после си казах: какво ще правя при Петър-Емил, та неговия баща е професор...“.

Ние живеехме пог наем, настанени със съдействието на университетското ръководство, в къщата на бившия шеф на полицията в Пловдивска област. Масивна четириетажна сграда, с високи 3.5 метра тавани...

Почувствах, че нещо ме сръза. Станчо беше преживял дистанцията между мене, с баща професор и той самия, човек от общежитието... Какво ли, ако беше разбрал, че е обикалял три пъти къщата, принадлежала на човек, служебно свързан с убийците на баща му...

Станчо беше природно интелигентен и много хубаво, красиво момче. С големи черни изразителни очи и одухотворено лице. Не обичаше учкома и иронизираше нашия съученик Иван Колев, който по неясни причини (не беше нито активист, нито отличник) беше избран в учкома: „Взеха те, за да им лъскаш обувките!“ Ванчо Колев се изчервяваше целият, но нито веднъж не му отговори с грубо освен „Стига, де!“.

Станчо Чаушев за мене изведнъж блесна в час по история, като загаде на нашия преподавател Христо Ботушаров – един от най-добрите учители, които съм имал, въпроса: „Наполеон Бонапарт бил ли е продължител на Френската революция? Или точно обратното – поставил е край на развитието ѝ?“ Въпросът ме изненада и ми се стори излишен. Но Ботушаров започна с „Много интересен въпрос“. И подробно обясни какво свързва и какво разделя Империята и Революцията.

Станчо срещнах веднъж случайно, вече като студент, в Родопите. Беше в Нареченски бани. Нервите му не бяха наред.

Ожени се, но бракът му не беше продължителен. Разведе си. Завърши кинематография. Работеше върху документални филми. Само исторически – за Съпротивата.

Стана убеден антисталинист. Не обичаше и не уважаваше номенклатурата. Гледаше на нея като на хора, които са оползотворили жертвата на баща му и са изопачили смисъла ѝ. Започна да пие...

Последният път, когато го видях, беше малко преди промените, през 1986 или 1987 г., в ресторанта на кинодейците. Бях с двама унгарски колеги – Золтан Бекеш и Йеньо Андич. Станчо беше видимо пиян, дойде на нашата маса, без да сяда, несвързано и на висок глас започна да обяснява нещо... Беше тежко.

Какво се получи: и синът на немския офицер Бети Яфке и синът на героя-антифашист се пропиха.

Курушумът не достигна до Станчо, но все пак сякаш го беше поразил... Очакването му от едно осемгодишно дете е преживяване, което само по себе си е курушум. В мозъка, в нервите, в душевното равновесие.

Ако е дочакал промените, със сигурност депресията го е връхлетяла и довършила...

Костагин Кацаров

Наричахме го Кацара. Беше от гара Кричим, по-късно преименувана в град Стамболийски. Баща му е бил кацар, както преди това дядо му. По време на войната баща му получава поръчка – каци за пулпове, предназначени за германските войски на Източния фронт. Когато затваря каците, слага в тях отрова. И отива „в гората“. Става политкомисар на отряда „Антон Иванов“. Раняват го в битка и му отрязват „на живо“ главата (за отчета – струва 50 хиляди лв.). Кацара знаеше това от оцелели партизани. Знаеше и кой точно е убиецът на баща му.

Кацара беше много различен от Станчо. Станчо беше чувствителен, интровертен, затворен, с вътрешен живот, който го разграничава от обществото. Кацара беше волева личност. Стана секретар на Дружественния комитет на ДСНМ, за разлика от Станчо, който гледаше скептично и с нищо не показва готовност да стане активист.

Кацара, за разлика от Станчо, не се поколеба да ми дойде на гости. Сприятелихме се. Замина за Суворовското училище. Пишехме си почти всяка седмица, а когато се връщах в София, винаги го посещавах. Стана офицер. Напредна в йерархията. При една случайна среща ми се похвали, че е на работа в МВНР и отговаря за военните аташета.

Промените посрещна спокойно – „Борбата продължава“. Започна да сътрудничи на „Позитано“. Установи бизнес-връзки и помогна на Виденов тогава, когато партийната каса беше празна и не можеха да изплатят заплатите. Когато Виденов стана министър-председател, не забрави помощта и го взе в министерския съвет като завеждащ кадри. Споделяше с мене критичните си бележки за дейността на правителството. След провала на Виденов се върна в Стамболийски и имаше някакъв дребен бизнес. Не дочака новия век.

* * *

„Времето е в нас и ние сме във времето. То нас преобръща и ние него преобръщаме.“ Няма по-синтетично обобщение на сложното отношение между човека и обществената среда, в която попада след раждането си. Екстремните случаи, при които деца израстват без бащи поради трагични обстоятелства на междудържавна и/или гражданска война, могат да се разглеждат като критерии за (не)справедливостта на обществената система и едновременно като мяра за качества на личността.

Валентина Михайлова
СТИХОТВОРЕНИЯ
(По случай 70-годишнината ѝ)

Валентина Михайлова е родена в гр. София. Завършила е философия в СУ „Св. Климент Охридски“. Специализирала е театрознание към ВИТИЗ „Кръстьо Сарафов“. Завършила е и магистратура по БИН във Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски. От 15 години работи като библиотекар в библиотеката при НЧ „Славянска беседа.“ Нейни стихове, епиграми и афоризми са публикувани в някои столични и извънстолични литературни издания. Тя е носител и на няколко литературни награди. Валентина Михайлова е член на СБП, СБЖ и САБ. Автор е на пет стихосбирки и на сборник, съдържащ интервюта с именити наши интелектуалци от близкото и по-далечно минало под надслов „Имена от творческата плеяда“.

КЛАДЕНЧЕ

**Сънувах те във ранен звезден час...
И търсих те навсякъде край мене –
във храст, в небе смълчано, в житен клас,
в усмивка блага, порив, вдъхновение...**

**Откривах прелестните ти черти
във някой бледен силует на пътник.
Потъвах в кладенчето на твоите очи –
страж мой в беди, мой верен спътник!**

**На този свят осъмвах неведнъж сама.
Над мен свистяха облаци и бури...
Но не потъпках своята душа –
ранена, но закрияна от древни мури!**

ЩЕ ОНЕМЕЯ

Ще онемеея от мълчанието,
наслоено в душата ми...
Ще онемеея
от приятелски предателства
от фалшивия възторг,
погълнал гните ни,
от прекомерна злост,
залостила душите ни...
Ще онемеея от слънца измислени,
от пориви прекършени,
от идеали очернени и потъпкани...
Ще онемеея от префинени коварства,
от погазената чест на ближния.
От фалша, от калта
на този грешен свят,
спаси ме, Господи!

ВИК

Небостъргачът на словата ни увисва...
Немее в своята безпомощност,
родена от яростния вик на битието.
Увисва! Ще се срути във пространството...

Потъва айсберга на чувствата –
подобно кораб със пробито дъно –
без капитан, без екипаж, в безпътица...

Потъва сила на мечтите ни...
Потъва някъде в безвремието,
погълнало до дъно гните ни...
А ние – вкопчени в дъсчицата –
пред Бога в себе си се молим
и, потопили в отчаяние сърце,
немеем – в парещо очакване
да се събудим утре
някак помъдрели,
по-искрени
и справедливи!

ЛЮБОВ

На Павел Матев

Любов – космическа загадка,
незастраховано поле
на пориви и радост кратка,
потрепване на две криле...

Ти извор си на чудотворна сила,
на раждаща се страст и страхове.
Потъпквана – ти лесно не умираш.
Прострелвана – възкръсваш в стихове!

Христо Бараковски • Момиче. Графика

Петя Йотова
СТИХОТВОРЕНИЯ

ЦИГУЛКА СТРАДИВАРИУС

Тя е цигулка Страдивариус
и може да взриви душата,
но само ако се окаже
на майстор виртуоз в ръката.

Копнее за дълбоки чувства,
без даже да го осъзнава,
че е цигулка „Страдивариус“,
създадена да се раздава.

Със тайна жар и блян в сърцето,
линее без мотив и сили.
Сънува будна и мечтае
да срещне своя Паганини.

ПРЕДИ ДА ЗНАМ ВЪПРОСА

Аз казах „Да“, преди да знам въпроса,
Почувствах те, преди да те докосна...

Предчувствах те, преди да те намеря,
Празнувах те, преди да те спечеля.

Мистично твоя, без да съм се вричала,
Обикнах те, преди да съм обичала.

ЖИВА ВОДА

Достигайки Божествения извор,
налях за теб вода от вечността.
Ти може би съвсем не си очаквал,
но жадно пи от моята ръка.

Започна нещо леко и красиво –
разходки, смешки, рози за разкош...
Започна непосредствено и живо,
нощта е вече ден, денят е нощ.

Това е обещание за щастие,
Божествен взрив във нашите тела!
Стресиращо е малко и ранимо,
но лесно ли се случва любовта?

Обичам те и сякаш за последно,
аз цяла съм желание и зов.
Обичам те! С теб всичко е вълшебно.
Обичай ме, защото съм любов!

ПРОСТО Е ЛЮБОВ

Любовта ми е изгряло слънце –
вдъхновение, надежда, плам...
Тя е нова приказка за Принца,
който трябва само да е там.

Любовта ми – меко одеялце,
гали нашите души в студа.
Не че няма ревности и грами,
стрес и страст, но грее топлинка.

Любовта е „нещо като цвете...“,
както казва Уилям Сароян.
Тя е сладка, сочна, зряла круша,
бисерно мънисто от гердан...

За любимия бих дала всичко –
ще призная в искрен послеслов...
А от него аз какво очаквам?
Ами нищо... Просто е любов.

НАЧАЛОТО НА ЛЯТОТО

Началото, началото на лятото
замайва ни със мирис на липи.

**Предчувствия неясни в нас запалва
и пак събужда старите мечти**

**за нещо възхитително и тайнствено,
на крачка сякаш – протегни ръка...
За нещо ново, цял живот очаквано,
от детството оставило следа.**

**Заканваме се да живеем лудо,
опиянението дълго ни държи –
телата млади са, а погледите – гръзки,
замайват ни коктейли от лъжи.**

**Но чарът от началото на лятото
се стапя на копнежите напук,
а гордата му сладоледна свежест
оставя вкус на захарен памук.**

ДЯВОЛСКИ КАПАН

**Топъл мъжки глас ме буди –
между бас и баритон...
Неочаквано присъствие
в моя девствен телефон!**

**И коварната илюзия,
че изпитал е към мен
най-фаталното привличане
и сега е впечатлен.**

**А подмолните копнежи
на чувствителна жена
ме подвеждат да мечтая
в романтична светлина.**

**Мъж разглезен, самовлюбен
и от всички неразбран...
Но защо ми е да падам
в моя дяволски капан?**

Васко Попов
СТИХОТВОРЕНИЯ

ОПТИМИСТИЧЕН ДЪЖД

Дъждът и през април валя –
изтича май, а превалява,
над наводнените поля
и простудената гържава!

По мократа зеленина
замислен щъркел се разхожда!
Не само всичко закъсня,
но и животът стана сложен!

Навсякъде тече ръжда.
Небето е немилостиво.
И струва ми се, че гъжда,
в колите се самоубива!

По ламарините сега
гърмят стотици барабани!
И слушам отегчен, кога,
ще му омръзне и престане!

Дъждът – април и май спестил,
след ден, към лятото забива...
А под чадъра – аз и ти,
в оптимистична перспектива!

ЧАТ

След позадрянал интерес,
към флиртове и към игрички,
ме стресна странен ес ем ес:
„Не виждаш ли, че те обичам!“

В крилатото ми потекло
заробен огън се разпали!
Вълнувам се, като пред лов
и сън не ме лови: „Коя ли е?“

„Защо ли номерът е скрит;
с каква ли цел ме разиграва..?
Навярно, за да разгори,
неутешимата жарава!“

И като луг: напред-назад,
два дни съм ял стихотворения...
Оказа се, че този чат,
не бил предназначен за мене!

УРОК ЗА ЖИВОТА

на Стефан Димотикалиев

Храня гълъби
на прозорец на болнична стая.
Те долитат и вземат трохи
от ръката ми доверчиво.
Никой няма да ги прогони –
крилатите знаят,
че са ангели за болните,
които идват и си отиват.

Свободата на здравия дух
е ограничена;
свободата на тялото
стига до коридора.
И витае из въздуха болката –
разпределена –
между страдащи
и състрадателни хора.

Храня гълъби
на прозорец на болнична стая.
Те вървят по перваза,
аз – крачка не мога да правя.
Чак сега осъзнавам,
какво е да си отчаян
и защо сме богати,
когато сме здрави!

Утре ще ме изпишат –
надявам се – безвъзвратно,
ала тази картина
ще бъде пред мене докрая:
Пловдив, Марково,
лятно небе, планината
и два гълъба, кацнали
на прозорец на болнична стая.

ЕЛЕГИЯ ЗА БАЩА МИ

И уличката още си е същата!
И борът в двора е едн и същ –
облегнал се на рогната ми къща –
над спомените извисява ръст!

И още гукат гълъби и мътят...
От шест години виждам все това:
баща ми слиза с колело по пътя
и носи за животните трева.

Той бърза, както винаги е бързал;
не му тежат осемдесет и пет.
Така ли цял живот не му омръзна,
да бъде земеделец и поет

и да пребива гръб над този гълъг
петнайсетчасов огнен селски ден!
Отгоре, с плясък от криле на гълъб,
баща ми дава знак, че е при мен!

И вижда, че опитвам да се справя,
с имота, който ми е завещал,
но ябълките вече плод не дават,
а дворът – разграден – е подивял!

Защото при земята бях заочно
и с нейните сезони не живях...
Сега се чудя откъде да почна,
а той – отгоре – се тресе от смях!

Джина Дундова-Панчева
СТИХОТВОРЕНИЯ

УЧА СЕ ОТНОВО ДА ЧЕТА

Снежинка на дланта ми се топи,
донесла съвършенство с полет тих.
Снегът облича голите липи,
с гъха си по кората пише стих.

И уча се отново да чета
небесни знаци, странен апокриф.
Не чувствам в този миг дори студа,
поетът там, отгоре, щом е жив.

Поемата му как ме покори
със смисъл и изящна простота...
Светът изглежда по-добър в зори,
а аз се уча още да чета.

ОГЛЕЖДАМ СЕ В ОЧИТЕ ТИ

Оглеждам се отново във очите ти,
в тях виждам колко много сме пораснали
и огън от отминали събития
опарва моите рани незараснали.

Бушуват още с ярост ураганите
там някъде, завихрени във спомена
и силата на техните дихания
подгонва по плътта сълза отронена.

И влюбвам се сега дори във себе си,
тъгата крия – още те обичам.
Чрез тази обич даже и планетите
към себе си сред бездната привличам.

Променям на въртенето посоката
по-силна съм от земното притегляне
и този свят обръща се наопаки,
когато след безсънна нощ погледна те.

ЛАВИНА

Отприщва се лавината от чувства,
натрупани от толкова години.
Залива ме, по стръмното пренуска
на пропаст в мен, останала без име.

Помита всичко с лудост на момиче,
отключена от първия ѝ трепет.
Завихря спомен във нощта готичал
отнякъде по хлъзгавия хребет.

Бушува тази ледена стихия
с такава сила, че след нея не остава
дървото на разцъфналата обич
и камъкът на снощната раздяла.

След нея е почти мъртвешки тихо
и всичко е потънало във бяло,
но някъде високо – в паметта ми
кръжи една надежда оцеляла.

ЕДНО ИЗГУБЕНО ХВЪРЧИЛО

Самотен плаж, морето стене,
следи от боси ходила...
а хоризонта да превземе
едно хвърчило не успя.
Крилата с пясък са покрити,
вълни пенливи го тешат
и от простори неоткрити
повява на раздяла хлад.
А шарките му пъстроцветни,
дори сега насън летят
и неоткрили ветровете
за своето небе скърбят.

Отвъд възможностите беше
 да прелети това море.
 Поне опита – дълго скита
 с мечтата на едно дете.

МЕТАМОРФОЗА

Заглеждам се във снимката от вчера.
 Оттам ме гледа слънчево момиче,
 усмихва се на някаква химера,
 в очите му искри от радост тичат.
 Това съм аз, но сякаш в първа младост,
 когато Любовта дойде на среща,
 презърна ме, а после, на раздяла,
 задъхана целуна ме горещо.
 Отбила се отново в зрелостта ми,
 жената тя превърна във момиче,
 а снимката учудена извая
 момента на промяна динамичен.
 Запазила е снимката от вчера
 следите от възкръсналите чувства.
 Стопила се е ледената фея,
 и виждам – оцеляла съм по чудо.
 И стоплена завръщам се в мечтата,
 обувките на младостта обула,
 момичето съм днес, а не жената,
 един забравен глас дочула.

ПОД ПРАГА СЕ ПРОМЪКВА ВЯТЪРЪТ

Събличам летните си спомени,
 поглеждам се във огледалото.
 В очите ми следи от пориви
 потрепват и намигат палаво.
 Надничам плахо през ключалката,
 вратата вече е затворена,
 а лятото за сбогом маха ми,
 понесло в джоба всичко сторено.
 Сега е късно за илюзии.
 Под прага се промъква вятърът,
 но е студен, не пее влюбено

**и ми отнема някак вярата.
От днес завесата е спусната,
а есента стои зад сцената.
Мъглата ще натисне спусъка
и ще рани без жалост времето.**

Христо Бараковски • Символ. Дърворезба

Дебора Дикова
СТИХОТВОРЕНИЯ

КЛЮЧЪТ

Тази сутрин, така смълчана,
мокра от трепети
набързо събрана
в сън и във шепоти
по-много боли
от всички отминали някога дни!
Вратата отворена, така – сред забрава,
със ключ полусчупен
и скърцаща брава
изпраца със звук
по-остър от други
далеко оттук
наште клетви без думи.
Т а з и с у т р и н... така небрежна,
слязла от лятото
в танц с есен нежна
се впива със плач
по-беззвучен от всеки
и дави без жал
мойте истини леки...
Утре сутрин, така – неизбежна,
с поглед горещ и чувство за вечност
ще те чакам тук, с ключа полусчупен
да отворим света, онзи наш – незаключен...

ПОСЛЕДНИЯТ ДОМ

Аз вървя през грамади бетон,
през площади и улици сиви,
бързам някъде, стигам до дом
дето мъртвите даже са живи.

Сядам тихо с тях, пием, мълчим
на висящия мрак се люлеем
дълго няма със тях да заспим,
дълго в пламъка будни ще тлеем.

Ще прелеем със виното... с плач
ще допушим, ще вием, а сетне
като свещ във стаения зрач
над главите ни спомен ще светне.

И замаяни в гъстия дим
ще танцуваме заедно луди
Като живи след туй ще заспим
Като мъртви пак ще се събудим.

Аз вървя през грамади бетон,
през площади и улици стръмни
да стигна последния дом,
в който живите даже са мъртви.

ВЯРА

Тези крачки по-глухи от стон,
този шум в тишината зелена,
лекотата по-тежка от
тон
с а м о т а
в тази пълна вселена!
Тази радост за миг и нощта
приютила се в моите мисли,
тази вечност присъща с това,
че надеждите само са чисти...
Тази тайна усмивка от плач,
тези чужди и ясни простори...
тази линия в сухия зрач -
пълна с вятър и крехки умори...
Тази моя все вечна тъга,
тази рухнала сила у мене...
ми напомнят да вярвам в смъртта,
а след нея единствено в тебе.

СБОГУВАНЕ

На бележката пишеше:
 „тръзвам“,
 малко листче с прегънати ъгли,
 озовало се впрочем на пода
 и изкаляно в нечий стъпки.
 Подпис няма, а няколко букви
 стоят като име – финала...
 Листче с прегънати ъгли

ПОД УЛИЧНИТЕ ЛАМПИ

Под уличните лампи има светлина
 колкото да се огледа някой
 в погледа на някой друг,
 колкото да разпознае после в някой звук
 въздишката и да се влюби.
 Под уличните лампи има светлина
 колкото и сто слънца в небето имат...
 стига там под нея две лица
 погледнали се да се видят.

* * *

Мрака прашен в оградите спи,
 как невинна и гола нощта е!
 Как луната сред тия звезди
 пак за нещо във жълто мечтае!
 Как пътеката в бледи следи
 се не вижда къде ще завие,
 и посоки, посоки, почти
 от някой „Аз“ се не виждаме „ние“.
 Полегни, полегни... в тоя жар
 даже студ да усетим, ще бъде
 в нас за болката някакъв дар,
 в който споменът в миг ще потъне.
 Мракът прашен в тавана ни спи.
 Как невинна и тиха нощта е...
 И безлунно небето виси
 без да има какво да мечтае.

Огнян Панов
КОЛКОТО ТОЛКОВА – 10 май 2021
Разказ

Чува се бистър камбанен звън. Поглеждам „Сейкото“ – двайсет и шести февруари. Неделя. Неделя сиропустна. Как да не помня рождения си ден. И е прошка на всичкото отгоре. Хубаво, че намерих хумикалка. Картон имам от кутия за вафли. От вътрешната страна е бял, става за писане. Втората седмица се мъча да пиша до сина. Не е стугено.

Всеки следобед през топлите месеци спя. Къде – това е друга работа. И аз искам да съм бездомник, ще ми каже някой. Така съм от три години. След катастрофата. Изгубих крак, семейство, а накрая с моята наивност и покрива над главата си. Но се родих. Говорим си, че на човек му трябва малко. Но аз сега видях – много малко му трябва.

Живея под един свод, гъга от камъни и бетон. Отгоду се протяга черен път. Безлюден. До мене минават тръби на парното на новия квартал „Царски“. Топля се, но никой не ми носи сметката. Няколко безплатни обеда. Да, бе. Но не съм свалил като циганин обшивката. В края на красивите кооперации има две лъскави кофи за боклук. Мои са. Други ги мързи да ходят до тях, за мене така е по-добре. Храна, колкото искаш. Поизпръхнал хляб, плодовете поомекнали, леко прокиснал фреш, нахапани пилешки кълки, пшеничени кълнове. Полезни, сочни... Щото в близкия биомагазин, те е страх за годността. Без обслужване, без нерви, без намален грамаж. Някоя и друга капка олио стича от празните бутилки. Два кашона кълнове изядох, спомням си. Сушени водорасли, зародиши... и не помня какво още. Срока им бил до утре. Добре. Аз си ги ядох две седмици. Имам хладна каменна ниша по-нависоко, кучетата не достигат. Котки няма. Ако сега ми вземат проба – кръвно, захар, стрес, нищо. Здраве на френски легионер. Насам не идват други боклуци като мене, щото съм сприхав. Викали ми Протезата, Куция... Шантавия, имаше защо. Правя цирк. Но минава. Не смеят. Живот мил. Един ден гледам – две циганки идат насам. А точно тогава куче ми изяде филията с пастет... Понякога истински избухвам. Отвънка много не ми личи, но нервите ми са по-тънки от тензук. Без майтап. Гръмнах кучето. С един самоделен пищов. Ничий. Стоеше в гупка под свода. Имам чувството, че и други са го използвали. Циганките мигом завиха обратно.

Сводът е огромен, повече от десет метра висок. Суха зигария, като мостовите по Виа Понтика. Но рядко минават хора. Страх ги е. Иначе е пряко за метрото. Четирийсет и шест години живях в цивилизацията. Да ѝ пикая на тая цивилизация. Какво ми даде? Сърдечна невроза, камъни в бъбреците, захар, увеличен черен гроб, а не пиех. Докато накрая разбрах

кое е най-скъпото. Не златото, не информацията. А свободата. И тишината. Не се продават. Нямам цена. Погритвам ги. Аз пък си намерих в огромно количество и лапам. Като гладна маймуна. Чета само каквото донесе вятърът. Стига ми.

Е, усещам празнота. Човешко е. Имам дете. То има баща, но ето къде съм. Нямам телефон. За какво ми е.

Затова сега пиша това писмо. На детето. Ще го пусна в кутията напразво. То е момче на десет, всичко разбира. Ама завой като моя, как да го разбере. А животът го учи на шаблони - къща, кола, училище, матури, майка, татко, сандвич, вечеря, целувка... сънища. Не! Те не влизат в шаблона, слава Богу.

Като малък ме учеха на труд, не ме мързи. Ето и сега – събрах пари. Три месеца ги стискам. С протезата не е лесно. И само двайсет лева. Малко е. По двайсет и няколко стотинки на ден, като погледнеш. За някой може да е смешно. От хартия, бутилки, пластмаса. Не пуша. Е, понякога, като видя голям фас, изпушвам го. Най ми е гот да не е загаснал, не му търся огънче. Ако е с червило, опъвам още по-силно. Особено ако е ментов – ммм...

Не съм и сънувал, че така ще стане. Никой не ме търси за нищо. Който ме познава, ако ме види с тая брада... А нося и шапка. Дреме ми. Иначе е течение, стуг. Ако стане нещо, лекарства няма. Организъм. Ако се справи, справи. Виждам, всяка година изчезват хора. Затова навличам каквото ми падне, по-добре. Няма пролет, няма лято. Като изхвърлят лошо вино, пийна, не съм умрял. Не обичам да си правя кефа насила. Като пият всеки ден, какво.

Жена ми всеки месец идва да ме моли. Да съм се приберял. Заради детето. Да, бе. И да живуркам във всекидневна лъжа. Никого. Моето весело беше миналата година, като опънаха лятно кино наблизко. Е, викам си, пари нямам, поне звуци. Един ден надничах по-отблизо и собственикът ме загледа. Умен човек, много не говори.

– Гледа ли ти се? – и ми се подсмива.

Май съм преглътнал два-три пъти. Срам ме беше. Хем ми се искаше, а повече ми се щеше да потъна в земята. Видя, че не се моля. Не усуквам. Моятта гордост и сега ми яде главата, но винаги си е с мене. Моя си е. Пазя си я.

– Влизай – ми вика.

Не си усещах протезата. Летях. И така – цял месец. Сега всеки ден да си спомням филмите, години ми трябват. Кой ли е виждал стогодишни бездомници. При кофите животът е кратък. Но си е живот...

Моята циганка пак идва. „Моята“ е силно казано. Един ден ми хвърли мерака и отгърване няма, не че се оплаквам. Веднъж онзи от киното ни пусна и гвамата. Тя не разбира всичко, ама ѝ беше хубаво. Идва, като се сети, а тя често се сеца. Дига ония остри, черни, дълбоки очи... и мълчи. Понякога ми става смешно. Нали не знае много гуми. Ама очите ѝ колко гуми знаят... Езикът ѝ, розов като на млада коза бавно обикаля издутите ѝ устни. Закача ме. Артистична е. Вътре в нея огън, песен, музика, смях безпричинен... Но и болка и страх, човек е... Исканякой да я прегърне. Жена. Ама жена и нещо. Кошмар. Ама сладък. Скоро трябва да е прехвърлила трийсетте. Фурна. Който е влизал в гореща фурна, знае. С циганка все е различно.

Та за киното. Главата ми още бърмчи като стара киномашина. Натърках я с красиви работи. Един от филмите направо ме съгна. Гледах го четири пъти. Измислен, написан, направен. „Колкото, толкова“. Велик. И смешен и тъжен, и сладък и кисел, като циганска любов. Майтап. Велик Джак. Всички трябва да му лъскаат обувките. Ако имах пари щях да му направя тука, отгоре на дъгата паметник. Хем ти гали сърцето, хем го стиска. Като топките – стиснеш ли... Ох! Затова филмите са истински и неистински. Аре, бе, пак се просъзвих. Рано ми е да подсмърчам, не съм престарял.

Като ми припуши, излизам. Отивам накрая на сградите и стоя на тъмно в един безистен... Оживено. Вървят презгърнати. Тичат, скачат в метрото... За къде бързат тия хора. Опъват времето на всички посоки, а то е толкова изтъняло. Подмятат го над главите си сякаш е тесто за баница. Не е за всеки това. Не е по силите ви, хора. Това им казвам. Ама пита ли те някой.

Пак се чува бистър камбанен звън. Подканя да си прощаваме. Какво по-трогателно. По-мило и по-истинско. Младият свещеник в църквата нее: „Ако простите на човеците съгрешенията им и вам ще прости небесният Отец. Ако ли не...“. Но аз съм сам, от кого да искам прошка. На кого да дам. А и самолюбието ми е в повече. Болките ми са стари, негодуванието ми се затри някъде, а омразата ми е изветряла и засъхнала като мастилница от времето на Освобождението. Ех, време е да попиша малко... гете ми е.

Но защо не чувам камбаната. Май съм задрямал.

И вече нищо не ме боли...

**Христо Бараковски •
Птици. Дърворезба**

Михаил Михайлов **РАЗКАЗИ**

ВОДОПАДЪТ ВИКТОРИЯ

Не е възможно да се опише с думи водопадът Виктория. Чудя се как го е описал на английската кралица откривателят Ливингстън?! То и филм не може да го пресъздаде. Трябва да се види, но понеже това е неосъществимо за много хора, все пак ще се опитам да го опиша.

Представете си огромно, кипящо продълговато гърне, дълго колкото двадесет стадиона за футбол, наредени един до друг и дълбоко повече от сто метра. Шумът от падащата вода – двадесет пъти по-силен от рева на футболна тълпа след гол. Забулен е в мъгла от ситни водни капки, увиснала под разноцветни дъги. Наоколо гъста растителност, като в джунгла. Отсреща – безкрайна, огромна, бяла водна завеса закриваща отвесни скали. Водата на Замбези се спуска стремглаво в дълбоката пропаст, сякаш целият свят потъва в бездната на ада. Страховита гледка. Човек има чувството, че е застанал на самия край на света и не смее да гледа нагоду, където е краят му. А там, в урвата, ври и кипи. Грохотът е разтрисащ, оглушителен, гръмовен.

По отворената уста на моя приятел Хавиер разбирам, че се опитва да ми каже нещо, но не го чувам, въпреки че е само на една крачка от мен. Доближава се и крещи в ухото ми:

– Величествено!

И тази дума е слаба, недостатъчна. Водопадът не подлежи на описание. Затова елате го вижте с очите си и чуйте с ушите си. Друг начин няма, за да му се насладите и да увековечите спомена за него.

РОМЕО И ЖУЛИЕТА

Три дни обикаляхме безуспешно парка Ауаш в Централна Етиопия с разрешение да отстреляме воден козел. Бяхме посланикът Вълчо Найгенов, Младен Мутафчийски, който единствен бе ловувал по тези места, доктор Колев и аз. Аз шофирах. Другите стискаха пушките. Посланикът и Младен – карабини, а докторът – овехтяла двуцевна Ижовка. Още първия ден, на разсъмване, имахме sluка и видяхме воден козел. Беше сивобял, величествен, настръхнал за бой. Но потъна внезапно в утринната тъма, сякаш вдън земята. Следващите два дена късметът ни изневери.

– Мамка му! – изруга Младен. – Миналата година беше пълно, а сега за три дни видяхме само един.

– Един, ама за десет! – обагих се аз, за да смекча яга на гружината.

– Наистина беше много голям – потвърри посланикът.

Колев нищо не каза. Той и без това си мълчеше през цялото време.

– Трябва да ударим! – добави Младен. – Обещал съм месо на шефа на местните афари. Друг път може и да не ни пуснат тук.

До залеза оставаше по-малко от час и той се изниза неочаквано бързо. Връщяхме се унили, когато пред нас се изпречи двойка дик-дик – най-малките газели, малко по-едри от заек. Ухажваха се безгрижно, щастливи на фона на залеза. Кървавочервеното небе зад тях предвещаваше злокобно събитие, а те се гонеха влюбени и безразлични към всичко около себе си. Спрых, за да им се порадваме.

Женската беше стройна, пъргава, изрива. Гальовно се търкаше в избраника си и го подканяше да флиртуват, ала щом той понечеше да се качи връз нея, тя ловко му се изплъзваше и след миг трепетни колебания отново се доближаваше. Оглушали от обич, не чуваха точещия зъби дизелов двигател на джипа, въпреки че ни деляха само двадесет крачки. Танцуваха омагьосани, описвайки хипнотични видения. Сякаш зловещи африкански шамани ваеха предсмъртните им любовни ласки върху горящото кръвясало небе зад тях...

Страхотен пукот за малко не пръсна сърцето ми. Мъжкарят падна и зарови глава в праха. Женската се вцепени. Остана закована на място, удивена от странното поведение на своя любим. Пристъпи плахо към него и го побутна тревожно с муцунка. Ала той не помръдна. Повтори, ала напразно. Той лежеше безжизнен в краката ѝ. Може би най-сетне чу разкъсващия траурната тишина двигател, защото се обърна и отправи въпросителен поглед към нас. Заби го право в нашите празни погледи и съм сигурен, че не намери в тях отговор на своя въпрос. Поклати глава възмущена, обърна се и пак го подкани да се изправи, за да продължат флирта.

– За месото му стрелях – обади се гузно зад гърба ми Младен. – Пък и трофеят е много добър. Близо десет сантиметра!

Никой не отговори. И какво ли можеше да се каже? Десет сантиметра дик-дик е капитален трофей. Стояхме смълчани и чакахме да си тръгне антилопката. По женски не стреляхме. Това беше неписан закон. Но тя не си тръгваше. Отворих вратата на джипа и излязох да я сплаша. Ала тя застана още по-уверено пред трупа на любимия си и размаха заканително своите остри ушички, сякаш се канеше да се бие с мен. Направих няколко крачки към нея. Тя се обърна, за кой ли път го побутна безрезултатно и пак ме погледна сурово. Виждах съвсем ясно малките ѝ, тъмнокафяви, искрящи очички.

– Не се приближавай, докато не се вдигне моят съпруг! – заповягваха ми те, а казват, че животните не говорят. – Прилоша му, но ей сега ще му мине, ще се изправи и ще се шмугнем в саваната, а вие ще си продължите по пътя.

Стоях вкаменен и чаках да стане чудо – да се изправи мъжкарят и да побягнат, както тя искаше, заедно в саваната. Вече си представях как препускат под кървавото небе, когато край мен изсвистяха сачми и мигновено след тях проехтя изстрел. Женската политна назад и падна

върху мъжкарят. Порита малко с крачка и после бавно ги отпусна. Положи морна шия върху шията на своя любим и вторачи широко отворени, просълзени очи в него. Този път гледеше нежно и мило – влюбено. Обърнах се и видях Колев с все още насочена пушка.

– Да не си полудял, докторе? – ревнах му. – За малко не ме угари!

Той изпразни оръжието, издуха цевите и седна до Младен, както винаги мълчалив. Понечих да тръгна към животните, но краката ми отказаха да вървят. Обърнах се и се върнах в джипа. Седнах зад волана и промълвих:

– Нека някой друг да ги вземе. Аз нямам ищах!

Нищо не казаха. Мълчаха...

– Карай! – смъмри ме по едно време Младен, прежалил трофея. – Ще им кажем къде са пагнали. Ще ги намерят.

Подкарах към бивака. По пътя посланикът не изгържа и попита троснато:

– Все пак, Колев, защо стреля?

Докторът не отвърна. Затърси трескаво в джобовете си цигари, намери и запали една. Когато я изпуши, бавно я загаси и процеди глухо през зъби:

– За да не страда за него!

Пouzкашля се и добави:

– За да останат завинаги заедно!...

Настана тягостна тишина. Всеки потъна в своите мисли. По-късно, когато се въртяхме безсънно в постелите, чух Колев как тихо добави, сякаш на себе си:

– Като Ромео и Жулиета!

От тази случка изминаха много години. Животът ни пръсна по света и избън него. След демократичните промени в България посланикът обегня и се помина. Блъснал го рейс. Лека му пръст! Младен пък стана богат човек, труднодостъпен. Но и той ни напусна – гол. Само гробницата му напомня за неговото богатство. Аз обаче го помня с веселия нрав и богатото чувство за хумор. Доктор Колев се скита в ЮАР, а аз из Намибия. И двамата немилци, неграги. Така ще е, докато някой ден срещнем в отвъдното своите верни ловни другари – Младен Мутафчийски и Вълчо Найденов. Има за какво да си хортуваме.

Мария Филипова-Хаджи
НЕДЕЛНА РАЗХОДКА КРАЙ РЕЙН
Разказ

От Баген до Швайца се отива лесно – минаваш по моста на Рейн и влизаш в груга гържава. Даже излизаш от Европата. А това си е живо доказателство, че границите са измислена работа, символика някаква. А когато минавам през Рейн, все едно си минавам моята Марица, от Кършияка към центъра на Пловдив. Заг гърба ми остава планината Тикелберг, която пък съм си кръстила Средна гора. По-на север от нея е Шварцвалд, която за мене си стана Стара планина. Ей така съм си ги подредила, че всичко да си ми е наоколо и нищо да не ми липсва. Каквото ми трябва – взела съм го с мене си. Каквото ми е било излишно – съм го оставила назад и не го мисля. На всичко отгоре, като мина Рейн, демек моята Марица, тръгвам по едни калдъръмени улички на Швейцарията, все едно съм в Стария град. Даже къщите там са едни го груги – сякаш ще си продумат.

Неделя е. Всички магазини са затворени. Хората се връщат от църква, но улиците са още сънени, защото е тихо. Съглеждам отворено малко магазинче, в което има какво ли не – хранителни стоки, вестници и списания, напитки... Я да погледна какви са цените тук и защо е отворено в неделния ден. Швейцарците, живеещи по границата, обикновено си пазаруват от Германия, където им излиза по-евтино. Влизам и докато не са ме видели, щраквам няколко фотки по витрините с пакетирани стоки. Когато оставам единствен клиент, вече се приближавам до продавача и го заговарям за цените по двата бряга на Рейн, че са различни. А той, усетил акцента ми, ме пита откъде съм.

– Откъде сте? Не сте от тук.

– От България съм, българка.

– А! А аз съм от Македония.

– А! – възкликвам и аз...

... В следващата минута мълчахме... Видях как очите му се наляха... Моите – също. Какво си казахме с очи? Само Господ разбра. Разговорът нататък тръгна на Нашият си език.

А бях си обещала – никакво реване за такива работи!

Ама...

Не, нищо не си казахме за политика. Просто се усетихме близки. Името му е Тони. Когато го нарекох, „братко“, той си избърса потеклата сълза и рече:

– Може би имаме само една канка, но кръвта не заборава и не молчи – каза Тони по своему.

– Така е. Кръвта е най-верният ни документ. Я виж очите ни – те са доказателството – добавям аз и избърсвам съзвите си.

... Вървя отново по калдъръма с чувството, че си ходих у дома. Не знам как ставам тия неща, как ги е нагодил Господ, че като видиш свой, по душа било, по кръв било – пречистен се усещаши. Спирам се пред витрина с книги, снимам заглавия и цени, а мислите ми останаха в малкото магазинче и във зачервените влажни очи на Тони.

Тръгнах обратно – какво да ѝ гледам на Швейцарията – с усмивка си казах на ум гумите на наш Ганя: “Все “гум морген“ и все пари ускам“...

Това ме развесели, та май малко се позасмях, та се огледах, да не ме е видял някой. Вървя отново по моста. Огромен, масивен, красив мост – въобще не знам историята му, но няма как да не се сетя за нашият Колю Фичето – имам образът му на дърворезба у дома – и гумите му се загнездиха в мислите ми:

„Мостове градих, дето да събират човек с човека...“

Колко хубаво! Дори и да не ги търсиш, метафорите сами те намират и разкрояват всичко, което минава през мислите ти...

Минавам тунелчето. И то ме връща в Пловдив – нали и ние там си имаме.

Погледът ми спира на един ъгъл, където има пицария. Наближава обяд и май оладнях. Ще се отбия да хапна. Побутвам бавно вратата, галу е отворено – мисля си – не се виждат вътре хора. Влизам и погвикавам: – Халоо! – обичайният немски поздрав.

Излиза младеж, след първите няколко гуми, пак ме пита откъде съм. Комай немският ми е калпав и ме издава. Щом казах, че съм от България и той вдигна ръка за поздрав:

– Мараба, комшу!

Стига бе! Аз днес по моя мост да не би да съм стигнала до Балканите, ей така на майман! И си хапвам турска пица, обслужвана като “комшу“ – бе направо си бях вкъщи!

... Вървях по обезлюдените улички – нали е неделя, народът е другаде – и през мислите ми като на конвейър минаваха разни подобни случки назад в годините, които са все така интересни и носеха в себе си разни знаци, все неясни, но все казващи нещо сякаш... Например, преди госта години, вървя из Страсбург, в ръцете с карта на града и търся това и онова – тогава нямаше от тези сегашни телефони с всичко в тях, спирам младеж и го питам с въпрос, който извадих от френско-български разговорник – а той ми отговаря директно на български... Аз – ошашавена – как позна откъде съм бе, момче?! Чудех му се. Не се сецам, че видял в ръцете ми разговорника. Студентче във Франция, от Бургас бил. На всичко отгоре, беше Антонов ген – а той – Антон. Нищо не съм измислила! Всичко си е така! И толкова много подобни неща ми се случват, приемам ги като някакви знаци, а не мога да ги разгадая. Защо тогава си пълня главата с тях и не ги забравям?

...От някаква църква май се чува камбани. А може да е било от часовникова кула – не обърнах внимание. Вървях по брега на реката и погледнах нагоре, сякаш търсех отговори, скрити зад някое облаче. Прелитаха чайки. Бавно, на зиг-заг над мене падаше едно перце. Изчаках го и го поех. Усмехната си прошепах:

„Господи, ако вървиш все до мен и ми даваш някакви знаци, защо поне не ме научиш на това четмо, че да ги рачитам и разбирам?“

Величка Драганова **РАЗКАЗИ**

РАЗДЯЛАТА

– Силен мъж си ти, Лазаре! – започна Ирена. От всички падения излизаш с възходи, от житейските неудачи излизаш изправен и устремно продължаваш живеенето си. Само ти си знаеш, че си огорчен и обиден, наранен. С времето раните заръбват и ставаш още по-силен. При развода се прояви силата ти. Успя да убедиш тези, от които зависеше и те присъдиха петгодишното ти дете на тебе, на твоите грижи. А всъщност го гледаха твоите родители. Ти се отчитаеше финансово и продължаваше своя си живот. Такъв, какъвто на теб ти харесваше.

Ирена млъкна, погледна Лазар в очите, но те не трепнаха. „Ето гаже и сега пак е силен!“ си помисли, тихо въздъхна и продължи:

– Дълго се чудих на какво се дължи неадекватното ти държане. Убедих се, че обичаш себе си, децата и майка си. Другата, любовната обич, не си я позволяваш. В каквито и връзки с жени да си бил, вероятно си се държал все по твоя си начин. Затова и често си оставал сам. Твои близки и познати не разбират как с широка усмивка говориш с тях, а в очите ти легени кристали има, като остриета и от тебе не лъха емпатия, а хлад. Знаем, Лазаре, че чрезвичайни случки са отлагали решението ти да сложиш край на връзката ни. И уж нищо не се е променило, а аз се чувствам различно.

Ирена замълча, отпи вода от стъклената чаша и погледна навън. Пролетната привечер незабележимо се покриваше със синия воал на нощта. Блясваха една след друга уличните светлини и създаваха илюзия за празничност. А нейното настроение беше в най-ниската си степен. Знаеше си, че няма да ѝ е лесно, но щеше да стане по-добре и за двамата. Събра сили за последните изречения.

Лазар слушаше внимателно, но млъкеше. Още в началото Ирена така му рече: „Сега аз ще говоря, когато свърша, ако искаш – говори. Аз ще те слушам.“ Тя се вълнуваше, едва овладяваше треперенето на ръцете си, хапенето на устните...

Стегна се и с твърд глас му рече:

– Лазаре, казвала съм ти, че никога първа няма да поускам край на връзката ни. Все се надявах да виждам у теб добротата, която съм виждала в отделни моменти. Все искам да те почувствам... – жената спря, търсейки най-безболезнената, най-меката дума, за да не го нарани и продължи тихо: -... да си обичаш, да се чувстваш обичан, нужен и желан. Но явно някой някога дълбоко те е наранил и у теб няма такова чувство. Или има, но ти си го забраняваш. Знаеш, Лазаре, че докрая на дните ми

няма да променя чувствата си. Но за доброто и на двамата ни си отивам. Желая ти да си жив и здрав и да те срещне жена, която ще те обича. Само с такава жена ще можеш да живееш, защото само обичащата жена прощава безкрайно...

На стената часовникът безмълвно отместваше стрелките, тишината беше плътна. Половин час мина докато Лазар проговори. Защото всеки от тях беше наясно, че и двамата са губещи. И все пак той се надмогна, поиска да се усмихне, но не усмивка, а тъжна гримаса отлепи устните му. Мъжът по характер не беше от разговорливите. Беше си самостоятелен. Не споделяше проблемите си като разните лигълъвци и женчовци. И споделените с него разговори ги запазваше в себе си.

– Щом така си решила, така и ще бъде. Всеки си живее сам, така и ще продължим. И аз ти желая добро здраве и успехи. Няма да си звъним, няма да се виждаме. Ако случайно се срещнем, ще се отминаваме!

Ирена си взе чантата, отвори вратата и си отиде. Пролетната нощ ухаеше на разцъфтелите бели и лилави люляци. По небето светулките на звездите трептяха в своя си танц, а някъде наблизо пееха влюбени славеи.

Лазар изобико не се впечатли от пролетния разкош. По телевизията започваха новините. А след тях – любимият му турски сериал. Ех, че бяха красиви тези ханъми! И колко шик бяха облечени...

Набързо разчисти масичката. Прибра стъклената чаша. Сегна и се огледа. На рафта с книги видя подковата – мартеничка. Още от миналата година. Хубаво му беше като я погледнеше. Знаеше, че Ирена му я даде с пожелание за здраве и късмет. Не посмя да я изхвърли. И чак тогава в душата му се отприщи дълго събираната емоция. Спря телевизора. Лазар, който не пушеше и пиеше само при специални поводи, извади старата табакера и запали цигара, напълни чаша с ракия и тъжно се замисли...

А отвън луната беше слязла ниско и надничаше в прозореца му...

СЪНЯТ НА ГОСПОЖА ДРАГА

Градският часовник не беше още отброил единадесет пъти, но жената вече стоеше пред входа на трапезарията. Мъглата притискаше с влажните си групи все още необрулените пожълтели листа, а тревата беше попарена от утринната слана.

Госпожа Драга не беше издокарала с балтона си от винено флаконе, метнала беше проскубаната тук-таме лисича опашка вместо шал. Молците си бяха свършили работата и по палтото, и по опашката. Но собственичката на балтона наперено се оглеждаше по огромните стъкла на витрините. И в тях не виждаше приведената възрастна жена с посивяла коса, износено палто от винено флаконе и с разкривени, с госта по-голям номер, мъжки боти. Бяха останали от големият ѝ внук.

Пред огледалната повърхност на стъклата вървеше младата и красива госпожа Драга, с чисто новото си палто с винен цвят, с екстравагантната си лисича опашка на врата и с новите си модерни полуботушки. Отмяташе дългата си, тъмноруса коса и с превъзходство гледаше наоколо...

Прег трапезарията вече се събираха хора, понесли кутии, буркани и канчета, в които да си отнесат храна и за вечеря. Най-сетне се разнесоха дванайсетте удара на градския часовник и отвориха портата на трапезарията. Вътре беше чисто и погредено. Масите имаха бели покривки, но върху тях имаше сложени мушамы.

Госпожа Драга опита да отметне коравата мушамы и се зарадва, че почти е успяла. Имаше добро семейно възпитание и знаеше реда на всичкото. Би могла и лекции по етикет да изнася.

Преди обаче да хапне и лъжица от апетитно изглеждащото ястие, служителката ѝ направи забележка и грубо свлече покривката.

Апетитът на винаги гладната госпожа Драга се стопи. Помисли си: „Нима тази жена не знае, че очите се хранят първи?“

Повдигаше бавно лъжицата и много внимаваше да контролира преперещите си от Паркинсон ръце. Само лъжицата се разля. Сконфузено жената посегна за салфетка и започна да чисти прег себе си. После сложи във все още пълната чиния лъжицата и си излезе.

Мъглата беше изчезнала някъде. Зимното слънце усмихнато я поздравя. Тя прибра празния буркан в чантата си, избърса насълзените си от студа очи и тръгна.

Прег бляскавите стъкла на витрините наперено се оглеждаше младата госпожа Драга и за втори път през този ден сънуваше своя прекрасен сън...

Христо Баракowski • Нирвана. Графика

ПРЕВОДНА ПОЕЗИЯ

Ан Секстън
Стихове из книгата ѝ
„LOVE POEMS“, (1969)

Ан Секстън учи с Робърт Лоуъл в Бостънския университет заедно със Силвия Плат и Джордж Старбък и тази група поети се смята за основоположник на „изповедната поезия“, която се създава в САЩ през 60-те години на ХХ-ти век. Подобно на други така наречени „изповедни поети“ като У. Д. Снодграс и Робърт Лоуъл, Секстън успява да убеди читателите си, че нейните стихове повтарят живота ѝ; нейната поезия не само е отлична по отношение на стихотворната техника, но и носи дълбок смисъл за читателите от средата на 20-ти век. Ан Секстън получава наградата „Пулицър“ за поезия за книгата „Живей или умри“ (1966), прибавяйки и други отличия като стипендията на Радклифския институт (1961), наградата „Левинсон“ (1962) на Американската академия за изкуства и пътуваща стипендия (1963), „Мемориалната награда на Шели“ (1967). Следват стипендии „Гугенхайм“, стипендии на „Фондация Форг“, почетни степени на професори в Университета „Colgate“ и Бостънския университет.

ОНЗИ ДЕН

**Това е бюрото, на което сега
и това е бюрото, на което те обичам така много
и това е пишещата ми машина през мен
където вчера само тялото ти седеше
с раменете си събрани като гръцки хор,
с езика си като крал, който издава заповеди,
докаато върви,
с езика си съвсем като на котка, която ближе мляко,
с езика си – и двамата се обвързахме в хлъзгавия си
живот.**

**Това бе вчера, бе онзи ден.
Това бе ден на твоя език,**

езикът ти, който идва от устните,
две отварачки, наполовина животни, наполовина птици
на прага на сърцето.

Това бе денят, в който спазвах заповедите на краля,
преминавайки покрай червените и сините ти вени,
моите ръце върху гръбнака ти, надолу бързи като огън,
ръце между краката ти, където си показваш вътрешните
знания,

където диамантените мини са погребани
и ту се появяват ту заравят,
издигат се внезапно и по-бързи от реконструиран град.
Пълен за секунди този паметник.

Кръвта тече и под земята, но създава кула.

Множеството трябва да се събере пред тази сграда.

За чудото човек стои и на опашка, хвърля и конфети.

Със сигурност Пресата търси заглавия.

Със сигурност някой трябва да носи знаме по тротоара.

Ако се изгради мост, кметът ли прерязва лентата?

Ако явление се яви, вълхвите ли носят подаръци?

Вчера бе денят да нося подаръци за твоя подарък

и да премина годината да те посрещна на тротоара.

Това беше вчера, онзи ден.

Беше денят на лицето ти,

лицето ти след любовта, близо до възглавницата,

приспивна песен.

Полузаспал до мен, накара старомодния рокер да спре,
гъхът ни да стана едно, заедно да бъдем гъх на дете,
докато пръстите ми рисуваха малкото „о“

на затворените очи,

докато пръстите ми рисуваха малки усмивки

на устните ти,

докато нарисувах, ОБИЧАМ ТЕ на гърдите ти

и барабанейки

прошепнах: „Събуди се!“ докато ти блънуваше в съня си,

„Ние Шъ Плуаме до Саре Cod. Потегляме към Bourne

Bridge. Ние обикаляме Борновия кръг. Живият бряг“

Прегел!

Тогава те познах в съня ти и се молех за нашето време
да бъда пронизана и ти да се вкорениш в мене

и за да раждам твоите деца, а може би ще раждам

теб и призрака от теб във малкото ми домакинство.

Довчера не исках да ме взимат на заем,

но това е пишещата ми машина пред мен

и любовта си е там, където беше вчера.

БОСА

Да ме обичаш без обувките
 означава да обичаш гългите ми кафяви бедра,
 сладки любимци, толкова добри като лъжици;
 и краката ми, онези две деца
 пуснати да играят голи. Сложните възелчета,
 пръстите на стъпалата ми. Вече необвързани.
 И още нещо, виж ноктите и
 всичките Десет етапа Сутра*, корен по корен.
 Всички одухотворени и диви, това малко
 прасенце отиде на пазар и това малко прасенце
 остана. Дълги кафяви крака и дълги кафяви пръсти.
 По-намамък, скъпи мой, жената
 пази своите тайни – малки къщи,
 малки езици, които ти говорят.

Няма никой освен нас
 в тази къща на сушата.
 Морето носи камбана в пъна си.
 И аз съм твоя с боси крака за
 цяла седмица. Погрижи ли се за салам?
 Не. По-скоро нямаш скоч?
 Не. Всъщност не пиеш.
 Ти просто ме изпиваш. Чайките кълват риба,
 плачешком като тригодишни.
 Сърфът е наркотик, крещи,
 Аз съм, Аз съм, Аз съм
 цялата протяжна нощ. Боса
 барабаня нагоре и надолу по гърба ти.
 На сутринта тичам от врата до врата
 в хижата, „хвани ме!“, играя си с теб.
 Сега ме хващаш за глезените.
 Сега си проправяш път нагоре по бедрата
 и идваш да прободеш гладния белег.

Буда описва десет етапа на развитие, през които трябва да премине бодхисатва, за да постигне пълно Просветление и Будателство, както и темата за природата на Буда и пробуждането на стремежа към Просветление.

КЪМ МОЯ ЖЕНЕН ЛЮБОВНИК

Тя цялата е тук.
 За теб усърдно разтопена,
 отлята е от твоето детство,
 от твоите сто любими топчета.
 Тя винаги била е с теб, любими.
 Перфектна е наистина.
 Фойерверк в уния февруари,
 истинска е като тенджерата от чугун.
 Да си признаем, бях преходна.
 Обекта на страстта ти. Лодка
 с ален платна в пристанището.
 Излитаха косите ми като цигарен дим в
 прозореца автомобилен.
 Парченца миги, събирани извън сезона.
 Но тя над всичко е. Това, което ти е нужно.
 Притежание, практика, тропическа гора.
 Не е експеримент. То е хармония.
 Греблата в лодката тя движи
 и дивите цветя във вазите накуса сутрин,
 до обед гърнчарско колело върти
 и три деца ще доведе на двора под луната,
 три херувимчета рисувани от Микеланджело,
 създавала ги е със крака разкрасени
 в ужасните си месеци в параклиса.
 Погледнеш ли нагоре, все висят деца
 като балони от тавана.
 По коридора всяко тя пренася след вечеря
 с главички сведени, с крачета непослушни,
 лицето ѝ пламти от детски песнички
 и кратки сънища.

А аз ти връщам твоето сърце.
 И разрешение ти давам
 да се завърнеш вътре в нея,
 и да пулсираш озлобено там в калта -
 за кучката ти давам разрешение, за земните ѝ рани,
 да погребеш ти малката червена рана жива,
 за бледото трептене на светкавицата под реброто,
 за пияния моряк отляво, и за коляното на майката,
 чорапите, жартиера, за телефонното обаждане
 когато със ръце ти стискаш нейните гърди
 и смъкваш портокаловата панделка в косите ѝ

и отговаряш на обаждането ми, на странното
обаждане.

Защото тя е гола и единствена в нощта.

Това сте ти и твоята мечта.

Изкачвай я стъпало по стъпало, тя е монумент.

Гранитна е.

А аз съм само акварел.

Боите се отмиват.

РАЗПИТЪТ НА МЪЖА С МНОГО СЪРЦА

*Коя е тя,
онази в обятията ти?*

Тя е единствена, носех я в костите
и изгради дом, а беше просто креват
и изгради живот, а беше за повече от час
и изгради замък, никой не живее там
и изгради, накрая, песен
за церемонията.

*Защо си я довел?
Защо чукаш на вратата ми
с дребните си историйки и песни?*

Бях се свързал с нея по пътя, както мъж
с жена и все пак нямаше място
за тържественост или формалности
а тези неща са важни за жената
и, знаеш, живеем в студен климат
непозволно е да целуваш на улицата
затова се обвързах в песен, невярна песен.
Песен, наречена Брак.

*Идваш при мен извънбрачно
риташ табуретката
и ме молиш да оценявам това?*

Никога. Никога. Не и истинската ми жена.
Тя е истинската ми вещица, вилицата, кобилата,
майка на риданията ми, моята греха от ада,
печатът на моята скръб, печатът на синините ми,
както и децата, които може да ми роди,

а също е интимно място, тяло от кости
да си го купиш честно, ако можеш,
да се ожениш, ако можеш.

*И трябва ли да те измъчвам за това?
Всеки мъж има малка отредена съдба,
твоята се казва страст.*

Горя в мъки. Не съм на себе си.
Креватът, който споделяме е почти затвор,
не мога да я наричам пеперугка, боболинка,
захарче, тиквичка, любовна панделка, медальонче,
валентинка, мажоретка, смехорана и всички
еротични глупости, които мъж казва в леглото.
Да кажа, че съм легнал с нея е малко.
Не само легнах.
Вързах я с възел.

*Тогава защо стискаш юмруци
в джобовете? Защо тътриш
крака като ученик?*

Години връзвах възел в мечтите си.
Отварял съм насън врата
а тя стоеше там с престилката на мама.
В мечтите си веднъж видях я през прозорец с форма
на ключалка и обута като гъщеря ми
с розовите джинси и всеки път я връзвах
в стегнат възел. Веднъж дори кралицата гойде.
И нея вързах.

Бе нещо толкова познато
затова го правех бързо.
Изпях я. Хванах я.
И запечатах я във песен.
Без друг апартамент за нея.
Без друга спалня.
Само възел. Възелът лежащ.
Така съм вкопчил ръцете си във нея
поглъщам и очите и устата ѝ
във моите, тъй както и езика.

*Да избирам ли ме предизвикваш?
Съдия и психолог не съм.
Ти притежаваш своя спален възел.*

Дневни и нощни часове притежавам,
 с деца, балкони и добра съпруга.
 Завързал съм и други възли,
 но предпочитам да не мисля
 когато ти говоря. Не и сега.
 Ако тя бе стая пог наем, щях да платя.
 Ако беше живот за спасяване, щях да спася.
 Може би аз съм мъж с много сърца.

*Мъж с много сърца?
 Защо тогава трепериш на прага ми?
 Мъж с много сърца не се нуждае от мен.*

Хванат съм здраво в багрите ѝ.
 Допуснах да ме хванеш с кървава ръка,
 хвана овчарската ми свирка като подивял часовник,
 да, подивял за моята кобила, моя гълъб,
 за чистото ти тяло.
 Хората казват, че имам змии в ботушите
 но аз ти казвам, единствен съм във стремената,
 съвсем единствен, с тази съвършена форма
 в чашата.

Любовта на жената е в песен.
 Аз я нарекох жената в червено.
 Нарекох жената в розово, а тя бе
 десет цвята
 и десет жени.
 Трудно ми е име да ѝ дам.

*Знам коя е.
 Достатъчно я назова.*

Може би не биваше да казвам тези думи.
 Честно, май съм по-добър в целувките,
 пиян като чушка, ритнал хомота
 реших да те вържа завинаги.
 Виждаш, че песента е живота,
 живота, който аз не живея.
 Бог е казал,
 моногамията е жаргон.
 Исках това да го пише в закона.
 Но, знаеш, няма такъв закон.

*Любовнико с много сърца, ти си глупак!
 Детелините са станали тръни тази година
 и добитъкът ще остане гладен
 и камъните в реката
 са изсмуквали мъжките сухи очи
 сезон след сезон,
 и всяко легло е било осъдено,
 не от морал и закон,
 а от времето.*

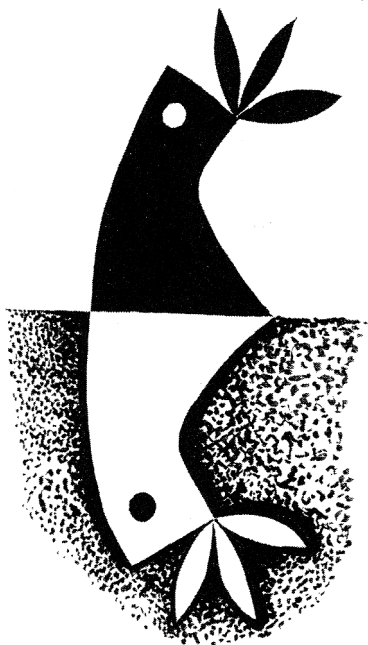
ОПИСАНИЕ НА СБОГУВАНЕ

Имам пакет с писма.
 Имам пакет със спомени.
 Можех да изрежа очите на двамата.
 Можех да ги залепя с лепенки.
 Можех да ги изпера в пералнята
 и може би част от болката ще изплува
 като мръсотия?
 Може би с тяхното обезвреждане щях да уредя
 загубата.
 Освен това – каква сделка – няма скъпи телефонни
 разговори.
 Без продължителни пътувания със самолети
 в мъглата.
 Никакъв маниакален смях или благословия
 от странен жрец.
 Този свещеник вероятно все още плува
 върху възглавница от мъгла.
 Благословя ни. Благословя ни.

Трябва ли да ви благословя
 докато седя тук с тромавата си гуша?
 Времето за агитация приключи.
 Седя тук на върха на истината.
 Никой не ме мрази, освен тънката риба на паметта
 която се плъзга в моя мозък и извън него.
 Никой, когото мразя, освен остроумно усещане
 на нощницата
 чувствам тялото си като светлина,
 която е угаснала.
 Припомням си измислената ни целувка,
 с езици като стихотворения,

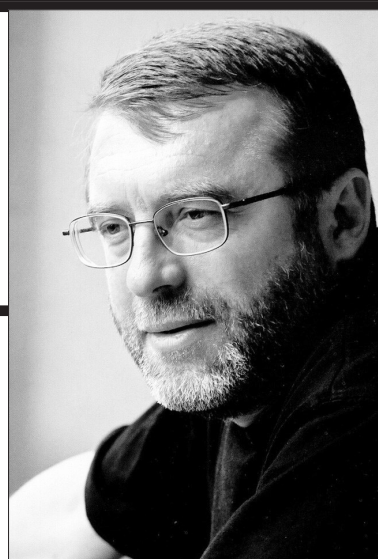
среща, връщане, покана, трескаво желание.
 Смях, карти, касети, докосване, пеене по пътя –
 всичко да бъде счупено и положено в тесен сандък.
 Скучните мъртви ме затискат и има само
 черно в черно, което стърчи от сандъка.
 Трябва да го освободя и след това да настроя
 сърцето, краката,
 на двама, които бяха едно върху дървения стълб
 и да се запалят, както веднъж се запалих,
 и да го оставям да се гърчи
 в пламък, достигащ до небето
 което го прави опасно червено.

Превод от английски Илеана Стоянова

Христо Бараковски • Графика

ПРЕВОДНА ДРАМАТУРГИЯ

Матей Вишниец
ПОСЛЕДНИЯТ ГОДО*Едноактна пиеса*

Матей Вишниец е роден през януари 1956 година. Завършва Филологическия факултет на Букурещкия университет. Скоро открива своето свободно пространство в литературата. То се поддържа от: Кафка, Достоевски, Едгар По, Лотреамон... Обича сюрреалистите, гадаистите, Театъра на Абсурда и особено Йожен Йонеско, гротеската, ониричната поезия, фантастичната литература, магическия реализъм на латиноамериканския роман, също и реалистичния англосаксонски театър, накратко: всичко без соцреализма!

По-късно, заминава за Букурещ да учи философия, става активен член на известното „поколение – 80“, което разтърси поетическия и литературния пейзаж в Румъния през „епохата Чаушеску“. Матей Вишниец повярва в силата на културната съпротива и в способността на литературата да разруши тоталитаризма. Той бе убеден, че Театърът и Поезията могат да преодолеят манипулирането в името на „големите идеи“, а също и промиването на мозъците от марксистката идеология.

Преди 1987 Матей Вишниец се утвърди със своята маниеристична и малко язвителна поезия. От 1977 започна да пише и пиеси за театъра, които се разпространяваха из литературните среди, но бяха строго забранени за сцената.

През септември 1987 той напусна Румъния и потърси политическо убежище във Франция, започна да пише и на френски и да работи за Радио Франс Ентернационал, където е и досега.

Матей Вишниец написа много неща на френски език, около двайсетина негови пиеси на френски са издадени от „Акт Сюг–Папие“, „А, Арматан“, „Данзман“ и др. Присъства в театралните афиши на около 30 страни в Европа, Азия и Америка. В Румъния, след падането на стария режим, той е сред най-изграниците и обичаните от публиката автори.

Огнян Стамболиев

Посвещава се на
ГОДО и САМУЕЛ БЕКЕТ

Наклонена улица, почти безлюдна.

Залез.

Гого, мъж измършавял, но прилично облечен, седи на тротоара, прострял краката си върху паважа. Пуши. Изглежда тъжен. Не мисли за нищо. Наблизо – един преобърнат варел за смет.

Отнякъде, не се вижда точно откъде, се чува шум от отваряща се врата, някакво боричкане, и се появява вторият мъж, също доста слаб, но прилично облечен. Някой го изблъсква на тротоара.

Както ще се разбере след малко, този втори мъж е самият Самуел Бекет. Героят почти се строполясва пред Гого.

САМУЕЛ БЕКЕТ: Извинявай.

ГОДО: Няма нищо.

САМУЕЛ БЕКЕТ (изтупва се от прахта): Не исках да те ударя.

ГОДО: Нищо, нищо.

САМУЕЛ БЕКЕТ (оправя си шапката): Негодници! Навсякъде негодници!

ГОДО: Нормално е. (Оглежда го по-внимателно.): Нещо ти се е разпрал ръкава.

БЕКЕТ (вдига си лявата ръка и я оглежда отгдолу): Да, виждам.

ГОДО: Виха ли те?

БЕКЕТ: Не. По-скоро ме изцапаха.

ГОДО (погава му фас): Не искаш ли да си гръпнеш?

БЕКЕТ: Мерси.

ГОДО: Седни. Защо не седнеш?

Самуел Бекет сяда на тротоара и протяга краката си до паважа.

ГОДО: Стори ми се, че те изхвърлиха. Така ли стана?

БЕКЕТ (леко раздразнен): Не видя ли как ме изхвърлиха?

ГОДО (тъжно): Истината е, че и мен ме изхвърлиха.

БЕКЕТ: Откъде?

ГОДО: От театъра.

БЕКЕТ: Кога?

ГОДО: Преди малко.

БЕКЕТ: А имаше ли билет?

ГОДО: Да.

БЕКЕТ: И?

ГОДО: Не искаха да играят само за един зрител.

БЕКЕТ: Трябваше да настояваш. След като си имал билет, е трябвало да ги убедиш. Нямали са право да отменят спектакъла. Трябвало е да играят! Казвам, че е трябвало да играят. Какво като си бил сам? Трябвало е да се пребориш с тях.

ГОДО: С кого да се преборя? С тези хора, които те набиха ли?

БЕКЕТ: Не бива да се оставяш. Зле си постъпил като си се оставил. Те са глъжни да играят. Дори и пред пет души в салона. Няма значение. Те са артисти. Това е тяхната работа.

ГОДО: А може и вече да им е омръзнало. Вчера в залата бяха точно пет души, както каза. И те играха прег тях. Разбираш ли? Но сигурно са се уморили и те... Целият свят се е уморил.

(Пауза. Поема фаса и всмуква от него.)

ГОДО: А вчера в залата бяха само двама.

БЕКЕТ: Ти откъде знаеш, че са били само двама?

ГОДО: Ами, единият бях аз. (Всмуква отново). Да ти покажа нещо... Можеш ли да хвърлиш фаса с два пръста? Виж... Хващаш го така... С този пръст, така, тук... И когато го засилиш, той полита...) Успява да хвърли фаса на отсрещния тротоар.) Видя ли? Можеш ли да го направиш?

БЕКЕТ: И каква работа имаше?

ГОДО: В какъв смисъл?

БЕКЕТ: Да идваш и вчера, и днес?

ГОДО: Не. аз... аз невинаги идвам тук. Понякога, вечер.

БЕКЕТ: Струва ми се, че съм ти виждам тук физиономията.

ГОДО: И аз съм виждал твоята. Ти не беше ли она, от гъното на залата? Искам да кажа: не беше ли втория зрител?

БЕКЕТ: Да, аз бях вторият. Дявол да го вземе!

ГОДО: Да, разбрах го веднага. Щом те видях, разбрах, че беше ти. И каква работа имаше там?

БЕКЕТ: Ами, аз съм този, който я написа.

ГОДО: Какво си написал?

БЕКЕТ: Ами, тази история. Аз я написах.

ГОДО: Ей, ти ме подлуди! Ти си я написал?

БЕКЕТ: Да.

ГОДО: Значи ти си бил авторът?

БЕКЕТ: Да, аз съм авторът.

ГОДО: Разбирам, че съществува.

БЕКЕТ: Да, съществувам. Наистина съществувам. Кой ти каза, че не съществувам?

ГОДО: Ами, аз си мислех, че отгавна те няма, че не съществува. Вече няколко години се питам дали наистина съществува. Понякога съм си мислил, че не е възможно изобщо да си съществувал. Разбираш ли? Има такива дни. Има дни и дни, нали? Различни дни. Но не вярвам, че всички могат да разберат това. С твоята кухня глава...

БЕКЕТ: Ако ти ударя един...

ГОДО: А, искаш да ме удариш ли? Хайде, удари ме! Хайде, удари ме!

(Пауза. Гледа го раздразнен.)

ГОДО: Господине, ти ме би достатъчно. Няма защо повече да ме биеш. Доста ме би досега.

БЕКЕТ: Бих те по погрешка. Бих те, защото ме притискаха.

ГОДО: Моля?! Нищо не разбираш. (Гледа го.) Не говоря за тази вечер. А по принцип. От госта години ме тормозиш.

БЕКЕТ: Аз ли те тормозя?

ГОДО: Да! Ти! Всяка вечер, всеки час, всяка минута, вече толкова години. Ти ме измъчи, разсипа, унищожи. Превърна ме в призрак, във фантом,

унизи ме! Това герой ли е? (Става прав, заплашително): Нещастник! Сега ще си платиш за всичко! За всичко! (Гневно): Аз съм Гого!

БЕКЕТ: Какво каза?

ГОДО: Аз съм Гого! Говори ли ти това име? Чувстваш ли нещо? Аз мисля, че дойде време. Трябва да усещаш и ти нещо? Не чуваш ли часовника си?

БЕКЕТ: Ти си луг. Неслучайно са те изхвърлили.

ГОДО: Кой? Аз ли съм луг?! Не, ти си луг! Не ме изкарвай мене такъв! Луг е онзи, който пише така! Така ли се пише? Защо не се огледаш поне за малко наоколо? Къде си виждал главен герой, който да не се появява изобщо в пиесата? Къде? (Очаква отговора на Бекет.) Юга! (Сяга.)

БЕКЕТ: Не ме изкарвай Юга. Ти нямаш никакво право да ме съдиш.

ГОДО: Как да нямам право да те съдя? О, чакай сега да се разберем! Трябва да знаеш, че аз съм единственият, който има право да те съди и да ти иска сметка. Ти за кого си мислиш? Я виж, Шекспир! Всичките му герои се появяват на сцената. Дори и призраците! Всичко, което е написал играе на сцената. А ти? Мислиш ли, че съм се чувствал добре досега? Всъщност, кой съм аз? И какво чувствам? И как е възможно да се подигравах така с мен? (Започва леко да погсмърча.) Щях да се заговоря дори само с една минута... Дори с една секунда... Да кажа поне една-едничка дума... Каквато и да е тя... Да кажа дори „не“... Какво щеше да се случи, ако кажеш поне едно „не“? Нищо! Нали?

БЕКЕТ: Да.

ГОДО: Омръзна ми! Чисто и просто ми омръзна! Как е възможно да се рееш из въздуха така го безкрайност? Да те има и да те няма в същото време? Това те питам сега? Как е възможно?

БЕКЕТ: Не знам.

ГОДО: А трябва да знаеш. Как може да не го знаеш? Все някой трябва да го знае. Кой друг освен теб, би могъл да го знае?

БЕКЕТ: Не знам. Чисто и просто така се получи.

ГОДО: А може би се е получило в някакъв по-особен момент и затова не е станало както трябва... Може би денят не е бил добър за писане... На всеки може да се случи, не е ли така? Просто неприятен ден... Но работите могат да се оправят... Може да се направи нещо... Казах ти, че не искам повече от една минута, от една дума... За да се появи, все пак... (Изважда топ хартии от джоба на самото си.) Ето... Моля... Нямам никакви претенции... Вкарай ме някъде... Където и да е... Отвори скоба... Направи нищо!

БЕКЕТ (прелиства хартиите отегчен, после ги захвърля): Няма смисъл. Театърът е вече затворен.

(ГОДО събира листите от улицата): Не, не може... Не може да завърши така...

БЕКЕТ : Пиесата вече не се играе.

ГОДО (прави въпросителен жест с ръка): Как така: не се играе?

БЕКЕТ: Не видя ли, че ме изхвърлиха навън? Вече не се играе. Никъде не се играе.

ГОДО: Но това е ужасно, ужасно...

БЕКЕТ: Така е. (Пауза.) Имаш ли цигара?

ГОДО: Останаха още няколко фаса във варела.

БЕКЕТ: По дяволите! Няма да взема да пуша фасове от варела!

ГОДО: Защо не? Стават. Това е варелът на театъра... (Повдига варела и го обръща.) Моля... Избери си...

БЕКЕТ: Не мога. Гнус ме е.

ГОДО (Разравя с крак разпилените предмети и отпагъци от варела.): Истината е, че може би имаш право... (Разглежда отпагъците от театъра.)

Тази стара къща май съвсем е западнала... По боклука ѝ личи... Да, варелът показва всичко. Този театър май отива по дяволите.

БЕКЕТ: Какво е това?

ГОДО: Маска... Изхвърлена е. (Запалва една угарка.) Ех, какви времена бяха... Знае ли сега някой как се носи такава маска? (Пуши. Сяда до Бекет и му подава фаса. Шепнешком.) Имам чувството, че някой ни подслушва.

БЕКЕТ (поема фаса, всмуква веднъж, оглежда се наоколо): Къде е?

ГОДО (шепне): Тук... Заг нас. Някакъв мун. Спрял се е от пет минути и ни слуша.

БЕКЕТ (Всмуква отново и връща фаса.) Зарежи го!

ГОДО: Ако искаш, ще го изгоня.

БЕКЕТ: Няма смисъл.

ГОДО: Ще му смачкам мутрата. Не искаш ли?

БЕКЕТ: Успокой се.

ГОДО: Искам да направя нещо за теб. Не ми харесва да те гледам такъв, ягосан, зачервен. Трябва да направя нещо за теб. Ако го напердгаша сега, поне веднъж ще се облекчим двамата с теб.

БЕКЕТ: Защо трябва да го биеш? Нали и той е човек. Не виждаш ли какви мутри вървят сега по улиците? Този поне е нормален човек.

ГОДО: И аз забелязах, че нещо вече не е в ред по нашите улици.

БЕКЕТ: Като цвах насам, минах през парка. Знаеш ли колко души се разхождаха през парка?

ГОДО: Колко?

БЕКЕТ: Ами, трима.

ГОДО (тъжно, пуши): Искан да кажа и аз трима, но замълчах.

БЕКЕТ: Преди два часа отидох да изпия една бира, на терасата. И колко мислиш, че имаше там?

ГОДО: Колко?

БЕКЕТ: Трима.

ГОДО: Дявол да го вземе! Искан да кажа трима, и не знам защо не го казах.

БЕКЕТ: Опитай се да се качиш в някой автобус. Направо ще полудееш! Дойдох насам с автобус. И колко хора мислиш, че имаше в него?

ГОДО (триумфиращ): Трима!

БЕКЕТ: Бях само аз и шофьорът!

ГОДО: Всичко върви към провала.

БЕКЕТ: А шофьорът беше глух. Когато го попитах къде трябва да сляза, той вдигна рамене.

ГОДО: Идиотщини! Това вече не е нормален свят. Най-добре е да си стоиш у дома, да не излизаш и да си мислиш за твоите работи.

БЕКЕТ: Погледни сега към улицата. Всички прозорци са затворени, всички завеси спуснати.

ГОДО: Игва някой.

БЕКЕТ: Кой?

ГОДО (шепне): Някакъв мъж. Спря се заг нас и ни слуша.

БЕКЕТ (смее се): Пука ми.

ГОДО: Нима? Радвам се, че те развеселих за малко.

Ако искаш да станем и да се поразходим...

БЕКЕТ: Не, не... По-добре да изпушим още един фас.

ГОДО: Това, от което се притеснявам най-много... (Рови из сметта.)
Разбираш ли?...Е че утре няма да има къде да отида.

БЕКЕТ: Утре ли?

ГОДО (намира по-дълъг фас): Да, на театър. Обзалагам се, че ще за-
творят и този театър..

БЕКЕТ: Ще го превърнат в склад.

ГОДО: Вече мирише на зеле.

БЕКЕТ: Не мирише на зеле, а на канал. (Навежда се и гонира ухо го
протоара.) Нещо тече отголу. Чуваш ли как тече?

ГОДО: Не чувам. (Заслушва се.) Струва ти се, че тече?

ГОДО: Да, тече, съвсем бавно.

ГОДО: Понякога, когато се събуждам сутрин, ми се струва, че нещо
излиза от главата ми и се строшава в тавана. Възможно ли е това?

БЕКЕТ: Преди няколко години щях да убия един човек с колата. След
като успях да ударя спирачка, усетих същото нещо.

ГОДО: Какво би могло да бъде, според теб?

БЕКЕТ: Не знам. Може и да не означава нищо.

ГОДО: Старче, искам да ти кажа сега нещо: ставаш ми все по-сим-
патичен.

БЕКЕТ: Нека и аз да ти кажа нещо: много съжалявам за това, което
се случи. Ако искаш да влезеш в пиесата на финала, както каза, съгласен
съм.

ГОДО: Вече няма смисъл. Театърът умря.

БЕКЕТ: Умрял, не умрял, аз искам ти да влезеш на финала. Дај ми
текста.

ГОДО: По-важното е, че ние сме живи.

БЕКЕТ: Не, не... Искам да добавя нещо... (Прелиства текст.) Къде е
финалът?

ГОДО: Старче, няма смисъл от никакъв финал. Виж, имам една поло-
винка. (Показва му половин бутилка с алкохол.)

Междувременно минавачи са се спрели до гвамата герои и следят
разговора им.

Докрая на пиесата Бекет и Годо ще бъдат обкръжени от минавачите.

БЕКЕТ (посочва бутилката): И тя ли е от боклука?

ГОДО: Няма значение откъде е. Важното е, че я има. И тя е като мен.
За какво ще пием?

БЕКЕТ: Просто така, без повог.

ГОДО: Не бива да пием без повог. Да хабим така пиуето. Трябва
да се пием по повог, а не просто така. (Вдига бутилката и отпива.) За
театъра! Който току-що умря.

БЕКЕТ: Дявол го взел театъра... (Поема бутилката и отпива.) Колко много го обичах...

ГОДО: Негодници... Некагърници! Убиха изкуството. (Пие. Развълнуван. Опиянен.) Мога ли да те презърна?

БЕКЕТ (Размеква се.): Преди години обичах да се крия зад завесите в театъра... Или да надничам в залата пред откренатите врати... О, колко дълго следвах тази химера, театъра...

Двамата мъже се прегръщат.

ГОДО (застанал зад гърба на Бекет): Какво ще правим сега? Всичко пропада... Всичко потъва... Виж, тротоарът потъва... Ето, и варелът потъва... Ще загинем, ще се издавим като плъхове.

БЕКЕТ: Ние няма да умрем.

ГОДО (подсмърча): Няма да мога да живея без театъра... Няма да изкарам дълго... Всяка вечер бях на театър, бях в залата, сред хората, живях... Страдах като улично куче, но живях... Живях чрез всяка дума на сцената... Как можаха да направят това? Как можаха да го унищожат? Какво ще правя сега?

БЕКЕТ (оглежда се притеснен наоколо, шепне): Мълчи, че ще ни се смеят.

ГОДО: Кои? Защо?

БЕКЕТ (шепнешком): Не вижгаш ли? Толкова народ се струпа!

ГОДО (също шепне): Откъде се взеха тези? Какво, по дяволите, искат?

БЕКЕТ: Откъде да знам? Важното е, че се събраха.

ГОДО: Ако искаш ще стана и ще...

БЕКЕТ: Не... Не. Ще говорим. Ще продължим да говорим.

ГОДО (ушибен, развълнуван): Не знам откъде се появиха тези хора. Улицата беше съвсем пуста. Как могат да се съберат изведнъж толкова много хора на една пуста улица?

БЕКЕТ: Може. Всичко е възможно. Има дни, в които всичко може да се случи.

ГОДО: Виж ги, започнаха дори да сядат. Нека да ги прогоним.

БЕКЕТ: Защо да ги гоним? Нека да говорим.

ГОДО: Ще стане късно. Ако стоим още една минута, ще бъде късно. Те направо ще ни задушат.

БЕКЕТ: Не, не... Да говорим.

ГОДО: за какво да говорим? За какво да говорим?

БЕКЕТ: Да говорим. Най-важното е да продължим да говорим. Да говорим за всичко.

ГОДО (Поглежда уплашен към тълпата, която е насядала по паважа.) Господи, какво да кажа сега?

БЕКЕТ: Попитай ме гали са ме били... Междувременно аз ще си събуя обувката и ще я разглеждам. След това ме попитай какво правя тук. (Сваля си обувката.)

ГОДО (с решителен тон): Какво правиш тук?

БЕКЕТ: Събувам се. Не ти ли се е случвало да се събуеш някога?

Преведе от румънски Огнян Стамболиев

Лалка Павлова

АНТИНОМИЯТА ХУМАНОИД – ЧОВЕК В ПОЕМАТА „ЖЕЛЯЗНАТА РЪКАВИЦА“ ОТ ЛЮБОМИР ЛЕВЧЕВ

Проблемът за противопоставянето човек – машина не е резултат само на бурното развитие на науката и съвременните технологии. Още в зората на нашата цивилизация тази „конкуренция“ между носителите на духовното и чисто материалните обекти някак интуитивно е усещана като заплаха за настоящето и бъдещето на човечеството. Достатъчно е да си припомним гревногръцката легенда за изваяната с кал и вода от Хермес красавица Пандора, отворила кутията с бедите, нещастията и болестите, които се разпръснали по целия свят. Или за „оживялата“ статуя Галатея на митологичния скулптор Пигмалион, която сравнявам с Ева. Постепенно, с все по-ускорените темпове на развитието на науката, хуманоидните машини не само придобиват по-широка употреба, но и се усложняват „интелектуалните“ им възможности – създава се усещане, че те акумулират в себе си способност за собствено мислене и действие, умения да имитират човешкия начин на живот и придвижване в пространството, използват се не само в промишлеността, но и за изследване на Космоса, в хирургията, при някои спасителни операции, а днес вече знаем за създадения изкуствен интелект и възможностите му да се самообразова и развива. Да не говорим за стотиците игрални филми, които непрекъснато ни пренасят в една интересна, но понякога и доста агресивна „действителност“. Фантастичните технически съоръжения в модерния свят обсебват съзнанието на младия човек, който чрез тях компенсират своята самотност и съзнателно се маргинализира от себеподобните си, превръща се в придатък на техниката, в послушен изпълнител на нейната „воля“, придобивайки комплекс за малоценност, готов е да слезе от пиедестала, на който го е поставил Демциургът, и да отстъпи мястото си на машината. Именно този проблем интерпретира поемата на Любомир Левчев „Желязната ръкавица“, акцентувайки страшната истина за опасността от изгубване на творческата идентичност на човека.

Паратекстът съдържа две ключови думи, които имат важно значение за възприемане на философските смисли, заложили в целия текст. Още в гревните общества ръкавицата се възприема като знак за предизвикателство. Обвързването ѝ с епитета „желязна“ имплицитно вписва символиката на простия, неблагороден метал (показател за твърда, мрачна, нечиста дяволска сила, господар на сянката и на нощта, сатанински инструмент на войната и смъртта) и създава впечатление за обявен „дуел“,

за начало на някаква „война“, която лирическият говорител предстои да води и в която не е сигурен дали ще победи. Така още заглавието зарежда читателя с напрежение, с драматично очакване на онази съдбоносна битка, от изхода на която може би зависи и неговото бъдеще.

По своята форма (диалогично-полемична), поемата „Желязната ръкавица“ напомня познати стереотипи – „Сърце на сърцата“ (Пенчо Славейков), в която младият поет Пърси Биш Шели пламенно отстоява в спора с другарите си своето творческо и житейско кредо, че идеалът е онова, което винаги е било „човека в човека“ и му е придавало смисъл на избраник, защото творецът с идеал е посредник между два свята, той е своеобразен Ноев ковчег, който трябва да принесе през времето онова, което е „в промени непроменно“. Или популярната поема „Песен за човека“ (Никола Вапцаров), в основата на която е положен спорът между лирическият говорител и младата гама на тема: „Човекът и новото време“. Аналозиите обаче приключват дотук, тъй като поемата на Любомир Левчев поставя много по-сложен, наболял съвременен проблем – ако при Славейков и Вапцаров става дума за необходимостта от идеал, който да остоиности човешкото съществуване или този идеал да се съобрази с новите социални реалности, поемата на Л. Левчев бие камбаната на тревогата за опасността от унищожаване на самия човек, създателя на идеалите.

Първият фрагмент на поемата изпълнява функцията на експозиция – въвежда читателя в средата на млади творци, събрани на гости у един от тях, като за силата на техния зареден с енергия търсец дух говори ситуирането на детайлите от обстановката. Произведенията на изкуството заемат почетните места на масата и на дивана, докато самите младежи стоят прави. Интересен е подборът както на картините, така и на авторите им – това са все знакови творби на Ван Гог, Амадео Модилиани и Пол Клее, всеки от които е положил някакво ново начало в историята на живописата. Първите четири стиха на поемата поставят представата за младежите под знака на символните значения на дръжда (падащото небесно семе, което слиза, за да оплоди земята) и на пеперудата (метафоричен образ на пътуващия дух и прераждането). Така имплицитно се вписва усещането, че тук са се събрали онези, които ще определят новата естетика на изкуството, че те ще бъдат създателите на нова ценностна система, по чиито пътища ще поеме бъдещето:

И пушехме.
И разговаряхме
за бъдещето на света.

А то, бъдещето, зависи от техния отговор на въпроса дали може, или не може машината да мисли. Поставянето на този проблем се възприема като завръзка на сюжетното действие в поемата, той „отваря вратата“ на полемиката, в която водещо място заемат образите на лирическият говорител (герой резоньор, представящ авторовата позиция по проблема) и лирическият герой – домакин на младежката сбирка. Домакинът е представен с екстатичен тип поведение, който при изреждане

на възможностите на „електронния мозък“ изпада в състояние на екстаз. При погнасяне на словото му е използван ефектът на обожествяването чрез специфичното за библейските текстове повторение на съюза „И“ в началото на изречението и чрез заместването на словосъчетанието „електронният мозък“ в номинативната верига с местоимението „Той“, написано с главни букви не само поради началото на кратки изречения, но и чрез създадената анафора, поставяща силно логическо и емоционално ударение върху тях и имплицитно вписваща внушение за изключителност. Той, електронният мозък, „играе шах“, „свири“, „композира“ и „не боледува от рак“ – т.е. машината е присвоила сферата и на логическите, и на творческите дейности на човека. Ужасяваща е представата на героя за следващото хилядолетие, в което машините ще са придобили и способността сами да се възпроизвеждат, разполагайки с „огромни пространства материя“ – „Ще започнат да мислят / скалите, / въздухът / и водата...“, при това „без съмнения / и грехове...“. В речта на героя са профанирани символните значения на скалите (знак за неизменност и за силата на Бог), на въздуха (посредник между земята и небето, среда, присъща на светлината и извисяването) и на водата (извор на живота). Бутафорна е същността на „мислещата плазма“ на камерите, които са вгледани във Вселената, имитирайки дейността на човешкия мозък. Цялата реч на героя се възприема като една полифония на скудоумието, на алиенацията му от човешкото, но и на един опасен опит да се аксиологизира, да се остойности в полза на машината онова, което досега се е възприемало като способност на човешката мисъл. Стресът, който предизвиква речта на домакина у неговите слушатели, е акцентирани с една удължена апосиопеза – словото му завършва с многоточие, с многоточие започва и следващият семантичен фрагмент от поемата, представящ въздействието на тази реч върху околните и лирическият говорител:

Ще мислят с прецизна точност.
 Със съвършен логичен ритъм,
 където няма изненади,
 съмнения
 и грехове...
 ...Почувствах тъмен страх.
 Навярно
 така последният археоптерикс
 е слушал на вулканите смеха...

Ако първата апосиопеза има задачата да даде възможност да бъде анализирана и осмислена речта на оратора, то новата пауза след сравняването на състоянието на слушателя с реакциите на птиците от далечния юрски период, имплицитно вписва асоциация за предстоящ Апокалипсис от нов тип. Мотивът за страха, въведен чрез повторения глагол „плашеше“, е обвързан не с машините, а с „тоз човек, / забравил всички хора на света / и работолепно влюбен в механизмите“. На този фон, почти като Ботевото „свестните у нас считат за луди“, парадоксално, като словесна плесница

прозвучава репликата на героя резоньор: „Защо никои човек не е бил / тъй страстно защитаван?“. Оценката за оратора в съзнанието на околните е разколебана чрез глуповато-наивната реакция на „една красавица“, която вижда някаква красота във възторга на говорещия, докато за другите той е „страшен“, защото е загубил човешкото у себе си, превръщайки се в кибернетичен оратор, в робот, обсебен от чужда, нечовешка воля, направил „засечка“ още при първото прекъсване на речта му.

Новият логически фрагмент извежда лирическият говорител от рамките на дома и го ситуира в пространството на града. Може би там той ще възстанови равновесието на духа си и разтърсената конструкция на вярата си в бъдещето. Тази надежда е заявена отново чрез образа на гъжда, чиито канки продължават да пагат от клоните на дърветата. И двата образа – на гъжда и на дървото – са символи на живота, на неговата вечност, на възраждащата сила на природата и по вертикала свързват небето и земята в измеренията на Космоса. Лирическият говорител поема върху парещото си чело всяка канка гъжд като жива вода, която връща и надеждата, и човешката му гордост и самочувствие. Оказва се обаче, че тази надежда е илюзорна, тя рязко е репликирана от безпощадната истина, че хуманоидите, незабелязано от него, са населили пространството на града, те бродят по нощните улици и стискат в своята „железна ръкавица“ душите на непокорните човешки същества. Опозицията надежда – отчаяние е подчертана със съюза „но“, който противопоставя очакваното на реалността. Заплахата от „нашествието“ на хуманоидите е акцентувана чрез мултиплицирането им – младежът има усещането, че ги е срещал „на заседания“, а може би заедно са „били войници“ (две стандартизиращи, унифициращи сфери на живота). Още по-страшна се оказва истината, че те са превзели крепостта на творческия човешки дух: „Аз съм кибернетичният поет, / когото ти обиди тази вечер“. Хвърлената в лицето железна ръкавица, обявеният дуел и точният му час и ден, железният властен смях на хуманоида не просто стресират, те парализират съзнанието му, лишават го от възможност да мисли, което е изразено чрез накъсаните безглаголни изречения и поредицата от апосиопези:

Значи утре...

Удовлетворение...

Значи утре...

Утре...

Край...

В гърдите на героя сякаш свирят полицейски сирени, „сърцето се мята и блъска в юмруци“. Електронният поет е видян като нов коварен Дантес, който се е прицелил в сърцето – център на духовния му живот, символ на разум, мъдрост и чувственост, но и на паметта. И точно тя, паметта, ражда съмнението в унищожителната сила на „железната ръкавица“, тя му посочва онова оръжие, с което да победи кибернетичната точност на електронния мозък, най-неочакваното, но и най-сигурното оръжие, неприсъщо за една машина – човешките грешки. Изреждането им

във финалната част на поемата представлява една лирическа биография на човешкия живот, история на човешкото познание, придобивано по пътя на пробата, грешката и изводите от нея. Всичко онова, което придава красота и очарование на нашето съществуване. Падането след първата стъпка, от която узнаваш „колко твърда е земята“, но и след това се научаваш да тичаш по нея „с разчорлени коси“. Първата целувка, недостижна целта си „от козирката на каската“, но която учи „как устните се пукат от любов“. Първата измяна на приятел, „изпити невзети“, „слаби стихове“, които не само каляват духа, преподавайки „един урок, / жесток като куришум“, но и подготвят за оня „бой с машината непогрешима... която иска човечността да замени“. Лирическият говорител достига до едно невероятно откритие – оказва се, че точно човешките грешки се превръщат в „страшно оръжие“, те раждат силата на вдъхновението и любовта, с които той ще влезе в предстоящия дуел с машината – УТРЕ.

Казват, че истинският творец обикновено се връща оттам, закъдето другите току-що са тръгнали. Той е пророк, прегтеча на онова, което предстои да се случи. Така звучи за мен словото на Любомир Левчев в поемата му „Желязната ръкавица“, още повече, че от създаването ѝ (1961 г.) и поставянето на проблема за антиномията хуманоид–човек са изминали няколко десетилетия, а проблемът не само че не е решен в полза на човека, но и опасността от унищожаването на човешкото в него все повече нараства. Поетът е оставил творбата си с отворен финал – съдбата на човечеството ще бъде решена „утре“, когато вече ще е неизбежен „дуелът“ с онези хуманоиди в човешки образ, които бродят между нас и са допуснали да бъде вградена в главите им „мислеца плазма“, а в гърдите – кибернетично сърце, за което „няма изненади, съмнения и грехове...“.

А какъв ще бъде изходът от този „дуел“ и изобщо ще има ли за човечеството бъдеще – според поета това зависи от самите нас.

Любомир Левчев
ЖЕЛЯЗНАТА РЪКАВИЦА

Помня –
валеше гъжд.
Прозорецът беше отворен
и влизаха огромни пеперуди...
Ние разглеждахме репродукции.
На дивана лежеше
зеленооката на Могилиани.
На масите седяха
„Ядачите на картофи“.
И ние трябваше да стоим прави.
И да внимаваме
да не настъпим
калейдоскопите на Клее...

И пушехме.
И разговаряхме
за бъдещето на света.

Аз и мнозина не бяхме съгласни,
че машината може да мисли.
Тогава
домакина скочи яростно
и извика:
– Това е истината!
Електронният мозък решава
безпогрешно
велики задачи.
Той играе на шах.
Той свири.
И композира лунни сонати.
И не боледува от рак...
И всичко това го прави
малолетната кибернетика.
Аз ви моля

да си представите
следващото хилядолетие:
всемогъщи и мъдри машини
сами ще се произвеждат.
Камери мислеца плазма
във вселената ще се вглеждат.
О, нашият мозък има
толкоз малко милиарди клетки!
А машината
ще разполага
с огромни пространства материя.
Ще започнат да мислят
скалите,
въздухът
и водата...
Ще мислят с прецизна точност.
Със съвършен логичен ритъм,
където няма изненади,
съмнения
и грехове...

Почувствах тъмен страх.
Навярно
така последният археоптерикс
е слушал на вулканите смеха...
И не машините ме плашеха.
Не!
Плашеше ме тоз човек,
забравил всички хора на света
и раболепно влюбен в механизмите.
Той на роботите завиждаше.
И електрониката славеше.
И сигурно от подражаване
бе заприличал
на машина.
Кибернетика!
О, кибернетика!
Защо никой човек не е бил
тъй страстно защитаван?
Лакей на машините,
слуга на слугите ни,
ти си страшен!...
Но не за всички:
– Вижте

колко е симпатичен! –
възгъхна една красавица.
И оратора кибернетичен
внезапно
засечка направи.
Просто
мисълта си изпусна.
И не идваше друга мисъл.
И той гледаше девойката руса
изчервен
и глупаво слисан...
– Да тръгваме...
– Роботът се умори...
– Хайде!...
– Вече не вали...
Отивайте си! –
Викаха
дори
часовниците на Дали...

А всъщност
под гърветата валеше.
И аз вървях под тях
и ги разклацах,
за да изпитам острата наслада
на канки
върху парещо чело...

Но изведнъж
на моя път застана
една позната сянка на човек.
(На заседания ли съм го срещал?
Или пък
заедно сме били войници?)

– Аз съм кибернетичният поет,
когото ти обиди тази вечер.
Аз искам удовлетворение!
Утре
в девет часа
и трийсет минути
и трийсет секунди –
тук!... –
Железен смях.

Желязна ръкавица.
И си отиде...

А аз останах.
Смачках си цигарата.
И гърдите ми свиреха,
свиреха
като полицейска кола,
във която сърцето се мята
и блъска в юмруци:
– Къде ме водите?
Къде!....
И главата ми трескаво мислеше
с толкоз малко милиарди клетки:
Значи, утре...
Удовлетворение...
Значи, утре...
Утре...
Край...

Аз виждах електронния поет
как в тази нощ
преди дуела
е „сигнал“
да напише два-три скеча
за следващия цирков фестивал.
Маслото
със спокойствие велико
по своите каналчета се движи.
И утре
електронният поет
ще дойде със кибернетична точност.
Ръката му
не може да трепери.
И пистолетът му не може
да не удари във целта...

Ще ме застреляш ти,
Дантес,
тъй както си застрелял всички други!...
Но преди да умра... може би...
„Може би!“ –
ти си мойто оръжие.
Мойте грешки са страшно оръжие.

Аз ще стрелям със теб –
„може би!“

...И от всички хоризонти
заприуждаха стъпки.
Невидими ръце ме галеха.
И аз ги познавах.
Това са те –
незабравимите.
От мен извършените грешки.
Това е мойта първа стъпка
от детското креватче
към прозореца.
Погрешна стъпка,
след която
почувствах колко твърда е земята.
Но тази първа грешка ме научи
да тичам със
разчорлени коси
през пролетни полета с минзухари
и през траншеите с бодлива тел...

При мен е първата целувка.
Ах, помня!
Козирката на каскета ми
попречи да достигна до целта.
И ученичката със смях избяга.
И плаках аз
от ярост
и от срам...
Но грешката момчешка ме научи
как устните се пукат от любов...
При мене е един подлец,
когото
аз
някога
като другар приех...
При мен са моите изпити невзети...
При мен са моите слаби стихове...
И всички,
всички грешки ми предлагат
един урок,
жесток като куршум,
за бой с машината непогрешима –

**машината,
която иска
човечността да замени.**

**Човешко вдъхновение,
окрилай ме!
Любов,
бъди със мен и този път!
И вярвам аз
със всичка сила,
че грешките ще ме спасят!**

1961

Христо Бараковски • Графика

*Проф. Татяна Батулева,
доктор на философските науки*
КРАЧКА ОТВЪД „СТЕНАТА“

Според Камю няма граници между дейностите, които човек обича, те проникват взаимно една в друга, „потопени в същото безпокойство“. Думите са особено валидни за Румен Шомов, когото сме свикнали да възприемаме като граматург, и за издадените от него две книги „Китайската стена“ (Карина-Мариана Тодорова, 2020) и „Крачка встрани. Нантски дневник“ (Хайни, 2022).

Първата от тях авторът е определил с интригуващата дефиниция „хей хоп-роман“. Защо „стена“? Символиката на стената е свързана с диалектиката на външно и вътрешно, с някаква граница и разделение на пространството. Няма как да не се сетим за разрушената вече Берлинска стена и, разбира се, за емблематичния албум на Пинк Флойд. „Стената“: многобройни са нейните превъплъщения в романа. Блокът, в който живее Лазар, е като „китайска стена“, появила се върху някогашните къщи и градини; жилищата на депутатите също са оградени от стена. Освен външни, стените са и вътрешни. Хората са изолирани от издигнати от „претенци, че знаят всичко“ китайски стени: стената в Ксения – тази, която Лазар не успява да пробие, но и тази, която самата Ксения не съумява да надмогне; собствената вътрешна стена и страха от интимност. Освен традиционната дефиниция като вертикална архитектурна конструкция, „отделяща или защитаваща дадено пространство“, китайският вариант предполага мащабни хоризонтални размери. Как да преодолееш такава стена? Да опиташ да я пробиеш? Да я заобиколиш? Да се издигнеш над нея? „Да можеше сега да мина по отвесната стена или да бяха тук приятелите ми, да ме повдигнат“, пише Борис Христов в стихотворението си „Прозорец“ (1977). Но стената е монолитна, тежка и непробиваема, без пукнатини и процепи, които биха били обещание за възможен изход. По-късно личният вопъл на поета ще премине в тотална безнадеждност: „Бяхме тръгнали да разбием стената/ и на площада да изгорим като слама,/ но в една дупка изгубих моя приятел,/ а след него и другите – двама по двама“ („Стената“, 1982) (к.м.–Т.Б.)

Но в романа на Шомов не откриваме подобна безнадеждност. В него тъгата и радостта са като две страни на едно разположено между светлината и мрака многомерно цяло, чието бъдещо развитие тепърва предстои. Първата опозиция на стената е „Театърът“, чийто образ е изваян с особена поетичност. Първата среща с него е още в детството. Тогава се появява „вълшебното, невидимо същество“, закачливо изкачило се

на сцената, за да хвърли шепя сценичен прах в очите на момчето, което не успява да се разплаче или да спъне момчето, така че падането му да бъде съвсем истинско. Изпитът по актьорско майсторство се трансформира в „танц под снеготопане“, момчето с моряшко костюмче от зрител се преобразява в участник, превръщайки изпита в празник на единението, в който спонтанно се включват и изпитващи, и изпитвани.

Описанието на изпълнените с поетичност, самоирония и непограждаемо чувство за хумор детски спомени в първата част на романа носи „привкус на театрално преживяване“. Люшкацията се между комедия и приказен мираж спектакъл на погребенията впоследствие се превръща в невъзможна за възприемане реалност. Като цяло детството носи белезите на театъра, защото „някакъв гребен факт ти дава по-добър поглед към нещата“. В подчертано „театрален“ наратив са изградени епизодите с болката и негодуването от сцената на смъртта на бялото пиле и непонятната за гетето агресивност на Филип, причинена от „хвърлящата-нехвърляща сянка“ круша. Дали пък ходът на събитията в света не е причинен от един „непозозирани от нас граматург над триизмерното“?

Театърът, неговата магия, „заразата“ му присъстват в романа както със своя автентичен образ, така и под формата на заместител-сурогат. Във време, в което „керванът на безумието си върви, народът не гледа театър“. Неговото подобие се е пренесло в Народно събрание, превръщайки живота в трагикомична пиеса с неочаквани обрати. Чудото на театъра е погменено от технически ефекти, а срещата с режисьори като Любимов и актьори като Висоцки, след която „очистената като окъпан бисер душа на публиката“ засиява, е заместена от натрапчивото присъствие на кохорта репортерки, чиято цел е само една – „да се показват, да се показват, да се показват, без значение в какво“. Биг брадърите се роят и заедно с кулинарните предавания постепенно се възприемат като „висша форма на мисловна дейност“. Саркастичният външен глас, който цяло столетие задава въпроса „Ти кой си, бе?“, неусетно е преминал във вътрешно звучащ, присмехулен, носещ отровни съмнения глас: аз мъртъв плод ли съм? Или съм жив? Чудесен е изборът на асоциацията между провежданя в Пловдив фестивал на ТВ театри „Златната ракла“ и... „Златната реликва“. Раклата, криеща ценни съкровища, ковчежето, чието отваряне очакваш с трепет, за да те пренесе в един носещ обещание за катарзис свят на вълшебство, постепенно става „реликва“, т.е. принадлежаща на миналото свещена и почитана вещ.

Тук трябва да обърнем внимание на едно особено умение на автора, който само с един леко загатнат шрих ни среща с реални личности от близкото минало, все „Биг Брадъри с високи протекции“ и „първозовани водещи“: понякога разковничето към загадката е първата буква на фамилията (Харди; Ацев), друг път нейното окончание (-арев), трети път чрез намек за „старата бриджорска компания на Генералния“. Особено находчиви са примерите с „пожизнения граматург на театъра над всички театри“; „поета с тъжната усмивка“, или „жениха на славата с име, което означава венец“ (Стефан), бунтара-поет, разговорите, с когото „започват с доброджелателност, поемат стремително нагоре, но никога не стигат до цъфтеж“.

Но да приемем, че „хеј-хоп романът“ на Румен Шомов просто отразява отминали вече събития и епохи, означава да не оценим всички заложени в него посоки. Той не само рисува нашето минало, а сякаш антиципира ситуации, с които тепърва ще ни се налага да се срещнем. Защото, да, „рухнаха комунизмът, научният комунизъм, бограта приспивна песен за неизбежната победа на най-прогресивната класа“, да, стените са разрушени, но на тяхно място вече изникват нови, често невидими, но не по-малко перфидни, реални и виртуални стени: затваряния, локдауни, канселирания, скрити под маската на политици за включване изключвания. Внушенията на романа имат своите проекции не само в миналото и настоящето, но и в бъдещето, в един все по-„несъзнаващ собствената си налудност свят“, в който човек отново ще трябва да доказва, че живее, че не е мъртъв плод, „подготвен за отстраняване от безмозъчно послушни акушерки“, свят, в който отново ще търси спасение в пиесата или романа, т.е. в творчеството, за да изплува „от мътните порои на нищото“. Защото „страшното е невидимо с просто око“...

В края на романа Лазар прави своя избор, поема отговорност, независимо че осъзнава цената, която ще плати (както той, така и гъщеря му). Неговият избор е опозиция на избора на Ксения, която в желанието си да продължи своя „самоделен, сглобен от илюзии свят“, да отсрочи наближаващата старост и да избяга от вътрешната пустота, избира различното образието, не осъзнавайки, че така се оказва в плен на една не по-малко опустошаваща илюзия. Илюзия, която авторът блестящо дефинира като „вътрешни неприсъствия, които се мъчиш да компенсираш с физически и нефизически допири“.

Но освен чрез избора на Лазар надеждата е загатната и по друг начин: чрез открояващия се силует на Витоша с облациите над нея, може би приютили душите на любимите хора и животни. Макар и отлетели без време, те са живи в аурата на любовта и приятелството. Облакът, носител на живителна влага, динамичен и съхраняващ живота, е представен като пространство на трансцендентност, в което „непосилната лекота на самотата“ е преминала в лекотата на неземното, безплътното битие, онова, което е достатъчно високо, неуловимо и неподвластно на тежките материални вибрации, затворени в бетонната, мъртва стена. Героят изгонва своя вътрешен „биг брадър“, този, който, независимо че е изписан с малки букви, е не по-малко разрушителен: личния биг брадър на автоцензурата и несигурността, клонинг на големия, гържавно установен Биг Брадър (ББ).

По различен начин, но със същото майсторство е написана и втората книга на Румен Шомов „Крачка встрани. Нантски дневник“. От една страна, тя се чете на един гъх, а, от друга, читателят изпитва нужда непрестанно да се връща към вече прочетеното. Сякаш усеща, че в пластивите на текста са скрити детайли, които не са на повърхността, а се спотайват някъде по-дълбоко. Те те карат да ги откриеш, изграждайки картина, която е заложена там от автора, но която в същото време ти самият дорисуваш и „доизпитваш“. Понякога тя е кинематографично из-

ваяна, друг път една пестелива фраза или епитет задава рамката, която ти самият изпълваш с форми и цветове: ровиш се в мрежата, търсиш данни и снимки (впрочем Суййо наистина прилича на Ленин...). Точно както самият автор пише: „сякаш в тебе оживяват непреживени събития, за които никои преди това не ти е разказвал, а те по някакъв начин са присъствали в тебе“. Попаляш се в атмосферата на Института за академични изследвания/IEA, на Нант, виждаш реката, която удивително и противно на всяка логика сменя течението си, като любовна връзка с океана, „чиито прониквания нямат нито отдих, нито насита“. Виждаш видрите, морето, разгялата с което винаги „носи тъга“, лабандуловите полета и гивите маслини. Правиш крачка в света на книгата.

Но това е само една от посоките, по които Румен Шомов ни приканва да поемем. Втората е тази на спомените (с уговорката, че тук „спомен“ не е несъвършен заместител на въображението, а негова основа и отключващ фактор), които проецираните в тебе картини събуждат. „Гледам“ гърветата в странни пози „като персонажи от картина на Шагал“ и неусетно правя моята крачка... встрани, или по-точно навътре. Затварям очи и се пренасям в „моите лабандулови полета“, „виждам“ синьото небе и слънчогледово жълтите полета на Арл, черната магона, океана и Камаргата с биковете и конете, небето... Небето с безумно едри и ярки звезди, пог което един кораб приближава бреговете на Вилфранш, бавно и съвсем безшумно, сякаш за да не наруши магията на предстоящата среща с този вълшебен, двоен, едновременно издигащ се над водата и отразяващ се в дълбините ѝ светлинен свят.

Третата посока на размисъл, в която книгата на Румен Шомов ни отвежда, е тази на „познатата грозна“ реалност, която упорито не иска да отстъпи: тази на нежеланата почтеност, която по традиция се тълкува като презумпция за виновност; на късно събудената и вече неефективна човецина.

Макар и по косвен начин „Крачка встрани“ ни среща с изваяния с обич в Китайската стена незабравим образ на майката. В интерпретацията на „фройдиста“ вътрешната съпротива на автора срещу френския език е „нежелание за разгяла с майката“. Да, но да не забравяме, че фройдистското отрицание на майката (която, независимо дали е „отсъстваща“ или „обсебваща“, накрая все ще бъде виновна) се оспорва от редица съвременни автор(к)и, които приемат, че именно заличаването на майката и майчиното родословие стои в основата на редица недъзи в обществото. Защо да не тълкуваме нещата по различен начин: губейки едно, авторът е спечелил друго: тази тънка чувствителност, „артистичното осмисляне на спомена“, за което говори Георги Константинов, вглеждането в на пръв поглед незабележими детайли, които впоследствие се оказват съществени; умението да не губиш самочувствие в среда, в която невинаги си водещ; да бъдеш съпричастен и да живееш в една споделена вселена, чието начало винаги е в изграждането на един „двусубектен“ свят.

Към кинематографичността на картините се прибавя една подчертано сентенциозна и афористична мисъл, в която проникателността върви успоредно с болката на бунтаря, открил, че механизмите, чрез

която помощта се инструментализира в подкрепа на корупцията, не са само българско „ноу-хау“: европейските чиновници „носят едни пари, дават ги на едни хора, вземат си едни солидни комисионни и си отиват, без да се интересуват какво става с тези пари“. „Злото не се нуждае от митнически контрол, за да премине границата“, казва авторът. Почти като описания с чудесна ирония епизод с „подкрепения от фондации“ зъболекар от „Китайската стена“.

Още много неща може да се изредят за качества на тази чудесна, сякаш написана без претенции, книга, едно от които е дискретно предаденото, но очевидно дълбоко вдъхновяващо присъствие на любимата жена: през погледа на „героите“, които с нетърпение са очаквали поредната среща с нея, чрез деликатно поставените акценти („жената, която ме обича, и жената, която обичам“). Те изграждат образа на една неуморима, жизнена, пълна с енергия и заразителна с ентузиазма си жена, чужда на пресметливата безпристрастност, винаги съпричастна и въввлечена, която не върви след събитията, а предпочита да бъде техен двигател и вдъхновител на събития.

Трябва да благодарим за тази крачка встрани, извън „постаментна на родното“, която писателят Румен Шомов споделя с нас. Тя наистина е „крачка напред“... за него, но и не само за него, а и за тези, които са имали досег с книгата. У нас тя се проектира като крачка навътре, а всяка крачка навътре също е крачка напред, към един по-жизнен, освободен от умората и изпълнен с желание да направи нещо добро „аз“.

И нека отново се върнем към надеждата от романа „Китайската стена“: родената от личен избор надежда, тази, която сме изгубили, но към която книгите на Румен Шомов ни връщат и на която „бунтовникът“ от Нантски дневник шепне „тук съм, няма да се откажа“. Нека я запазим, преди отново да са я приватизирали „хитреци, пълни с идеи как да я изтъргуват“.

Георги Н. Николов **ЗА ДВЕ СТИХОСБИРКИ**

„ЛЮБОВТА Е НАШЕТО МОЩНО ОРЪЖИЕ“

Като копирени нишки в слънчева тъкан се нижат стиховете в книгата на Калина Томова „Танц на душите“, изградена от взаимно преливащите се части „Всичко е любов и светлина“, „Разговори с душата“ и едноименната „Танц на душите“. Интимна лирика, осмисляща светогледа на авторката за красотата и тайнството на две търсеци се във времето и пространството души...

Какво е всъщност любовта? Мисля, няма стойностен автор, който да не е писал за любовта. Нейната енигматичност се обуславя от светлината на чувствата, от стремежа към взаимност и от хармонията между Мъжа и Жената, сливащи се в негелимо цяло. В уводната си част авторката споделя: „Защо се срещаме? А после губим се отново? Къде отлитат миговете на взаимност? Кога сме истински? При първото потръпващо докосване или когато вземат връх връхлитащите мисли? Душите пътищата си кръстосват. Разчитат записите скрити. Но ние не познаваме гласа им... И често случва се, неоловили тайните духовни нишки, да се отблъснем глунаво, оплетени в човешките интриги...“

Ти си неразпознатия шепот на вечност...
Уникален, прекрасен, изваян звук на живот...
Ти си капката жива вода, подарила надежда,
възторг и мечта на тази така уморена земя...
Ти си импулсът, който те кара да светнеш,
когато тъмната превземе
и заключи всичките истини,
подменени с илюзорни фалшиви измислици...
Ти си този, който ме търси из неизбродни вселени,
за да види лика ми, да познае душата ми,
да се докосне до моята неподправена същност –
творяща, умееща да вдъхва живот, просветление...
„Аз съм Жената“

Лирическият герой в книгата – авторката, сияе в стиховете със своята многостранна същност. Тя е и сила, и носталгия; вечно търсеца взаимност от онзи, „другия“ и готова в името на любовта да пожертва себе си. Тя излъчва и увереност, че може да надмогне предизвикателствата на битието. Да се извиси над него и да стигне в полет до небосвода, където с любимия

ще градят сами своето влюбено съществуване. Така поставя въпроса за смисъла на времето, отредено ни да присъстваме физически на планета Земя. За да може тя и той да се преоткрият. Да повярват в истинския зов на щастието – да обичаш и да бъдеш обичан и да оставиш красотата на влюбения спомен и тогаба, когато нас вече ни няма. Истинската красота на отпадащите от календара дни и години е запечатана именно в споделената любов. В нейното могъщество да преобразува вселени, да разпознава доброто от злото и да дарява на людеите хармония, правеща ги възвишени и силни. Докосването, целувката, лъчезарния поглед, разменен между партньорите, гарантират оцеляването на хорското множество в цялото му многообразие. Дават му сили да преодолява привидно непреодолими неща. И върху собственото си минало да гради днешния ден, който е само стъпка напред към желаното утре. В книгата си Калина Томова е негов изповедник и пантократор. Водител, знаещ цената на споделените чувства, без които всичко около нас би било пусто и сиво. Да споделиш интимното, скрито досега дълбоко в душата означава подкана към размисъл и сравнение: а ние открили ли сме свята му същност в храма на откровението? Защото, ако не сме открили обекта на своите възжеления, сме обречени да скитаме сами под гъгата на „обикновеното“, но тъй желано човешко щастие. А ако то все още не е застанало на прага ни?

Ще те целуна тайно...

От канките роса ще те създам...
 Да бъдеш чиста, непорочна, светла.
 В душата ти ще влея пролетта...
 Да си градивна, жизнена, възшебна.
 В сърцето ти звезда ще засадя...
 Да свети и да топли всеотдайно.
 В очите – ширналите небеса
 ще приютя. И ще те целуна тайно...

Вещ психолог, Калина Томова прекрасно знае, че личното „аз“ все пак не може да съществува само за себе си. То търси отговорник на своите възжеления и най-точния остров за това е любовта. Той е изповедалнята за нашите съмнения, недоверчивост и зле прикрита самота. Без нея гъгата на мечтите ни е сива и безцветна, а всеки нов ден: лишен от смисъл и обречен на сивата гелничност. Както самата тя признава, „аз съм личност, дошла сама в този живот“, за да гяла камъни. Т.е., да се изглади душата от своите ръбести ъгли. И когато вече няма какво да се изглажда, настъпва тишина. Трябва да се търси нов път за нейните възжеления и широко разперени криле. Нови копнежи, които да я събудят за следващия живот с неговата скритост и добри, и не чак готам добри двери към бъдещето. Факт е, че интимната лирика на Калина в „Ганц на душите“ е лишена от статичност и познати от други автори откровения. Тук се срещаме с динамичност и готовност за борба в името на интимното. То също не е статично. Душите на двамата влюбени се сближават, разделят се в стиховете и отново се превръщат в едно неотделимо цяло. Изповед-

ността на изживяното, или пък на търсеното, е силно въздействаща. Тя прави читателя свидетел на една душа, на една личност, която търси есенцията на своя живот и когато я открие, е готова да му се отдаде изцяло, но и да го брани от грубостите на деня. Сила за това ѝ придават мечтите: многоцветни и красиви, както впрочем и целият венец от чувства, изплетен от Калина в тази ѝ книга. Но най-важното послание е, че без любов и споделена интимност смисленият живот не е възможен, нито пък желан. Защото и отделният човек живее в динамично време и ако не отвърне на нечи чисти чувства, се превръща в самотник. Човек трябва да вярва, възвестява ни Калина. Цялата книга, явно или метафорично, е изтъкана от мечти; от теми за размисъл и от стремеж женското в нея да бъде правилно разбрано и оценено по достойнство. Оказва се, че в много от перипетиите на времето жената е по-силният характер. Тя е борбена в името на щастието си и знае как да се бори за него. Нищо не може да я спре, освен отсъствието на любимия човек.

За любовта е казано много...
 Но никога всичко.
 Защото любовта е с толкова лица,
 колкото души са преминали –
 вчера и днес, тук и навсякъде.
 И все пак, тя е подобна у всеки един.
 Ако наистина е любов!
 „Изповядано за любовта“

Много добри думи могат да се кажат още за стихосбирката на Калина Томова „Танц на душите“, ала поезията трудно може да бъде разказана, тя трябва да се прочете. Сигурен съм, че книгата ще се превърне в настолно четиво за мнозина от нас и ще бъде разгръщана пак и пак. А това е най-голямото признание за всеки автор, нали!

КЪМ БЕЗБРЕЖНИЯ ХОРИЗОНТ НА ВРЕМЕТО...

Стихосбирката „Пог Южния кръст“ е съградена от три взаимно допълващи се части: „Диагноза“, „Хармония“ и „Към залеза“. Взети заедно, те отразяват виталната безбрежност на времето, в което авторката Станка Николова от Австралия е устремила своя поетичен талант. В книгата тя контактува със светлината, с морето и небето, със слънцето и отронващата се от календара броеница на отредените ни дни. Търси смисъла на живота и с редица лирични послания ни подсеща, че той е вечен кръговрат от съдби, в които се оглеждат редица прежни поколения, дали път и на нас. А ние също искаме да узнаем каква е ролята ни на белия свят и какво да оставим след себе си, та да бъдем запомнени с добро:

Като дамоклев меч е времето,
 надвиснало над нас.

Не чака да прозрем
 Защо сме тук и точно сега.
 Такъв ли е бил нашият избор?
 И на тази земя,
 която днес безпоощадно пустее?
 А вината още търси своя създател...
 Безотрадно,
 Незаконно родено дете...
 „Размисъл“

Поезията на Станка Николова е полет над безкрайността. Тя няма граници и можем да я оприличим с многоцветна галерия от чувства, наблюдения и самонаблюдения на вече изживяното, или пък на днешния ден. На мъдра философия за същността и за стойността на човека, поселен на Земята от божествената мисъл с идеята да бъде творец, а не рушител на създаденото. Лирическият талант на Таня лети над планетата, съчетава в себе си младостта на гуха и житейския опит на отминали години. Връща се в детството в България, което никога не може да бъде забравено и от която е взела шепя пръст, която да бъде размесена с пръстта на далечни краища. Много често тя прави равностметка на стореното през годините през призмата на самокритичността и приближаващата човешка есен. Споделя с читателите обичта си към изгрева и залеза; към плача на новороденото, песента на пролетните птици и волния смях от детската площадка. Затова не се свени да отправи упрек към днешните избраници, водещи човечеството в глуха линия. Стиховете в книгата „Под Южния кръст“ се радват на тематично многообразие, съответстващо на схващането на авторката за смисъла да се живее – за какво и докога и щом дойде часът на равностметката, тя да бъде богата с проверени истини за отминалите дни.

Отпивам бавно слънчевата чаша
 на дългия си земен ден –
 горчив пелин с частици щастие –
 за мен от бълчвата небесна отреден.
 О, не една илюзия захвърлих
 на кладата, горяща нощ и ден,
 изтляха там надеждите опърлени,
 успехи мними, полет устремен...
 Сега денят догаря тихо,
 Навива мисли в залезно кълбо...
 Дали у мене храма съхраниха,
 във който да говоря с Бог?
 „Горчив пелин“

Поезията на Станка Николова е тематично многопластова и предназначена за читателите навсякъде по света. Но има и една тема – темата за България и роговия ѝ корен, видени през погледа на вечната жена,

която рязко се откроява сред творбите ѝ. Тя почива върху фолклорното наследство, неговата мистика и цветна метафоричност:

От изгревите мляко пила
аз слънчев лъч съм и в тъма,
ще те опивам с дъх на самогиба,
от мен ще пиеш живата вода.
От залезите пламък взела,
звезди събрала – пълен кош,
с косите мои – нежна свила,
ще те застилам всяка нощ.
„Българка“

В книгата „Под Южния кръст“ господар наг всичко и всички е живият живот, проектиран върху дъгата на безсмъртното време. Неговите човешки сезони се сменят бързо, почти незабелязано, докато среброто в косите ни нашенва, че ще гоиде час за равносметка; за изпълнен с негa поглед назад в годините, където са съществували най-близките му хора. Където е имало безгрижно детство и смели мечти. Но мечтите са едно, предречената за съществуването на индивидиa орис нещо съвсем друго. Тя е като бразда в чернозема, от който очакваме богати жетви. Дали ще се сбъднат мечтите? Неизвестно, но когато разгърнем пожълтели спомени в овехтялата книга на битието, ще разберем дали сме живели напразно, или стореното от нас, колкото и малко да е, е било в помощ на съвременника, на човека до теб. Ще се разделят навеки добрите и лошите неща и само малка свежица, люшкана от вятъра и запалена от някой близък ще припомним, че и нас ни е имало. Както авторката споделя в стихотворението си „Истините“: „сега възкръсват истини, възкръсват/ под пепелта – монети златни. Макар след векове, макар и късно, ще бъдат за неправдите отплата.“ Човечеството се променя с впечатляваща бързина и раздава на людетe истини за същността си, които ние трябва да проумеем. Да разберем, че всички сме смъртни и сме на планетата Земя по волята на Създателя, която трябва да следваме. Но гордостта понякога е лош съветник, понякога и паметта е прекалено къса и мирното съществуване сякаш пречи. Пречат ни вековете на тълпите, увлечени от суетните обещания на поредния лъжлив пророк. После идва моментът на затишие, до появата на следващия месия. Разплатата понякога закъснява, но винаги идва да коригира грешките на смъртните и да посочи правилния път на потомците. Дали ще го следват е тяхно право или пък техен пропуск. Изминалите столетия пазят в анализите си много истини и много фалшиви истини и всичко се повтаря в кръговрата на безсмъртното време. За него ние сме временни гости, за които винаги идва сетният час. Как ще го посрещнем – в смут или с тихо примирение, зависи изцяло от нас...

Природата е другата основна тема в новата стихосбирка на Станка Николова. Тя също е подчинена на острата наблюдателност на авторката, съчетана с интимни послания от миналото време. Именно природата, като многоцветна мозайка, илюстрира вътрешния ѝ мир върху безните

между младостта и старостта. Между пролетта на юношеството и спокойния взор навътре в душата през есенните човешки делници:

Изстива лятото у нас, изстива,
в косите ни снега съзряло,
сребрее въздухът до сиво,
а беше нажежен до бяло.

.....
Сега сме късни есенни дървета
и вятърът скита в голите клони,
заг нас унили, бездомни кретат
повехналите ни сезони.

„Късна есен“

Лириката на Станка Николова е пропита с моралните ценности на века, на който сме съвременници. Тя носи в себе си безсмъртните скрижалки на добротата, на хармонията и човечността, залегнали и в предишните ѝ книги – „Спасена тишина“, „Когато лятото отмине“, „Водно огледало“, „В прегръдките на залеза – нови стихотворения“. „Под Южния кръст“ е своеобразно награвстване на сътвореното от нея досега. Химн за живота такъв, какъвто е и такъв, какъвто бихме искали да бъде; преобразен със силно въздействащите усилия на една надарена личност, каквата е Таня. В прочита на стиховете откриваме и себе си в различни етапи от битността ни: щастливи, уверени в себе си или пък обхванати от съмнения, които трябва да се разпръснат. Спорещи с делника и с целия свят, доколкото това е възможно. Поезията в новата книга на Станка Николова в „Под Южния кръст“ ни прави по-борбени, далеч от смирението пред хода на изтичащото време. Тя е предназначена за читателите от различни възрасти, правещи равнометка на собственото си „Аз“ досега, преди да се слоят с бъдещето, отредено им от календара. Самата книга е успех и за авторката, задълбочено мислеща личност с остра наблюдателност и усет за равновесната хармония на човечността. Очакваме от нея още и още нови стихове, които са истински проникновения за красотата на света, несвършваща никога, даже и когато нас вече няма да ни има...

Прогрум Димов **„ПОЛЪХ ОТ ЛАВАНДУЛА“**

С това ново поетично заглавие Христина Комаревска ни въвежда в неспокойните дълбоки лабиринти на своя твърде напрегнат емоционален свят. Тази книга ни напомни за солидните творчески възможности на авторката, чието присъствие в съвременната ни мерена реч я нареди сред известните имена на днешния поетичен свят. И това никак не е случайно, защото Христина Комаревска впечатлява с изключително чувствителните си сетива, които улавят и най-неуловимото в душевността на нашия съвременник, като същевременно всичко претегля на психологически везни, дълбоко го съпреживява и излива върху белия лист. Всъщност стиховете ѝ разкриват във висок психологически план нейната творческа и човешка същност, която ни грабва с удивителната си поетична мисъл. Подобна емоционална тоналност, сюжетна насоченост откриваме и в други нейни творби.

Връщайки се назад, установяваме, че Христина Комаревска е навлязла активно в литературните среди през последните 20-ина години, стремейки се да реализира добрата си филологическа подготовка и безспорно литературно дарование. Така през 1998 година се появява на бял свят дебютната ѝ книга „Горчиво колендро“, което напомня за неподозираните ѝ творчески възможности. Радушният прием от читателите повдига самочувствието ѝ на творец и само две години по-късно се появява „Забранено за вълхви“. Тези нейни литературни изяви впечатляват и това я зарежда с енергия, която я поема, за да навлезе още по-пълнокръвно в рогното литературно пространство. Така през 2004 г. ще я видим с нейната „Жива вода“, последвана от „Боси пилигрими“ (2007), „Душа назаем“ (2010) и други, с които наистина спечели уважението и заслуженото признание на колеги и читатели.

В произведенията на Комаревска гледа госта обхватно сложната и противоречива психологическа атмосфера на днешното ни потискащо съвремие, разтърсвано перманентно от неуържими социално-икономически и вътрешнодушевни сблъсъци. Именно тези нескончаеми процеси предизвикват гражданската съвест и доблест на авторката, която трупа постоянно остри несъгласия в себе си, които изтъкват канавата на значителна част от нейните творби. И всичко е дълбоко преживяно, изстрадано, облечено в силно впечатляващи художествено-естетически одежди.

Такава виждаме авторката и в най-новата поетична творба „Полъх от лавандула“. Съдържанието на книгата е побрало 60-ина стихотворения

и няколко прозаични разсъждения, придружени от едно въображаемо интервю с майката на авторката, които обаче не се чувстват като кръпка, а допълват сюжетно-тематичния и емоционален облик на изданието.

Стиховете ни отвеждат към горещи преживявания на авторката чрез една внушителна поредица от разсъждения. А сред тях неслучайно битува полъхът на лавандулата, която, както споделя и самата поетеса, в своя растеж има апогей на цъфтене и ухане, но прецъфтява и се превръща в съсухрен, ронлив хербариен експонат. Остават спомените, които се събуждат неочаквано, позабравените емоции оживяват. И като лавандулата възвръщат специфичния си аромат, който ни отвежда в несъществуващия свят на минало и бъдеще.“

Именно това подтиква авторката да ни поведе по неспокойните колони на мемоарната си емоционална разходка и да ни потопи във водите на носталгичните си размисли и разсъждения, прибъгвайки до услугите на вярното ѝ поетично слово. Думите прогонват болка и униние, гаряват сладката отмора:

Разкриваме се с гуми, тръгват си внезапно.
Свободни гишаме във двойния си плен.
Когато утрото настъпи или падне зграчът,
Един от нас ще бъде сладко уморен.
(„Стиховете“)

Авторката е неспокойна, мислеца, търсеца личност, мъката и тъгата непрестанно изтерзават осиротялата ѝ душа, не може да се примири, че

„и болката във костите прониква.
Преследва ме навън и у дома.
До семен дъх и сетната въздишка.
Докато стигна до брега.
(„Отсъствия“)

И поетесата продължава да се лута, търсейки верния път към спасителния брод, и жадува

„Да се отвори чиста страница пред мен
И да запиша в нея нова поведст.
Да се повтори всеки слънчев ден,
Преди да ме споходи лунна горест.“
(„Лунна безтегловност“)

На много страници Христина Комаревска ни потапя чистосърдечно, изповедно в обръкания си, напрегнат вътрешен свят, но неведнъж ни среща и в стихове с външно тематично звучене, което е в хармония с непрестанните ѝ тягостни преживявания. Защото и навън „лъжа и робство по тая пуста земя царува“.

Умът ми вече нищо не подбира
и стенат изранените ми сетива.
Като по ноти се редуват
лъжа и истина, и истина с лъжа.
(„Войната“)

За жалост пътят на нашия съвременник е осеян с фалш и лицемерие, погребани са безцеремонно светли мечти и идеали, за които хиляди борци проляха своята честна кръв. Това обяснява и непоносимото разочарование, което гнети и разтърсва безмилостно честния човек. А това безпощадно огорчение битува в немалко стихове на творбата. Твърде показателно в тази насока е и стихотворението „Пред паметната плоча“. Кого вълнува гнешната позорна безпаметност? „Гранитни барелефи и дълги списъци с имена“ на онези, които отрекоха себе си в името на потъпкания гнес висок социален идеал? Нещо повече – гнешното престъпно безумие, обслужващо чужди интереси, осквернява, руши паметници, погубва безразсъдно националната ни чест и достойнство. Такава гоморасла гавра и Европа не познава.

И колкото по-дълбоко навлизаме в гебрите на това минорно произведение, усещаме покачването на градусите във вътрешното напрежение и преживявания на лирическата героиня. А тези стихове наистина са плог на неукротима искреност и страдание, които може доверчиво да изповядва само един честен творец, който разголява душата си в стремежа си да сподели тежнениата и прекомерното натоварване на своя нелек емоционален свят.

В същото време не можем да не усетим органическата сроденост на негативното настроение с категоричното поставяне на осъдителен прицел низостта, грозната уродливост на гнешния ни объркан ген. („Пред паметната плоча“, „Втори шанс“)

Паралелно с общуването ни с болезнените душевни трусове и присъствието на социално-гражданската тематична насоченост на стихосбирката, не можем да не почувстваме и освежаващото съприкосновение до животворното въздействие на любовта. И нейното присъствие никак не е случайно, защото авторката с присъщия си поетичен език ни убеждава във високите стойности на нейната възродителна роля. Това велико чувство руши оковите на коварната самота, разкрепостява и извисява на най-високия пиедестал човешкия дух:

Отведнъж с криле попарени
Да ѝ вярваме, че стига
Като феникс да възкръснем –
В друга пепел, по-щастлива.
(„Любовта“)

Не по-малко могъщ, неугасим интимен огън ни сгрява и когато навлезем в горещото живително съдържание на стихотворенията „Рутина“, „Защото ме обичаш...“, „Циганска любов“ и много други.

Повеждайки ни из напрегнатите интимни мигове на лирическата героиня, авторката разкрива себе си, но и в същото време тези нажежени ритми имат твърде обобщаващ характер, защото отразяват не само светлото жадувано, чувствено удовлетворение, но и неизбежния драматизъм в разгара на обичайните любовни взаимоотношения, съпроводени с високо градусни вълнения, крилати полети, но и с чести разочарования, безсъници, понякога последвани от отвращения, прерастващи даже в омраза и неприязън. Авторката с удивително проникновение и забавно умение, дълбок психологизъм и като истински сърцебед разкрива всестранно цялостния облик на човешкия интимен свят. В това ни убеждават и значителна част от заселените творби в изданието – „След раздялата“, „Без ресто“, „Измамна красота“, „Сбогуване с морето“ и др.

В стихосбирката са намерили място и немалко скъпи на авторката носталгично-романтични творби, с които ни връща към незаличимите си спомени от своето детство на село. В стиховете ѝ оживяват незабравимите детски игри, разходки край реката, сред примамливата природа, за които и днес си спомня и въздиша с умиление. За жалост днешният грубоват ген я е ограбил, „захвърлил на боклука игулиите със синьото небе“.

Тези стихове играят своеобразна роля на плахи емоционални отблясъци и разсейват до известна степен преобладаващото облачно настроение, породено от неуморното упорито търсене на жадувани светлинки по замъгления житейски път. Колко са скъпи и мили спомените, които изравя услужливата памет и ни отвеждат отново към „Селската бара“. Там още сълзи плачещата върба, а авторката е на върха едва ли не на щастието, че пак е там и слухът ѝ милва нестихналия напевен глас на бърбивата речица. Толкова години са се изтърколили, а в стиховете ѝ оживяват и не заглъхват сладостният „Спомен за портокал“, неумиращите „Видения от детските години“, сладкопойната надпревара на „Птиците“, чиято песен сякаш още се рее и в днешната безбрежна синева.

Общувайки с интригуващата както в емоционален, така и в тематичен план поетична книга, ни впечатлява и умелото вплитане на пейзажа при изграждането на многообхватния облик на лиричната героиня. Даже отразявайки характерни шрихи от художествения образ, поетесата открива някои черти в поведението и на сезоните:

Ех, Лято, Лято! Щедро и добро.
Трепти и пърха с пеперугено крилце.
Докамо мигна литва в ре минор –
последен стих н влюбено сърце.
(„Лятомо“)

А търсейки красивото около себе си, за да се освободи от натрапчивото иго на грозното и грубоватото, Христина Комаревска целенасочено все се вглежда наоколо с надеждата да открие все още неугасналото, примамливото, светлото и красиво в околния свят и е уверена в благородните си намерения, не се предава, защото „Но пак очите ми на прилиби и

отливи откриват различна и менлива красота.“ /Привличат ме прозрачни водорасли“/

А авторката неслучайно е впрегнала поетическото слово да се утешава в потребни докосвания до природата и заобикалящата ни действителност, за да ни напомни, че природата щедро ни дарява с благодат и благородство, които, за съжаление, са все по-рядко срещано явление в съвременното общество.

В неспирония бързей от разсъждения Христина Комаревска, една изключително мислеща авторка, засяга и проблема за смисъла, съдържанието на човешкия живот. Човек не трябва да робува слепешката на чужди лекомислени житейски модели и твърдо, неотклонно да отстоява себе си. Трябва да чуваме гласа на сърцето.

Да се вслушваме покорно,
Без да гледаме встрани.
Иначе ще се препънем
Във омраза и лъжи.
(„Камертонът на сърцето“)

Новата стихосбирка на Христина Комаревска „Полъх от лавандула“ е един своеобразен, много поучителен философски урок, който може да прозвучи така силно въздействащо само в поетичното слово на един професионално зрял творец, какъвто е вече тази надарена авторка от Плевен.

НЕУТОЛИМА ЖАЖДА ЗА НЕЖНОСТ, ЛЮБОВ И КРАСОТА

Този извод ме навести властно, когато се поразходих из примамливите поетични страници на новата книга на Джина Дунгова – Панчева – „От сенки слънце си направих“ – заглавие, предложено ни съвсем наскоро от издателство „Български писател“. Името на тази наша талантлива авторка се появи през последните пет години в рогното ни литературно пространство, но още с първите си издания привлече вниманието на значителна част от литературните ни среди. И това, разбира се, не е случайно, защото с първите си поетични рожби непознатото доскоро име в българската поезия завладя читатели и колеги с вроденото умение да си служи с изискан хudoжественo-естетически инструментариум при сътворяване на образно-емоционалния облик на своя поетичен свят.

И макар че е солиден професионален медик и авторитетен преподавател на студенти – медици на български и английски език, тя отприщва арсенала и на неподозираниите си литературно-творчески заложи. За тях е напомняла още през младите си години, пишела е стихове, но свенливо ги е заселвала тайно в тетрадки и не се е решавала да им даде живот в литературния ни печат. Дарованието, което носи в себе си обаче не я оставя намира и през 2018 година събира най-сетне кураж и издава дебютната си стихосбирка „Чудо“. Нейният радушен прием дава воля на завихрената творческа енергия, която се излива в нови впечатляващи, стойностни

издания – „Вълшебството си ти“ (2018), „Сънувано небе“ (2019), „Все някъде пътеката отвежда“ (2021) и други произведения, с които напомня на съвременния ни читател за обнадяващия изгрев на ново поетично име на литературния ни небосклон.

Навлязла с нескрито вече самочувствие в сферата на поезията Джина нагазва и в територията на белетристиката с атрактивната си новела „Андре от горния етаж“ (2019) – творба, която се посреща гостоприемно и в чужбина. В същото време г-р Джина Дунгова – Панчева, влюбена в света на малчуганите, им посвещава с много обич своите три букварчета за деца, които я превръщат в любим, желан събеседник на малките ни питомци.

В своето неголямо по обем, но съдържателно в емоционален и сюжетно-тематичен аспект творчество, авторката ни навежда в неспокойните лабиринти от преживяванията на нашия нравствено чист съвременник, като ни прави съпричастни на благородните му стремления, мечти, болки и тревоги, търсейки непрестанно истинската обич, красотата и жагуваната хармония в междуличностните отношения. Разбира се, поетесата не остава чужда и на неизбежните размивания, сблъсъци и съпътстващи огорчения. И този неукротим стремеж към добротата, благородство и добросърдечност битуват на фона на нелицеприятните социално-психологически сътресения, от които не престава да се загъхва съвременното ни общество, заставащо отново насилствено да възприема ценностната система на бруталната комерсиализация на нравите. Затова и стиховете ѝ ратуват за нравствена чистота, жагуват за пълно, истинско човешко щастие.

Тези толкова човешки и високохуманни внушения отразяват и благородната атмосфера, която ни завладява и в новата ѝ стихосбирка „От сенки слънце си направих“.

Книгата, чиято корица и илюстрации от художничката Райна Дамяни синхронизират с основния психологически рисунък на творбата, се състои от шест цикъла, взаимно допълващи се в сюжетен и емоционален план. Още с докосването ни до стиховете на първия цикъл „Паралелен свят“ усещаме нахлуването на тъжно предчувствие в душата на лирическата героиня, което авторката е успоредила и с поведението на природата, чиято късна есен потъва вече в ледените обятия на зимата и съгъства мъката в сърцето. Тъгата се загнездва в гърдите и нищо не може да я спре: „Ръми гъждът, съгъства тъмнината, от облаците пада самота. Към зимата си дните се премятат и знам, че няма връщане оттам.“ („Навън вали“.)

И това минорно настроение като че ли не напуска никога нейния толкова чувствителен поетичен свят, оцветен с немалко тъжен оттенък. В душата на лирическата героиня непрестанно си дават среща – мъчителна и тягостна, възхищението от доброто и красивото, помрачавано от неизбежните набези на разочарованието и този паралелен свят от странни и противоречиви преживявания разтърсва жагуващата за красота нежна лиричка. И за жалост се чувства все така безпомощна: „По пътя бавно крачи самотата и гледа към небето, още синьо. Така е тихо... Вече не е лято. Остана само мирис на смокини.“ („Остана само мирис на смокини“.)

Много от стиховете ѝ се родяат с удивително преклонение пред обаянието на природата. Авторката се вълнува и страда когато лятото си

отива, но тя не може да преодолее тази неизбежна раздяла: „Не подавай ръка за говижгане, мое топло, усмихнато лято и не тичай така след безгрижното, погрегено по жиците ято („Остани“).

Горчивата мисъл, че утре вече няма да го има, извиква неутешимия призивен глас – „Не отлитай, остани, остани...“ Рефрени, които ни по-тапят в едно граматично сродяване и болезнено изповедно преживяване, присъщи само на един истински нежен лирик. А градусите на тези чисти, емоционални изповеди се покачват с майсторското впитане в стихотворната тъкан на внушителния пейзажен рисунък. В тази насока поетесата асоциативно ни отвежда до стихотворното присъствие на Яворов, Пенчо Славейков, Кирил Христов, Никола Ракутин, Веселин Андриев и други майстори на родната ни пейзажна лирика.

И колкото повече навлизаме в самите дълбини на творбата, чувстваме все по-осезаемо чистосърдечното откровение на авторката, разкривайки все нови шрихи от своя творчески портрет. Така в немалко стихове чуваме и горестния, нестихващ глас на носталгията, изгрял в безгрижното детство, за да я съпътства неизменно до септия ѝ земен ген.

Пътувайки обаче из вълнуващия творчески свят на Джина Дунгова–Панчева не може да не усетим повсеместния властен полъх на любовта, която с право е извисена на най-високия пиедестал. И неслучайно магическата сила на това велико човешко чувство ни грабва в голяма част от поднесените ни поетични творби. Нейното могъщо присъствие откриваме и в поведението на вятъра, морето, ведрото синьо, но и облачно небе, песента на птиците и шума на гората, неуморимите води на реката и т.н. И в немалко стихотворения интимните преживявания са водещи с тяхната жителна сила, устрем, динамика, полет, драматизъм, възходи, разрушителни мъчителни падове и безсъници... И все пак над всичко стои нейното триумфиращо величие, възраждащо човешката личност. Нахлуването на обичта преобразява и възражда човека, осмисля и обогатява смисъла и съдържанието на нашето съществуване „Без нея, както казва Евтим Евтимов, животът е безсмислен“. Затова и авторката се изповядва: „Аз, волна като ветровете, от любовта си сякаш светя, наметнала нощта суетно и деликатна като цвете“ („Волна като ветровете“).

Подобна възходяща градация на интимните преживявания изграждат емоционалния облик на „Кой си ти?“, „Мираж“, „По пътя ни обратно“, „Къде си?“ и мн. др. Тези стихове са дълбоко искрени, облечени в прилични стилно-езикови одежди, но в художествено-естетически план до известна степен отстъпват на всевластния завладяващ поетичен глас на Димитър Бояджиев – недостижим колос в българската любовна лирика. С безспорните си художествено-емоционални достойнства тези стихове могат да съжителстват със сродните творби например на Кирил Христов, Елисавета Багряна, Евтим Евтимов, Георги Константинов и други талантиливи творци от голямата плеяда в сферата на интимната ни поезия.

Интимната тема не напуска и останалите части на стихосбирката. Такова впечатление ни внушава например разделът „Пролетно почистване на душата“, в който бурното опиянение на младите интимни преживелици, макар и още нестихнало напълно, отстъпва място на

разсъжденията, породени от неусетното отшумяване на младостта. Сравнително тежък е въздухът например, който гуша стихотворението „Старицата“, в което е заглъхнал безвъзвратно бодрият оптимистичен тон на младостта. Лицето ѝ е като разорана нива. Пътеките пълзят на старостта по скулите, челото, край очите, угаснали сред тиха самота.“

Не по-малко горест лъха и от стихотворенията „Нощни переруди“, „Не подавай за сбогом ръка“, „В окомото на тъгата“ и др.

Цикълът „Рансогия в бяло“ прогонва до известна степен натрупания състен мрак и просветват разтоварващи светлинки, избиращи от съхранената романтична същност на авторката. А това едва ли щеше да се случи, ако не ни върнеше отново към спасителната мисия на незалязващата любов, опитваща се да разсее тъмните облаци.

Просветва лицето на лиричната героиня, чието изражение сияе обогрено, защото „Небето крие тайни и над нас, снежинките прехвърчат мълчаливо. Докосват ни внезапно в късен час и правят всичко толкова красиво“ („Пречистване“).

Тези светли лирични изблици ни препращат, асоциативно към лъчезарното стихотворение на великия Пушкин – „К Анне Павловне Керн“. Колко често ме навестява тази незаглъхваща изповед на гениалния поет: „Я помню чудное мгновенье.“

Подобно жизнеутвърждаващо дихание ни даряват и стихотворенията „Рансогия в бяло“, „Неочаквано“, „Подаръкът“ и др.

В тематичен аспект цикълът „Любовта на морето“ се явява като естествено продължение на предходния си събрат. Неговото съгържание обаче издига на още по-високо стъпало събуждените за живот интимни чувства. Авторката е готова на всичко, за да си върне отново своя любов: „Ще се превърна в черна роза и ще съм винаги до теб, дори когато сенокосът превърне ни в прах и лег.“ („Черната роза“). С аналогичен емоционален заряд са наситени също „За да останем аз и ти“, „Любовта на морето“, „Живот“ и др.

Темата за любовта се радва на още по-голямо гостоприемство в цикъла „Животът продължава“. Изключително любвеобилно топли ласки и нежност струят от стихотворенията „Моя късна любов“, „Щастливка“, „Изгубеният Рай“, „Къде избяга любовта“ и др. В тези страници този толкова потребен огън има за адресат и деца, семейството, пътуванията и т.н.

В творческото ползрение на авторката попадат и размисли-равносметка на изминатия път, намерили място в заключителния цикъл – „Цветен гъжг“. В поетичното си слово Джина наистина отваря с доверливо откровение, широко потайните двери на дълбокия си неспокоен вътрешен свят. Поетесата сякаш разголва душата си в стихотворенията си „Цветен гъжг“, „Моят път“, „Жар птица“. Убедена е, че „Поетът неслучайно е роден“, защото „Поетът сътворява забравата за своите и за чуждите следи, защото неусетно чудо става, когато в думи някак ги вгради.“

В новата стихосбирка „От сенки слънце си направих“ на Джина Дундова-Панчева, предполагаем, съзнателно са избегнати днешните парливи социално-психологически и граждански проблеми – нещо, което е здраво

втъркано в творческата канава на много наши съвременни творци. За сметка на това обаче авторката пътува ненаситно, анализира дълбоко и човешки аспекти от напрегнатите вътрешни преживявания на нашия съвременник. В този смисъл поезията ѝ е една твърде обхватна психограма, характеризираща генезиса на съвременните човешки преживелици.

В стиховете няма и намек за напращане на крещяща и самоцелна естетическа напруфеност. Напротив, авторката ни убеждава, че може да се пише силен стих и чрез сигурните и изпитани словесни инструменти на класическата поезия, изливайки неутолимата си жажда за толкова липсващите ни днес нежност, любов и красота. А това обяснява и неотразимото въздействие сред читателите на невероятното ѝ искрено и талантливо поетично слово.

5 юни 2023 г.

Христо Бараковски • Графика

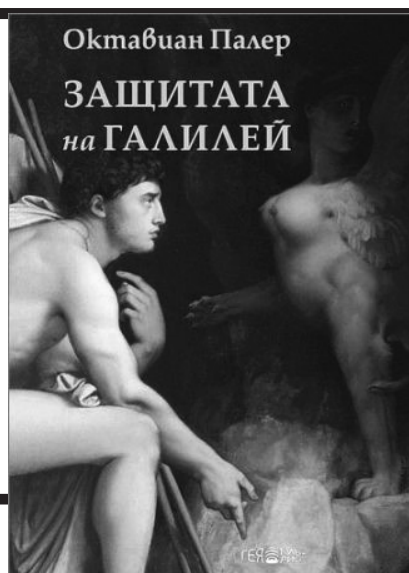
Крум Гергицов
ОКТАВИАН ПАЛЕР.

**Защитата
на Галилей.**

(Сърдечни полемки.

Митологични клевети.

Есета.) КНИГА– СЪБИТИЕ

**СТРАСТНАТА АДВОКАТСКА ЗАЩИТА
НА ЕДИН ФИЛОСОФ**

*„Всеки живот е представление. Всъщност две
представления.
Първото се играе за другите, а второто за самия теб...“*
ОКТАВИАН ПАЛЕР

През 2020 г. прочетох за първи път роман от известния румънски писател Октавиан Палер „Живот на една гара“. Това беше първо представяне на този автор в България, направено от известния преводач от румънски език Огнян Стамболиев. И ето че две години по-късно, в края на 2022 г., излезе втора книга от този писател „Защитата на Галилей“, отново в превод на Огнян Стамболиев. Само че този път Палер се представя не като талантилив белетрист, а в истинската си творческа същност – блестящ философ, есеист, публицист. В тази насока той е автор на много книги, създали му известност не само в Румъния, но и в чужбина – „Музей в лабиринта“, „Пътища през паметта“, „Животът като корига“, „Дон Кихот на Изток“, „Сърдечни полемки“ – близо 20 книги с философска тематика, имащи голям успех в Румъния и преведени на много езици.

От многото такива творби на Октавиан Палер (1926–2007) Огнян Стамболиев е подбрал есета и така се е получил сборник със заглавие „Защитата на Галилей“. Подборката е направена тематично с идеята да се покажат търсенията и откритията на автора в областта на философията, митологията и историята, от една страна, а от друга в пълна мяра да се разкрие същността на неговата писателска природа.

Понякога ние изразяваме възхищението си от една книга с фразата, че „тя се чете на един дъх“. Но тъкмо така и аз прочетох есета в кни-

гата „Защитата на Галилей“. Макар че те са в сферата на философията и историята, те не са написани умозрително, академично, терминологично обременено. Палер пише задъхано, страстно, дори емоционално-приповдигнато, използвайки средството на своя любим жанр „есето“. И тъй като и аз съм пристрастен към този вид критическо писане, открийх сроден по душа автор.

В подобрите есета Октавиан Палер чрез силата на есеистично-философския размисъл страстно се впуска в размисли за фундаментални теми от литературата и гръцката митология. Митът за определени литературни образи, според него е затъмнен от традиционни-банални разсъждения, от повтаряни с години съждения, традиционни канонични постулати. И Палер всъщност дава нов поглед, нова емоционална настройка на тези образи. Същността на този му нов гързък поглед, е че той го пренася, „вмества“ в контекста на моралните стойности на нашето време, които са твърде объркани и без градивни ценности. Разсъждавайки върху митологизираните образи той умишлено гради алузия с нравите на съвременния човек, и по този начин обогатява асоциативно останалите положителните кълнове в неговата природа. В най-голяма степен той се явява своеобразен адвокат на тези образи от литературата и историята. Ненапрасно всяко негово есе започва като защитна адвокатска плегоярия с обръщението „Дами и господа“ и след това следва изложението. Такъв патос на преоткриване на литературни герои има в есета му, посветени на Дон Жуан, Дон Кихот, Егип, на философите Платон, Шопенхауер, Сократ и други велики личности. При други опуси изложението е като своеобразна реч на анализирания образ: „Реч на Сократ след като беше осъден“, „Реч на Джорджано Бруно пред съда на Инквизицията“. Въобще в неговите есета има голяма доза театрална поза на персонажите: те сякаш играят пред света, пред историята. Задъхаността, така присъща за стила на разсъжденията му, и патос на философските заключения го прави той да влиза в есеистичния си разказ богата палитра от много известни личности на изкуството и митологията. Те се връзват, „щъкат“ в големия му изобразяван свят на литературата и историята.

Централно есе обаче на книгата е за астронома Галилео Галилей, озаглавено „Защитата на Галилей“ (написано през 1978 г.). То е и първото в сборника и така се явява програмно за философската насоченост на размисли на автора. То получава и награда на Румънската академия и е най-превежданото произведение на философа. С това есе, или можем да го определим и като студия, Октавиан Палер недвусмислено казва, че истината за едно деяние в живота няма категорично нравствено– заключение като присъда. Истината е релативно понятие, тя не е нито математическа формула, нито свещен канон. Всяко време си има свое определение за истината, за едно явление или една личност. Чрез отлично измисления като форма диалог между Писателя и Галилей се различава един продължил векове спор „страхливец“ или „герой“ е този персонаж. Нека припомним и тази тема. В този диалог победител излиза Галилей, който се обявява срещу безразсъдната смелост, срещу патетичната героика. Той приема

компромиса в името на живота, в името на амбицията жив да прогължи делото си, а не мъртъв, но с ореола на герой. По-този начин Палер провокира размислите върху такива понятия като „свобода“, „бунтарство“, „компромис“, които днес са особено актуални. Именно в същия тон на полемичност са и споменатите други есета върху други личности и литературни герои. Полемиката идва от това, че той разрушава остарели и заостенели митове за герои и ги надарява с нов блясък, с нови послания и умишлено търсени провокативни тези за тях.

Октавиан Палер е известен в родината си и със страстното си увлечение по античната гръцка митология. Това при него не е само „хоби“ или увлечение: то е знание, информация, ерудиция. Голяма част от есетата са посветени на тази тема. И в тази материя авторът е развълнуван и провокативен тълкувател на герои и сюжети. И тук той съизмерва, прави алюзии с нашата действителност. Той буквално демитологизира известни герои, за да им придобие земна чувствителност, дейност–съчетание у тях на обикновени, човешки измерения на „добро и зло“ в тяхната душевност. В този дух са есетата му за личността на античния герой Парис, за мита около Нарцис (едно много оригинално изследване за самоубийството като деяние!), коментара му за Троянската война, разказва ни за един свой сън – среща с Пилат Понтийски, говори за Платон с мисълта за ... Федерико Гарсия Лорка. Въобще той използва есето, но при него то придобива различен оттенък, различна емоционална и интелектуална натовареност. Формата му получава различна тоналност според интерпретирания автор или тема.

Палер плува спокойно във водите на литературната история и историята въобще, в историята на гръцката митология. В много от есетата той буквално от тези истории гради портрета на цял един народ, нация, вниква в техните критични исторически времена. Той изгражда драматичния миг на един свят. Изкушавам се да цитирам само един епизод от размислите на Октавиан Палер, който макар и малко ще даде представа за неговия стил на излагане на тезите му: „... Нито един друг философ не е толкова близък до романтиците като Хераклит с неговото „панта реј (всичко тече!), и нито е обяснил така точно извора на романтичната тъга и безпокойство. Идеята, че всичко „тече и отминава“, както не можеш да прекосиш два пъти една и съща река, защото във всеки миг тя става „друга“, за романтиците е нещо като злато в света“. Да не забравяме и Диоген. По някакъв начин, всички романтици са минали през бъчвата му. Затова не се учудвам, че започнах да анализирам Античността. Стори ми се символичен фактът, че Огусей е изгълбал сватбеното си легло в едно маслиново гърво“. Именно такава менлива, философски-метафорична, асоциативно-богата и най-вече емоционално-образна е речта на Палер в неговите така интересни и провокативни философски опуси.

Преводачът Огнян Стамболиев е написал и задълбочен предговор към книгата „Защитата на Галилей“. В него цитира мнение на редакторката на Палер от букурещкото издателство „Полиром“ г-жа Джорджета Димисиану: „Чрез митологията Октавиан Палер изследваше и самия себе

си. А той бе сложна, богата личност. При това зает със собственото си екзистенциално приключение... Той казваше: „Когато търсим митовите, които могат да ни обсебят, ние, всъщност търсим себе си“.

Срещата ми с философа и есеиста Октавиан Палер в книгата му „Защитата на Галилей“, в отличния превод на Огнян Стамболиев, е една от впечатляващите ми литературни срещи през последните години. Неговите есеа те карат да ги препрочиташ и отново да вникваш и разсъждаваш върху големи теми и образи на световната литература. Той е един блестящ техен адвокат.

Христо Баракоски • Диалог. Дърворезба

ПЛАМЪК

**ЕДИНСТВЕНОТО БЪЛГАРСКО СПИСАНИЕ
ЗА ЛИТЕРАТУРА,
НАДЖИВЯЛО ДЕСЕТИЛЕТИЯТА!
ТАЗИ ГОДИНА „ПЛАМЪК“ НАВЛИЗА
В СВОЯТА 100-ГОДИШНИНА**

ВАЖНО СЪОБЩЕНИЕ

Съобщаваме на нашите читатели, че абонаментът за списание „Пламък“ за 2023 година ще бъде без помощта на Български пощи. Може да се абонирате във фирма „Доби“ тел. 02/9632047 Или на банковата сметка на списание „Пламък“:

ДСК

BIC: STSABGSF

IBAN: BG24STSA93000029686023

Издателска къща „Списание Пламък“

Главен редактор **Георги Константинов**

Редакционна колегия **Паруш Парушев, проф. Йордан Калайков,**

Румен Шомов, Ирина Велева, Христо Сл. Караславов,

Георги Н. Николов, Николай Дойнов, Боян Бойчев

Редактор на броя **Румен Шомов**

Коректор **Ганка Петкова**

Предпечатна подготовка **Мариана Христова**

Редакционен адрес: София 1113, ул. „Незабравка“, блок 315

Формат 16/70/100. Печатни коли 10,5

Интернет страница на „Пламък“:

www.spisanieplamak.com

E-mail: haini@bgcell.net

Авторски материали не се връщат и не се хоноруват.